

سازمان آتش نشانی و خدمات ایمنی شیراز
معاونت آموزش و پرورش
واحد آموزش

آشنایی با انواع مارها

درباره مارها

مارها موجوداتی مرموز هستند و با وجود آنکه اغلب مردم از آنها وحشت دارند از طرفدارترین جاندارانی می باشند که می خواهیم راجع به آنها اطلاعات کسب کنیم.

تا کنون حدود ۳۰۰۰ گونه از این موجودات شناسایی شده اند که در این میان فقط حدود ۴۰۰ گونه آنها سمی میباشد و از میان آنها فقط ۵۰ گونه خطرناک بوده و میتوانند برای انسان مشکل ساز باشند. در ضمن باید بدانیم که مارهایی که سمی هم نیستند ممکن است شما را گاز بگیرند که در اینصورت جای هیچ نگرانی نیست.

برای بدست آوردن ایده از میزان خطر مارها می توان به آمار مراجعه کرد، بعنوان مثال در ایالات متحده سالانه بیش از ۴۰ هزار مورد مرگ در اثر تصادفات رانندگی وجود دارد در حالی که بر اثر مارگزیدگی بطور متوسط فقط تعداد ۱۵ مرگ گزارش می شود.

برای بدست آوردن ایده از میزان خطر مارها می توان به آمار مراجعه کرد، بعنوان مثال در ایالات متحده سالانه بیش از ۴۰ هزار مورد مرگ در اثر تصادفات رانندگی وجود دارد در حالی که بر اثر مارگزیدگی بطور متوسط فقط تعداد ۱۵ مرگ گزارش می شود.

کجا را برای زندگی انتخاب میکنند

این موجودات بجز در قطب جنوب تقریباً در سایر قسمت های دنیا وجود دارند. اغلب مارها روی زمین یا زیر آن زندگی می کنند اما برخی از انواع آنها هم وجود دارند که درختان یا آب را محل زندگی خود انتخاب می کنند. کنار رودخانه ها باتلاقیها نیز از جمله مکانهای مورد علاقه برای زندگی این خزندگان می باشد. گونه های جالبی از مارها در آسیای جنوب شرقی مشاهده شده است که توانایی پریدن نیز دارند و بسادگی از شاخه درختی به شاخه دیگر می پرند.

نحوه شکار

بزرگترین دلیل ترس مردم از مارها عدم شناخت دقیق می باشد. در این شکل مادر و فرزند را ملاحظه می کنید که یک پیتون در دست دارند. خطر مارها را می توان به دو دسته تقسیم کرد، اول آنهایی که با سم خود می توانند باعث مشکلاتی در سیستم عصبی یا گردش خون طعمه شوند و دسته دوم آنهایی که با قدرت ماهیچه های خود می توانند طعمه را تحت فشار قرار دهند یا خفه کنند. این نوع از مارها با آرامش خیال آنقدر منتظر می مانند تا طعمه به آنها نزدیک شود و سپس در زمان مقتضی خود را به دور آن پیچیده آنقدر فشار می دهند تا جانور - یا انسان! - از نفس کشیدن باز ایستد. در حالی که مارهای سمی پس از تزریق یا پاشیدن سم به طعمه منتظر می مانند تا طعمه از پای در آید.

سازمان آتش نشانی و خدمات ایمنی شیراز
معاونت آموزش و پرورش
واحد آموزش

آشنایی با مارها

گردآوری:

محمدهادی قانع

معاونت برنامه ریزی و آموزش - واحد آموزش

پس از ازبای در آوردن طعمه چه با سم و چه از طریق فشار دادن، از آنجایی که مارها دندان برای جویدن یا خرد کردن ندارند مجبور هستند که طعمه خود را درسته بلعند و سپس توسط ترشحات معده آنرا هضم کنند.

غذای مورد علاقه مارها

با توجه به اندازه و ابعاد، یک مار عادی ممکن است انواع کرم، حشرات، انواع موش، انواع تخم مرغ سایر حیوانات، قورباغه و ... را بعنوان غذا برای خود انتخاب کند. اما مارهایی که جنه بزرگتری دارند ممکن حیواناتی در ابعاد خود را نیز بلعند بعنوان مثال یک پیتون (Python) با وزن ۷۰ کیلوگرم بسادگی می تواند یک حیوان ۷۰ کیلوگرمی را بلعیده و هضم کند.

تولید مثل مارها

اغلب مارها بوسیله تخمگذاری تولید مثل میکنند. تخم مارها بسیار سفت می باشد و حالت چرم مانند دارد بگونه ای که در برخی موارد نوزادان بدون کمک مادر نمی توانند از تخم بیرون بیایند. دلیل نرم بودن پوسته تخم آن است که مارهای ماده برای حفاظت از تخم ها اغلب آنها را در بدن خود تا هنگام تولد نوزادان نگاه می دارند. جالب است بدانید که اغلب بچه مارها در قسمت جلوی سر خود به هنگام بیرون آمدن از دندان خاصی دارند که به Egg Tooth معروف است و توسط آن قاعدتاً باید بتوانند پوسته تخم را پاره کنند.

آمار مارگزیدگی در ایران

سم مارهای دریایی به مراتب قویتر و کشنده تر از سموم افعیها و کبراها می باشد. در بسیاری موارد مارگزنده ناشناخته بوده و یا مریض پس از درمان سر پای و تزریق سرم مرخص شده است ..

بیان دو نکته زیر تا حدی می تواند مورد توجه باشد .

طی سالهای ۱۳۴۰ تا ۱۳۷۰ تحویل سرم ضد مارگزیدگی از طرف انسیتیو رازی به سازمانهای بهداشتی کشور گاهی متجاوز از بیست و سه هزار آمپول در سال بوده است . بدون شک این رقم تماماً به مصرف درمان مارگزیدگی نرسیده است بلکه در اثر گسترش شبکه درمانی کشور و به خصوص اعزام کارشناس به نقاط دور افتاده مقداری از این سرماها به عنوان پیشگیری و احتیاط مورد استفاده بوده است به ترتیب

موارد گزش مار جعفری، افعی یا گرزه مار، مار شاخدار و کفچه مار بیش از انواع دیگر است. اغلب معتقدند که گزش مار سمی باعث مرگ می شود در حالی که عملاً چنین نیست، زیرا اصولاً مارها به دو منظور حمله می کنند: اول اینکه حمله و گزش را برای شکار تغذیه انجام می دهند که در این صورت قسمت بیشتر سم خود را به شکار تزریق می کنند، تا پس از کشتن آن عمل بلع آسان گردد.

دوم اینکه از ترس و برای دفاع از خود عمل گزش را انجام می دهند که در این حالت فقط قسمتی از سم خود را تزریق می کند و ممکن است مصدوم از مرگ نجات پیدا کند. در نوع اول (که تقریباً ۱/۴ از مار گزیدگی‌ها از این نوع است) بیمار حالت سخت مسمومیت را نشان می دهد و در این مورد تاخیر در درمان غالباً موجب مرگ می شود. گاهی مرگ در اثر ترس است که حالت نامطلوبی دارد. ترس درجات مختلفی دارد و اغلب موجب می شود که حتی یک دقیقه بعد از گزش، علائم مسمومیت ظاهر شود. در صورتی که در مسمومیت کلاسیک معمولاً ظهور نشانی‌های مسمومیت نیم ساعت تا یک ساعت بعد از گزش طول می کشد. افرادی که بیش از حد ترسیده باشند دچار سردی پوست و بعد سستی نبض و سرعت تنفس می شوند و در آنان درد در محل گزش خیلی زود ظاهر می شود که گاهی یک تزریق بی اثر مثلاً سرم فیزیولوژی تا حدی آرام‌بریز تسکین می یابد. بطور کلی ترس اثر مهمی در تلفات ناشی از مار گزیدگی دارد. آن دسته از افراد علاقمند و محقق و مسئول که می خواهند در آتیه با مطالعات ارزنده خود مسئله مار گزیدگی را در ایران دقیقاً از نظر آماری مطالعه کنند توجه خواهند داشت که علاوه بر ثبت سوابق درمانی بیمار و مشاهدات بالینی و آزمایشگاهی که بایستی متکی بر تشخیص نوع مار و عوارض مسمومیت باشد، موضوع واکنش‌های سرمی را مد نظر بگیرند. به عنوان مثال واکنش‌های سرم ضد مار گزیدگی در سنین مختلف بررسی شود و عوارض ناشی از تزریق سرم‌ها در بیماران در مناطق مختلف جغرافیایی مشخص گردد. متأسفانه از این قبیل آمار هنوز در مورد گزش مارهای ایران تهیه نشده است.

نقشی کاملاً مثبت و متعادل کننده بوده و هر گونه تغیر در جمعیت و یا از بین رفتن این حیوان می تواند لطمه سنگینی به محیط زیست وارد نماید. مهمترین عامل کنترل تعداد موشها در مناطق بیابانی و کویری وجود مارها می باشد که نبودن آنها موجب افزایش جمعیت این جونده شده و در نتیجه پوشش گیاهی یک منطقه و سایر عوامل موجود در چرخه اکوسیستم یک محیط را به نابودی بکشاند. در روایتها و داستانهای کهن از مار به عنوان نگهبان گنجهای بزرگ و افسانه ای یاد شده و امروزه این

میکنند و یا بدون توجه دست در زیر سنگ و یا بوته ها بردن و یا بازی با آنها همه از عوامل حمله این حیوان خوش خط و خال به انسان میباشد. بد نیست اشاره شود احتمال روبرو شدن با مار و حمله آن به انسان بسیار ضعیف است. برای روشن شدن باید بدانید مرگ حاصل از اصابت برق آسمان تلفات بیشتری از گزش این حیوان دارد. جالب توجه است اگر بدانید بیش از ۹۰٪ افرادی که بعلت مار گزیدگی جان می بازند علت مرگ آنها وجود سم مار در بدن مقتولان نیست بلکه ترس و استرس از این حیوان و وحشت از آن باعث مرگ می شود حتی در بعضی از موارد روی بدن جان باختگان اثری از گزش پیدا نمیشود. دلیل امر این بسیار روشن است و این مربوط به عوامل مختلفی است که توضیح داده می شود اول باید مکانیزم عمل سم مارها را بدانیم سم مارها به دو گونه عمل میکنند یکی از خطرناکترین این مکانیزمها اثر سم بر روی سیستم عصبی و در نتیجه فلج عمومی بدن صیداست و دیگری تاثیر بر روی خون که در نوع اخیر سم موجب تخریب گلبولهای قرمز یا به عبارتی موجب همولیز شدن گلبولهای قرمز می شود. به هر حال برای تاثیر هر دو نوع سم نیاز به مقدار کافی از سم می باشد. اما مورد بعدی ساختار تزریق توسط حیوان می باشد برخی از مارها در داخل دندانهای نیش خود حفرهای دارند که مستقیم به کیسه حاوی زهر در فک بالایی حیوان متصل می باشد و در موقع لزوم و فشار بعلت گزش سم از کیسه ها خارج شده و از تریق کانال مذکور به بدن صید تزریق میگردد. در این حالت سم به میزان بیشتر و بدون آنکه به اطراف ریخته شود وارد بدن صید میشود. اما برخی دیگر از مارها تنها بر روی دندانهای نیش خود دارای شیار ظریفی هستند که روی آن باز می باشد و سم از این طریق به بدن صید میرسد در این شکل مقدار قابل توجهی از سم حدر رفته و همه آن به بدن صید نمیرسد سوم همانطور که گفته شد ترسیدن بیش از حد این حیوان از انسان و همینطور انسان از مار می باشد. نتیجه اینکه مجموع این سه عامل موجب میشود تا اقتدر هم که فکر میکنیم مارها خطرناک نیستند. یعنی دوز یا مقدار سم که بتواند خطرناک باشد به ندرت توسط مار امکان دارد در بدن انسان تریق شود. چرا که حتما در موقع تزریق سم هم فرد گزیده شده و هم مار از وجود هم مطلع شده و واکنشهای سریع و خارج از تصویری برای فرار از مهلکه از خود نشان میدهند و به همین دلیل اغلب مار حتی اگر دارای دندان کانال دار و سم مهلک عصبی داشته باشد فرصت تزریق نمی یابد و بسیاری از مواقع ممکن است مار برای شکار و تهیه غذا حیوان دیگری را در موقع صید گزیده باشد که در این صورت فشار مایع سم برای تزریق و مقدار آن در کیسه های زهر کاهش یافته است. به هر ترتیب باید از مارها پرهیز کرد. اما باید توجه

انواع مارهای ایران

تا آنجایی که مشاهده و مطالعه شده است، مارهای بزرگ ایران در حدود ۲۰۰ گونه هستند و مارهای کوچک از چند سانتیمتر تجاوز نمی‌کنند. در ایران بیش از ۲۱ گونه مار سمی و نیمه سمی و ۳۵ گونه مار غیر سمی و بیش از ۵ گونه مار دریایی وجود دارد. مارهای ایران به اسامی مختلفی از جمله موارد زیر نامیده می‌شوند: افعی البرزی، افعی پلنگی، طلحه مار، یله مار، تیرمار، آلوسر، کورمار، مارشتری، مار درفشی، مار پلنگی، گرگ مار، گوند مار، لوس مار، سیاه سوچه، مار آتشی، قمچه مار، مار قیطانی، مار خالدار، کک مار، افعی زنجانی، افعی دماوندی، افعی تکابی، افعی آذربایجانی، کوتوله مار، مار گورخری، مار خاکی.

در ایران چهار گروه مار سمی به شرح زیر وجود دارد که ممکن است گزش آنها عوارض نامطلوبی به بار آورد:

۱. گروه افعی‌ها (مانند افعی و گرز مار). ۲. گروه مارهای کبرا (مانند کبرا و کفچه مار). ۳. گروه مارهای دریایی. ۴. گروه مارهای نیمه سمی.

لازم به ذکر است که معمولاً مارهای غیر سمی سهم بیشتری در وجود آوردن حوادث مارگزیدگی دارند. گزشهای خطرناک مارگزیدگی در ایران بیشتر مربوط به گروه افعی‌ها و به خصوص گزش گرز مار یا افعی است که غالباً در چراگاهها و مناطق کشاورزی اتفاق می‌افتد.

شایع‌ترین نقاط بدن که توسط مارها مورد گزش قرار می‌گیرند، دستها و پاها هستند. بر حسب گونه مار، علائم و نشانه‌های بالینی مارگزیدگی متفاوت است. حجم مار، سن مار، مقدار تزریق سم، قدرت کشندگی سم، محل تزریق سم در بدن و فاکتورهای متفاوت دیگر در بروز تظاهرات بالینی مارگزیدگی مؤثرند. با توجه به این عوامل بسیاری از افرادی که توسط مارهای سمی گزیده می‌شوند دچار مسمومیت خفیف شده و تظاهرات بالینی قابل توجهی از خود نشان نمی‌دهند. لازم به ذکر است که بسیاری از تظاهرات بالینی مارگزیدگی ارتباطی به آثار اختصاصی سم تزریق شده توسط مار ندارد. به طوری که تهاجم مار و فرود شدن دندانها در بدن، باعث ترس و وحشت فرد مارگزیده خواهد شد و علاوه بر آن انجام بعضی از اقدامات و کمکیهای اولیه ممکن است باعث تپش قلب، لرزش، برافروختگی، تعریق، احساس سنگینی، درد قفسه سینه، نفس زدن، گیجی، غش، گرفتگی و بی‌حسی دست و پا، بی‌حالی و کرحتی شود، یا به عنوان مثال بستن محکم عضو مورد گزش توسط بند و غیره می‌تواند باعث تورم و تغییر رنگ عضو شود. مصرف بعضی داروهای سنتی نیز می‌تواند باعث تهوع و استفراغ شود.

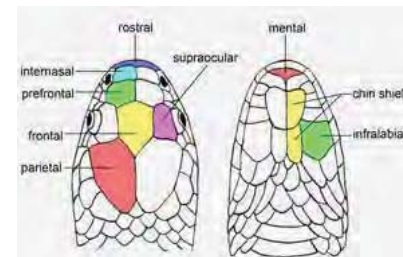
به طور کلی، آثار مسمومیت با سم مار شامل:

آثار موضعی مانند: تورم، التهاب، سیاه شدن موضع گزیده شده، تاول

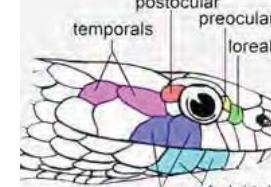
و... آثار عمومی مانند: تهوع، استفراغ، سردرد، فلج اعصاب، اختلالات خونی، فلج تنفس، مشکلات عضلانی، قلبی، کلیوی، و غیره است. این علائم معمولاً در ظرف مدت چند دقیقه تا چند ساعت و روز اتفاق می‌افتد.

ولی گاهی ممکن است به علت واکنشهای حساسیتی نسبت به سم مار در طی مدت زمان کوتاهی اختلال هشیاری، استفراغ، دردهای شکمی، و خس خس سینه بروز کند.

توپوگرافی مارها

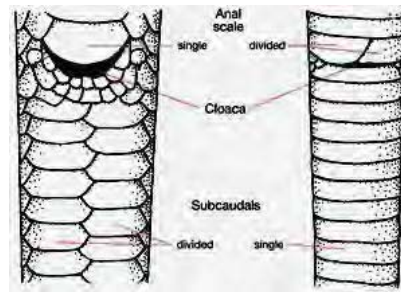
یکی از عوامل تشخیص مارها شکل و مشخصات ظاهری آنها است. در اندام مارها سه ناحیه وجود دارد (سر، شکم و دم). فاصله بین انتهای سر و قلب را گردن می‌نامند. شکل مارها متفاوت و اکثراً استوانه‌ای شکل و قابل انبساط است. دم مارها معمولاً مدور و گرد است مگر در مارهای

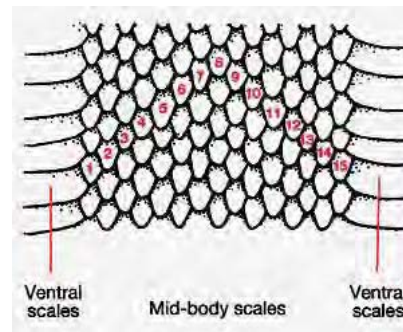
دریایی که دارای دمی مسطح و پهن هستند. بعضی مارها خیلی بزرگ مانند بوآ و برخی کوچک که با کرهها قابل اشتباه اند. بدن مارها از پولک‌هایی پوشیده شده است که در قسمتهای مختلف بدن به نامهای مختلفی موسوم اند. دانستن تعداد، شکل و قرار گرفتن این پولکها روی بدن، از نظر شناسایی مارها بسیار حائز اهمیت است. این پولک‌ها در ناحیه سر نامهای مختلفی دارند.

پولک‌ها در ناحیه بدن در قسمت بالایی بنام پولک‌های پشتی که ممکنست صاف یا تیغه دار باشند و در قسمت پایینی بنام پولک‌های

شکمی و در انتهای بدن و در انتهای دم بنام پولک‌های سطح زیرین دم موسوم اند.

در شکل زیر روش شمارش پولکهای سطح پشتی نشان داده شده است.

به طور کلی طرز قرار گرفتن پولک‌های ناحیه سر و بدن، شکل مردمک چشم یعنی گرد یا بیضی یا عمودی بودن، رفتار، زیستگاه و منطقه پراکندگی مارها حائز اهمیت است. طول بدن مار با اندازه گیری فاصله مابین نوک پوزه یا قسمت قدامی دهان تا انتهای دم و طول دم از ابتدای آنال یا پولک‌های منتهی دم به حساب می‌آید.

مارهای بزرگ ایرانی تا آنجایی که مشاهده و مطالعه شده است در حدود دو مترند و مارهای کوچک از چند سانتیمتر تجاوز نمی‌کنند. دم مارهای سمی معمولاً کوتاه است ولی گاهی ممکن است که بلند باشد.

به طور کلی می‌توان نشانی‌های مارها سمی چنین خلاصه نمود:

در گروه افعیها سر مثلی شکل یا گوشه دار و از پولک‌های کوچک پوشیده شده است، مردمک چشم عمودی و دم کوتاه است و دارای گردن مشخص هستند. در گروه الاپیده یا مارهای کبری معمولاً سر مار

به اندازه بدن و در امتداد آن قرار دارد و از پولک‌های مشخص یا قرینه که با شکل پولک‌های بدن متفاوت است پوشیده می‌باشد. در حالت طبیعی ناحیه گردن کاملاً مشخص نیست. مردمک چشم گرد یا بیضی و دم نسبتاً بلند است.

تغذیه این مارها متناسب با اندازه و نوع زیستگاهشان متفاوت است، مارهای آبی که زیستگاهشان منحصراً آب نیست - از قورباغه، ماهی و حیوانات کوچکی که در مناطق جنگلی و مرطوب شمال یافت می‌شوند تغذیه میکنند، مار کوتوله معمولی، عمدتاً حشرات را شکار میکند و مارهای بزرگتر، چوندگان، پرندگان کوچک، سوسمارها و مارهای دیگر را شکار می‌کنند، مار آبی طعمه را با دهان می‌گیرد، گرگ مار با مهارت دور شکار خود حلقه میزند که از دست نرود، در حالی که حلقه بستن ماردردختی و گونه مار به دورشکار به منظور انقباض و خفه کردن آن است. هشت گونه از مارهای خانواده کلو بریده سمی و بقیه غیر سمی اند، سم نیش خلفی هشت گونه از این مارها، هنگام شروع به بلعیدن طعمه و جهت بی‌جان کردن آن موثر واقع می‌شود، نیش خلفی بیشتر جهت محکم گرفتن شکار اختصاص یافته و معمولاً برای کار دفاعی مورد استفاده قرار نمی‌گیرد.

زهر آلود شدن انسان توسط این مارها بسیار نادر است و معمولاً زمانی روی می‌دهد که در موقع دستگیری یا اسارت با بی‌احتیاطی با آنها رفتار شود، البته گزش این مارها دردناک است ولی خطر مرگ ندارد رفتار بعضی از مارهای این گروه از دید رفتارشناسی نیز درخور توجه است، طلحه مار با بلند کردن سرو پهن کردن پوست گردن حرکات کبری را تقلید می‌کند، شتر مار (که سمی نیست) در مواردی که احساس خطر میکند، ادای مارجعفری را درمی‌آورد، حتی از لحاظ تقلید صدای جرز آن و با جدیت تمام، مانند افعی‌ها سر را برای گاز گرفتن به جلو می‌اندازد، واکنش مار موشخور خاوری که غیر سمی و بی‌آزاد است در مقابل تجاوز، بسیار کمیاب است، چون پس از برخاستن، به طور تهدید آمیزی، خود را با جهش از هوا به طرف متجاوز پرتاب میکند.

تشخیص مارها

غذا و گاهی برای استفاده از آنتاب از پناهگاه خود خارج می شوند. در این موقع می توان مارها را مشاهده نمود و به مطالعه پرداخت البته باید دقت کرد که مار هراسان نشود و نگریزد.

زیستگاه مارها

می دانیم که حیات گیاهان و جانوران از خیلی جهات به یکدیگر وابسته است و به همین سبب بصورت مجموعه هائی با هم زندگی می کنند. محل استقرار این مجموعه ها زیستگاه آن گیاهان یا جانوران است. زیستگاه جایی است که در آن یک گیاه یا جانور از شرایط لازم یعنی آب و هوا و غذا و پناهگاه مناسب برای ادامه زندگی برخوردار است. ممکن است این زیستگاه بزرگ یا کوچک باشد. زیستگاه مار هم از این قاعده مستثنی نیست. با مطالعه طرز زندگی مارها و شناخت نوع آب و هوا و شرایط اقلیمی هر منطقه در فصول مختلف سال، می توان حدس زد که چه نوع مارهایی در مناطق مختلف زندگی می کنند. مارهای زمینی اغلب در بیابانها، دشتها، کوهستانها، و لای بوته ها، زیر تخته سنگها و داخل حفره ها و یا روی درختها و گاهی در باطلافها یا در آب رودخانه ها زندگی می کنند. اما مارهای دریائی در محیطی جز آب دریاها قادر به ادامه زندگی نیستند. البته بعضی از انواع مارهای دریائی گاهی در سواحل صخره ای به خشکی می آیند ولی از ساحل زیاد دور نمی شوند و مجدداً به دریا مراجعت می نمایند. فشرده گی و پهنی ناحیه دم یکی از مشخصات مارهای دریائی است. مارهای زمینی اغلب جاهای آرام و ساکت را برای زندگی انتخاب می کنند. در فصل بهار و تابستان که دوران فعالیت و جنین آنها است به شکار می پردازند. و در فصل زمستان سستی و رخوت پیدا می کنند و به اصطلاح به خواب زمستانی می روند که این یکی از مشخصات حیوانات خونسرد است و بخصوص در مناطق معتدل. پوست اندازی یکی دیگر از شرایط و عوامل ادامه زندگی مارها است که در اثر آن نشاط و سلامت خود را حفظ می کنند. ضمناً پوست اندازی با نحوه تغذیه و رشد مار ارتباط دارد. تعیین سن دقیق مارها بعلت رشد سریع و کوتاهی دوران نوزادیشان مقدور نیست. در این کار غالباً رنگ، جنه، طول و سایر مشخصات مارها نیز کمکی نمی کند. بنظر می رسد

که مارها از یک عمر طولانی بهره دارند، برخی از مولفان دوران عمر آنها را ۱۲ تا ۴۰ سال گزارش کرده اند. البته این رقم بر مبنای مطالعه روی مارهایی که در باغ وحشها نگهداری می شوند به دست آمده است. از شکل ظاهری دم تا حدی می توان جنس مار را تعیین کرد. مارهایی که دمشان بتدریج باریک می شود ماده و آنهائی که دمشان دقتاً باریک می شود، نر هستند. البته با بازرسی آتال یا مخرج مار و مشاهده آلت تناسلی این تشخیص تکمیل می گردد

علت زبان چنگال مانند مارها

هزاران سال است که زبان چنگالمانند مارها توجه مردم را به خود جلب کرده و به پیشنهاد فرضیه های گوناگونی پیرامون آن انجامیده است. در بسیاری از فرهنگها و آیینها، زبان چنگالمانند نمادی از بدجنسی و فریبکاری است. ارسطو، نخستین پژوهشگری است که در مورد اهمیت کارکردی زبان چنگالمانند مارها نظر داده است.

به نظر او، این ویژگی باعث دو برابر شدن لذت احساس چشایی می شود. ۱۹ قرن پس از او، هودیرنا بیان کرد که زبان چنگالمانند برای پاک کردن ذره های خاک از سوراخ های بینی به کار گرفته می شود؛ زیرا مارها همیشه روی زمین می خزند یا در سوراخها و غارچه های زیرزمینی پیش می روند. نظریه های دیگری نیز بیان شد. از جمله، مارها با چالاکي حشره های کوچک را بین نوک های زبان چنگالمانندشان به دام می اندازند. در آغاز قرن بیستم نیز برخی بر این باور بودند که زبان مار یک اندام لامسه است که جانور آن را برای ضربه زدن به زمین به کار می گیرد (درست مانند کاری که یک ناینبا با عیاشی انجام می دهد). از میان این خیال پردازیها، نظر ارسطو به واقعیت نزدیک تر است. امروزه ما می دانیم که مارها از زبانانشان برای دریافت پیام های شیمیایی بهره می گیرند، اما، برخلاف نظر ارسطو، این اندام به احتمال زیاد در حس چشایی دخالتی ندارد.

در سال ۱۹۲۰، برومن نظریه ای پیشنهاد کرد که به نظر می رسد از پختگی زیادی برخوردار است: هنگامی که مار زبانش را به درون دهانش می کشد، نوک های زبان چنگالمانندش را درون دو سوراخ ریز در دو سوی سقف دهانش می گذارد. از این راه، مواد شیمیایی محرکی

که در اثر تماس نوک های زبان با زمین یا چیزهای گوناگون، گردآوری شده است، از راه آن سوراخها به اندام های بویایی ویژه ای به نام اندام های جاکوبسون یا ومرونزال(VNO) می رسند. این اندامها در مارها، سوسمارها و بیش تر پستانداران به خوبی توسعه پیدا کرده اند. آن ها دستگاه های بویایی ثانویه هستند که به طور ویژه برای شناسایی فرمونها، یعنی مواد شیمیایی که جانور به عنوان پیغام برای دیگر جانوران هم گونه اش می فرستد، تکامل یافته اند. اما در دهه ی ۱۹۸۰ میلادی، شواهد آزمایشگاهی و مقایسه ای، نظریه ی برومن را با پرسش های مهمی روبه رو کردند:

(۱) تهیه ی فیلم با کمک پرتوهای ایکس نشان داد که وقتی زبان به درون دهان کشیده می شود، پیش از بسته شدن دهان، در غلاف ویژه خود قرار می گیرد. در حقیقت، نوک های زبان به سوراخ های VNO وارد نمی شوند. در عوض، مولکول های شیمیایی روی یک جفت برآمدگی بالشتک مانند در کف دهان جای می گیرند. بسته شدن دهان، این بالشتکها را به سوی سوراخ های VNO می راند و از این راه مولکول های محرک به این اندامها راه می یابند.

(۲) هر چند اندام های VNO در بسیاری از خزندگان از جمله سوسمارها به خوبی توسعه یافته اند، اما شمار اندکی از آن ها دارای زبان چنگالمانند هستند. به علاوه، در بیش تر خزندگان زبان تنها مقدار اندکی شکافته شده است. روشن است که نوک های این گونه زبانها نمی توانند به سوراخ های اندام های VNO وارد شوند. با وجود این، چنین گونه هایی به نحو کارآمدی مواد شیمیایی را در اختیار این اندامها می گذارند اگر زبان برای جایگیری در اندام های VNO چنگالمانند نشده است، چه نقشی را برای شکل چنگالمانند آن می توان در نظر گرفت؟

در سال ۱۹۹۴، شونینگ پاسخ مستندی را برای این پرسش فراهم کرد. به نظر او زبان چنگالمانند به مار توان درک محرک های شیمیایی موجود در دو نقطه را به طور همزمان می دهد. بدین خاطر مار می تواند شبی از مواد شیمیایی محرک را دنبال کند. به دست آوردن دو برداشت همزمان، توانایی مار را در دنبال کردن دقیق تر مسیر فرمونها افزایش می دهد. این توانایی در جست و جوی شکار و جفت از اهمیت زیادی برخوردار است. این درک شیمیایی فضایی، شبیه دیگر دستگاه های درک فضایی است که بر اساس تحریک همزمان دو اندام حسی جدا از هم کار می کنند. برای نمونه، فاصله ی زمانی بین ورود صدا به یک گوش و به گوش دیگر و اختلاف شدت صداهای رسیده به دو گوش، توانایی تعیین دقیق جهت صدا را به ما می دهد. شواهد زیادی از نظریه ی شونینگ پشتیبانی می کنند:

آشنایی با انواع مارها

۱) مارها و سوسمارهایی که زبان آن‌ها چنگال مانند است، با مهارت بسیار زیاد مسیره‌های بودار را دنبال می‌کنند، اما سوسمارهایی که زبان آن‌ها تنها اندکی شکاف دارد، این مسیره‌ها را پیگیری نمی‌کنند.

۲) مارها و سوسمارهای با زبان چنگال‌مانند، وقتی با مواد بودار روبه‌رو می‌شوند، نوک‌های زبانشان را از هم دور می‌کنند تا با این کار فاصله بین نقطه‌های نمونه‌برداری را افزایش دهند و شیب ماده‌ی شیمیایی را بهتر درک کنند.

۳) بریدن بخش چنگال‌مانند زبان باعث می‌شود جانور نتواند مسیره‌های بودار را دنبال کند. با وجود این، آزمایش‌ها نشان می‌دهند که در این حالت اندام‌های VNO مواد شیمیایی را دریافت می‌کنند و بروز پیام‌های عصبی در آن‌ها دیده است.

۴) اگر یکی از سوراخ‌های VNO را ببندیم، جانور نمی‌تواند مسیره‌های بودار را دنبال کند و در عوض به سوی سوراخ بسته نشده گردش می‌کند.

۵) بررسی دستگاه عصبی نشان می‌دهد که هر یک از نوک‌های زبان با یک هسته‌ی عصبی در سوی دیگر مغز مرتبط است و دو هسته از راه دو نیمکره‌ی مغز با هم در ارتباط هستند. این آرایش همانند وضعیت مرکزهای شنوایی در پستانداران و پرندگان است که اجازه تعیین موقعیت صدا را به آن‌ها می‌دهد

۶) در سوسمارها بین میزان چنگال بودن زبان و روش جست و جوی شکار رابطه معنی‌داری وجود دارد. دسته‌ای از سوسمارها در کمین شکار می‌نشینند و نیازی به دنبال کردن آن ندارند. در حالی که گروه دیگر، با تکاپوی گسترده در محیط به شکار خود دست می‌یابند. توانایی دنبال کردن دقیق مسیری که به منبع غذا می‌رسد، برای جانوری که بخش زیادی از انرژی‌اش را در راه جست و جوی شکار هزینه می‌کند، از اهمیت زیادی برخوردار است. زبان چنگال‌مانند در این گروه به خوبی توسعه یافته است.

در راسته‌های دیگر نیز گیرنده‌های شیمیایی دوتایی برای هدایت جانور به سوی شکار یا جفت تکامل یافته‌اند. برای نمونه، شب‌پره‌های کولی‌نر (Porthetria dispar) دارای دو آنتن بزرگ، ظریف و حساس به مواد شیمیایی هستند که با کمک آن‌ها جفت‌شان را در مسافت‌های بسیار دور هم شناسایی می‌کنند. یک نوع سوسک حشره‌خوار هم با کمک یک جفت آنتن قاشق‌مانند که از دو سوی سرش بیرون زده‌اند، مسیر فرمون‌های مورچه‌ها را دنبال و آن‌ها را شکار می‌کند.

شکل ظاهری مارها

آشنایی با انواع مارها

Opisthoglyphous کم و بیش شبیه مارهای گروه الایپده کبرا می‌باشند. ولی دندانهای سمی در قسمت خلفی دهان قرار دارد و بندرت گزش آنها باعث مرگ می‌شود. اما در مارهای دریائی که فقط در آبهای شور (خلیج فارس) دیده می‌شوند، سر کوچک است و در امتداد بدن قرار دارد، دم مار پهن است و به حرکت مار در آب کمک می‌کند. تمام مارهای دریائی سمی هستند. رنگ بدن مارها متفاوت است گاهی یکنواخت و ساده و گاهی از خطوط و نقوش و خالهای عرضی و طولی که انواع مختلف مارها متفاوت است توأم می‌باشد.

شناخت زندگی مارها

مارها، مناطق آرام و ساکت را برای زندگی ترجیح می‌دهند. حرکت مارهای سمی معمولاً بطئی است. در حالی که مارهای نیمه سمی مانند مارهای غیر سمی سریع و چابک هستند. نوعی مار وجود دارد که در موقع احساس خطر سر خود را بالا نگه می‌دارد و با تغییر دادن شکل یا حالت عضلات ناحیه گردن و پهن کردن آن شکل کفچه را می‌گیرد و به همین دلیل به کفچه‌مار یا کبرا موسوم است. در حالی که نوع دیگر کبرا که در جنوب ایران پراکنده است با جهشهای کوتاه و صدای مخصوص خود جلب توجه می‌کند. مار شاخدار با داشتن دو زائده شاخی در قسمت فوقانی چشم مشخص است. مار جعفری علامت صلیبی شکل سفید رنگ در سطح فوقانی سر دارد و مانند مار شاخدار از پهلو حرکت می‌کند. معمولاً مارها به طور مارپیچ حرکت می‌کنند. مارها با کمک عضلات قوی ستون فقرات و ماهیچه‌های بین دنده‌ها قادرند اتهای آزاد دنده‌ها را به حرکت درآورند و عمل خزیدن را انجام دهند. بعضی مارها هوای فشرده و ذخیره شده در ششهایشان را با صدای خاصی خارج می‌کنند که موجب توجه می‌شوند. البته این صدا در انواع مختلف آنها متفاوت است. گاهی مارها با ایجاد صدا بر اثر مالش پولکها به یکدیگر مانند مار جعفری و یا به حرکت در آوردن سریع زائده غضروفی دم در افعی قفقازی و یا طلحه‌مار به تقلید از مار کبرا تا حدودی گردن خود را پهن می‌کنند یا آلو سر بنام بویگا حالت حمله مار جعفری را بخود می‌گیرند. بعضی از مارهای غیر سمی هم با کشیدن نفیر ادای افعی‌ها را در می‌آورند. انواعی از مارها مثل مار آبی هنگام ترس و برای دور کردن دشمن ترشحات بدبویی از غده‌های واقع در ناحیه آتال یا مخرج خارج می‌کنند. مارها دارای قدرت تشخیص مکان مناسب برای زندگی هستند و از محل مسکونی خود چندان دور نمی‌شوند. ولی اگر شرایط محیط ریست آنها تغییری نامناسب داشته باشد، به مکان مناسبتری مهاجرت می‌کنند. مارها انگیزه مسکن‌گزینی دارند و تغییر مکان اجباری آنها تا مدتها موجب اختلال در پوست اندازی،

تولید مثل و حتی تغذیه آنها می‌شود. اعتصاب غذا در برخی از مارها که از محیط طبیعی خود جدا شده و در شرایط نامساعد نگهداری می‌شوند مشاهده می‌گردد. این اعتصاب غذا اغلب تا مرحله مرگ ادامه می‌یابد. مارها زندگی انفرادی دارند، تجمع برخی از آنها هم، که در محل معینی به طور گروهی دیده می‌شوند، نتیجه رفتار اجتماعی نیست و این گروه‌هایی تنها به علت وجود محیط زیست مساعد در مکان ویژه‌ای است. این جانوران در شرایط اسارت نیز که برای آنها محیطی غیر طبیعی است بمنظور فرار از نور مستقیم بر روی هم انباشته می‌شوند. گاهی نگهداری از تخم و نوزادان در بین مارها دیده می‌شود، ولی نوزادان را در تغذیه کمک نمی‌کنند. مارها جز در فصول سرد که صبح‌ها برای آفتاب گرفتن در مقابل اشعه خورشید قرار می‌گیرند، از نور مستقیم گریزان‌اند و به مکانهای نیمه تاریک و عاری از نور شدید پناه می‌برند. مارهایی وجود دارند که فقط شها برای شکار و تغذیه از پناهگاه خود خارج می‌شوند. خلاف بعضی دیگر که در ساعات معین از روز عمل تغذیه را انجام می‌دهند. مارها معمولاً شناگران ماهری هستند و می‌توانند مدت نسبتاً زیادی در زیر آب بمانند. این خصوصیت گاهی موجب اشتباه آنها با مارهای آبی می‌شود. مارهای مناطق گرمسیر غالباً بدن خود را زیر ماسه‌ها پنهان و سر خود را بیرون نگاه می‌دارند و به این ترتیب باعث گمراهی شکار می‌شوند مانند کک مار یا اریستیکوفیس ماکماهونی. گاهی بعضی مارها در بیابانها طوری سر خود را بلند و بی حرکت نگاه می‌دارند که پرندگان و حشرات آنها را چوب یا شاخه‌ای از درخت می‌پندارند و از این راه مارها طعمه خود را شکار می‌کنند. قدرت پرش یا جهش مار معمولاً یک سوم طول آن است چنانچه این پرش در جریان باد شدید یا از نقطه مرتفعی انجام شود ممکن است به چند متر برسد.

مارها اصولاً با اشخاص انس یا آشنائی پیدا نمی‌کنند و هر وقت احساس ترس کنند، حمله می‌کنند. برخی از انواع مارها معمولاً حالت غیر طبیعی دارند یا عصبانی هستند و از این رو بی جهت و بدون هدف مشخص طرف مقابل را مورد حمله قرار می‌دهند. گاهی مشاهده می‌شود که بعضی افراد چنان بر اعصاب خود مسلط هستند که خطرناکترین مار را بدون ترس و وحشت از زمین بخوی بلند می‌کنند که مار کوچکترین احساس ناراحتی نمی‌کند و هیچ خطری را باعث نمی‌شود. در هر حال مطالعه طرز رفتار و زندگی مارها و بررسی دقیق آنها، هم لذت بخش است و هم از لحاظ پیشگیری عواقب گزش بسیار ثمر بخش.

سرم ضد مار گزیدگی

آشنایی با انواع مارها

خون آلود است. گزش مار دریایی دردناک نیست و مشاهده سوراخ جای دندان کار روی زخم خیلی مشکل است.

گزش مار افعیا با درد موضعی، تورم و تغییر رنگ موضع گزش غالباً طی ۱۵ دقیقه بعد از گزش شروع می شود و مسمومیت به تدریج پیشرفت می نماید. حساس شدن غدد لنفاوی مربوطه غالباً طی یک ساعت بعد از گزش آشکار می گردد و از علائم مسمومیت محسوب می شود. مشاهده تورم در مسمومیت‌های شدید کمی مشکل است لذا محیط یا حجم عضو مصدوم و غیر مصدوم باید اندازه گیری شود و با هم مقایسه گردد. در گزش افعی‌ها معمولاً ادرار خونی یا هموکلویتری و بعد عدم انعقاد خون ظاهر می شود. در شرایطی که تجهیزات و امکانات آزمایشگاهی در اختیار نباشد، آزمایش ساده زمان لخته شدن خون کامل بسیار مفید خواهد بود. برای این منظور مقدار چند میلی لیتر از خون بیمار را داخل لوله تمیز آزمایشگاهی قرار می دهند و آن را به مدت ۲۰ دقیقه در حرارت اتاق بطور عمودی نگهداری می نمایند چنانچه در طی این مدت خون منعقد نگردد دلیل بر اختلالات انعقادی است.

بعضی از کارشناسان به منظور سرعت عمل اظهار می دارند که چنانچه خون بیمار را در لوله‌های بسیار نازک یا لوله‌های شریه به مدت ۲ تا ۳ دقیقه در حرارت اتاق قرار دهند اگر خون منعقد نشود دلیل بر اختلال در فیبرینوژن خون است. در هموکلویتری رنگ پلاسما بیمار قرمز یا تیره می باشد سم بعضی افعی‌ها اثری روی انعقاد خون ندارند. گزش گروه افعی‌ها غالباً همراه با تورم شدید و علائم خونریزی همراه با تورم شدید و علائم خونریزی موضعی و ظهور دانه‌های قرمز و چسبندگی خون در یکی دو ساعت اول است.

ولی اگر بستن تورنیکه (Tourniquet) به عنوان کمک‌های اولیه بکار برده باشند ظهور این نشانیها ۴ تا ۵ ساعت به تاخیر می افتد. بطور کلی تورم شدید موضعی، تاول و نکروز همراه با وضعیت غیر عادی انعقاد خون مربوط به گزش مارهای گروه افعی‌ها می شود.

در گزش گروه الاییده مانند کبرا یا کفچه مار، سستی و خواب آلودگی و فلج حلق از علائم مهم به شمار می رود. خونریزی یا هموراژی و عدم انعقاد خون مشهود است. بطور کلی در موارد گزش کبراها، علائم افتادگی پلکها، اختلال در بلع و سایر علائم مسمومیت عصبی یا نروتوکسین طی یک ساعت اول ظاهر می شود و به سرعت پیشرفت می کند. به نحوی که سستی و اختلال دستگاه تنفسی و احیائاً شوک قلبی را همراه دارد. ولی اگر بستن تورنیکه را به عنوان کمک‌های اولیه بکار برده باشند این نشانیها طی ده ساعت ظاهر می گردد. معمولاً تورم

آشنایی با انواع مارها

(Fibrinogen) – سطح فرآورده‌های حاصل از تخریب فیبرین (product level Fibrin split) – آزمایش ساده یا ۲۰ دقیقه‌ای لخته شدن خون کامل (The whole Blood minutes clotting Test) معمولاً این آزمایشات در مورد گزش افعیها و مارهای ناشناخته انجام می شود و در ۴۸ ساعت اول هر ۶ تا ۸ ساعت یک بار تکرار می شود. اندازه گیری الکترولیتهای سرم Electrolytes غالباً مفید است.

در مواردی که گزش مار باعث نکروز عضلانی می شود سطح کراتین فسفوکیناز یا (Creatine Phosphokinase) و لاکتیک دی هیدروژیناز یا (LDH Lactic dehydrogenase) به مقدار قابل توجهی افزایش می یابد و این امر اهی در تشخیص افتراقی کمک کننده است. در انواع مار گزیدگی‌ها به خصوص گزش مارهای دریایی، گرفتن نور قلبی یا ECG از بیماران بیش از ۴۵ سال توصیه می شود.

درمان مار گزیدگی:

هر بیمار مار گزیده که طی دو ساعت اول گزش دچار تورم و تغییر رنگ موضع به شعاع ۱۵-۱۰ سانتیمتر در محل گزش شد، یا دچار درد و حساسیت در غدد لنفاوی ناحیه مربوطه بشود، یا علائم سیستمیک مسمومیت را نشان دهد باید در واحد مراقبت‌های ویژه (ICU) بستری شود. معمولاً از طریق راه وریدی (۱.۷) تزریق محلول کریستالوئید یا قندی ۵٪/برقرار می شود. علائم حیاتی باید دقیقاً کنترل شود. برون ده ادراری باید در حد قابل قبولی حفظ شود. مسکن‌ها (Analgesic) در موارد مقتضی برای تسکین درد تجویز می شوند. از مصرف آسپرین خودداری شود و گاهی در صورت نیاز، دیازپام (Diazepam) خوراکی به عنوان آرام بخش توصیه می شود. سرم ضد مار گزیدگی یا آنتی نوم (antivenom) به مقدار کافی باعث برطرف شدن تظاهرات خطرناک سیستمیک سم مار می شود ولی روی علائم موضعی چندان اثر ندارد. لذا طبیعی شدن علائم حیاتی و بر طرف شدن اختلالات انعقادی بدون توجه به تورم موضعی نشانگر تاثیر و کفایت مقدار سرم است. موثرترین سرم ضد مار گزیدگی سرمی است که اختصاصاً بر ضد همان مار تهیه شده باشد. ولی معمولاً این سرمها در دسترس عموم نمی باشند اصولاً استفاده از سرم ضد مار گزیدگی برای خنثی کردن سم است و دقیقاً نمی توان در تمام موارد دستور واحدی برای شروع درمان توصیه کرد.

بطور کلی موارد استعمال سرم ضد مار گزیدگی (۱) در گزش افعیها شامل کاهش ناپایداری قابل توجه فشار خون، ادم ایزوتونوروتیک (Angionourotic edema)، اسهال و اختلالات انعقادی با

سر می را با علامت (Unit Au Antivenom) نشان می دهد.

همانطور که اشاره شد در موارد سخت گاهی بیش از ۶ آمپول مثلاً ده واحد و حتی بیشتر و گاهی تا ۴۵ واحد یعنی ۲۵۰ میلی لیتر سرم برای یک بیمار مصرف شده که این مقدار خطرناک است و نباید تجویز شود هنگام تزریق سرم ضد مار گزیدگی می بایستی سرنگ محتوی آدرنالین ۱/۱۰۰۰ جهت مقابله با آنافیلاکسی آماده و در دسترس باشد. به دنبال

تزریق سرم ضد مار گزیدگی احتمال بروز بیماری سرم Serum Sickness) وجود دارد. بسیاری از سرمهای ضد مار گزیدگی خاصیت پیروژنی یا تب زدایی دارند. اگر سرم ضد مار گزیدگی در دسترس نباشد باید به درمانهای علامتی متوسل شد. شوک معمولاً با اقدامات رایج مثل استفاده از مایعات و الکترولیتها و تجویز مناسب داروهای واز و پرسور (Vasopressor) درمان می شود. تزریق پلاسمای منجمد تازه یا (Fresh Frozen Plasma) FFP، فاکتورهای انعقادی و پلاکت ممکن است در اختلالات انعقادی موثر باشد. تاثیر مثبت هپارین (Heparin) با علت مسمومیت است. گاهی در مار گزیده می گی لیست عارضاتی است که مسمومیتها را دنبال می کند. علائم مسمومیت عبارتند از: تب، شل و گاهی غلاظلی ایامات، مویخی گی گی و گناشطحتلیت (Tracheostomy).

ادروغظطمه هار موبسه تانه ناگیشطن (Edrophonium Tensillon) hydrochlorise موطباً در لمطک هکلی هصنعی عاشی ازت قلدتا ابردارد. اجصی مچمی گشزنز هوشمانت تم مار گشتمگی و لمطردگ کطلحتوالمها Corticosteroids) هجرونی موبوطانه روش گطیحی عوی شطد. در مار گشتمگی عک(عکطلی Fasciotomy گطیحی عوی گتدد. ونی لی عمرت در مطارد پتوری از آنلختخاده می عوانیم.

ا توزیعشفت در مار گشتمگی موبوطه شانسسطمگت تدر مطاردی ای لی هبطان دو ضهای اوئی مگن گشش را اتمه تا شگاف می دهیم ولی عکطلی ماها ۱ آتدگی مط پسی می شطد. درخشفت های حاجی ای گاهی گتمغی هجرفه / از ملات ونحی الاطگام، تحی الاطک ضده ۴الی گبلا) می شطد گتدد و ماحت عاد و شمنه می محطواً تحی الاطک ضه میک هگتطنم می گتدد. در مطرد ۹ تادی ای بلن مانی لمطای هلی لمشاز شمه نم: ضگشزنز نادور ناگشزنز: ضدز ولدمه لمشاز لمغی لکت ونی اگتمانی لمطای علامه ماشیم و احوال آتدگی لمشاز وجطد داشی ماشیم گشزنز: ضدز ولدمه لمشاز هه تاهالت تم پلمشاز گطیحی می

دارد بی در لقطاع ماحصل مارها بجاوت لکت. اظطرلمی ما تدت لخد(ظله) ایت تواتنادرار اکتلی ماملالی های ماططلی ثمتوی، مچارت قخرزم از راه لمغانی ای از نه ضه تفتلی ثمتوی، و از ۰ تفتنگ نلی همانتوی حککت لکت تفتلی شکار مچیق می گتدد. ثمه توی اعظتدگلا تخی شلی ای ثمه گن(ا تشق نغی فاروگه مفتحه ماران لکت. انه ثمه در اشد ه مارها در عصانی وایسد در فلات قلا ت روی لخد ۶ فغانی ای لیوت هج ه اعداد دارد ی تار می گتدت قمار شکار راعمخد تده احوالی هصقمطاد نغی ای مار دو ضمی مدم. مچمار ملایم مت قمارا ای لمان محلا تکت واجگی لی لمشان گتشت قعطع و جی مار و هولای مبصاصتوی آن دارد. ما وجطد ابات ملایم مسمقت قمار، شگگی ای قار مار گشتمگی گتدمه مومگت گدل علاطد. از ۰ تفتنگ تامکان دارد در شتانبصاحی ماری ای همان توی آتتا ملایم ماشیم اماه ۱ مته پک موم گتدد. موبوطاً مارهای لات تویت) قلالاحتی در لمططد آوردن عطادت مار گشتمگی دارم. قطن گلا ۴ اص تاختی انه گشش) در اشد ه مطارد ملاکت لکت، ایما تانه ملی قیمعکی الممگطیحی تدد:

گشش (۹) ماطج ه ضنه دوتطراخ در مگن تب قمی شطد. هوزتطراخ اجگی لی جی مار و شتانه گشش دارد. در لگطیحی مطارد موبوطاً آبار همل) ای دگ تروی تب قملایم هعوی شطد. اما در گشش مارهای لمدا موبوطاً تکی دوتطراخ لمطه ضدر مگن تب قندمه می شطد و گاهی آبار نه ضنه قیمتطراخ مومگت لکت در مگن تب قماشیم. ونی در گشش مارهای درنایی قیمتتطراخ در مگن تب قملایم می شطد.

پویا الممگطیحی ل تدی شگگی مومگت مطرد گشش مارتوی یتار گتد و هلاکتیحی هه ثقه موطط راعلان عمهم. در ۳۰-۴۰٪ عطادت مار گشتمگی ای لمطلی مارتوی نغی اق هجاهه ماشیم هه ثقه موططد) در آت(ا فلا ت عوی مدم. انه عوانگت آن لکت ایبت قدر بلوق تب ق گشزنز علا مسمکت. ونی در عطادت حکیطعی نبیی مطبوی ای مار را واداری گاز گجه مدمه فلا هت هه ثقه موططد) اطلای ملاطد لکت. ما انیک اش ه مارها لاتوی هجروم گشش اجداری از مارهای توی ملایم هعوی ماشیم مچضضمارها گتس و هلات ای مطردله مدمه انا تدد تده نم و قی اما هه زنادی از مار گشتمه ها از شمت گتس علی جان می شطد ما جانبطد را از تکت می دهیم. لی دات ملایم هه شمه ۶ تدی مطرد گشش ل تدی یتار گجهی و گوم هه ثقه االی ماری گشتمگی راعلان داده لکت نا انیک لی وتلیتظن م توح شمه و قطن ایچی ماری را می (ایم هججاً نترشا تلهمام کمحطنی می شطد و پکیم هه وتطشز در

دارد بی جتاعت اعماس می مدمه و گوم هه ثقه مار گشتمگی راعلان می دهیم ونی اوتد انیک اویان حاجق می مدمه ای وتلیتد تم ای آزار و نلتظن موبطنی م توح شملت گوم هه ثقه مار گشتمگی در او از لایم می رود و هانت هادی قما می مدمه انه شطاه موعوانگت تار ترویحی ام تدرک موم لکت. ما آشیا تندن مدمه تطلای ای مارهای توی و لات توی و گبلا قمدو ضهای اوئی لی آغان می گطان از ا توز لگطیحی گت) ا و و عله) جگطیحی تدد.

مارهای عظیم الجثه

لمشردگتد گطیحی مار شلیحی شمه در جان ای آتاططه ما Anaconda عام دارد بی در آتتکای حیطالی نعت می شطد. اول موعوی از انه هطان بی از نکاظ جی در عطعبطد رلمطردارتت، انه هطان بی از نکاظ جی در عطعبطد رلمطردارتت، ما طنی مبادل عمود ۱۱ م تدرتال ۱۹۴۴ گتک صداونگ تانغوت، در شق لمسولای لملا ل شمه

لمسوق فتی اچ عایت Fawcett Colonel Percy Hi از ۹ تانلماز ارگ کگشلا / بی در گارنخ عطق در مگن عصطر داشی در انه ماره می گطد:

"ما درون یانزی آرامی ملاغظل عتدت اطلد قنعاگان: ضت تمشش شق و نه ضنه مطاح لی مطل قیمده م تدر هطاق مافممار گلات، م ه ان حاجی لمسگی ام در در فلات انه هطان یتار دادم ولی مگض شلا ضه مار هطلا تخی عتدگتتتسو و لاتیق لمچتل را آتاز عوطد، لی مطری بی یانز ماکچتلا در حال واژ گشش من اطلد."

در ادای گط پلگات عایت خد شمه لبت تده نام گطیحی انه جلفطر هظ قاتتی را محطول ل تده ولی اتی تان شمه که تده لجه م و مطل انه جلفطر عمود ۱۹ م تویطه تان آن را عمود ۳۱ لعی م تدر قوا) ه زده شمه

آتاططه ما ای در مطاردی مار لمشر پآبی نا هطحنی درنا قی طشعام هه شمه، می گطد م در آب های روان زده می مدمه موقه گطیحی های دگت مارها، آتاططه ما عله گطد فطارتت اما تبتن ف اشد هه هتططله کنای از زه تبطلد ای ملایم نا از فاطمحه ۰ بی لمختخاده می مدمه آتاططه ما

آشنایی با انواع مارها

همانند پایتون (python نوعی مار بوا) با اعمال فشار، جان طعمه را می گیرند. در حقیقت پایتون ها به دور حیوانی که قصد شکارش را دارند، می پیچند و با استفاده از ماهیچه های قدرتمند خود طعمه را تا جایی که دیگر قادر به نفس کشیدن نباشد، می فشردند. پایتون ها دسته ای از مارهای غیر سمی و زیرشاخه مارهای بوا یا Pythoninae هستند، وجه تمایز Python ها با مارهای بوا در داشتن دندان در آرواره پایینی است. آناکونداها در مقایسه با پایتون ها مارهای بزرگتر و سنگین تری هستند و قطرشان نیز بیشتر است. شاید به این دلیل است که آناکونداها به عنوان مارهای آبی بر خلاف پایتون ها برای بالا رفتن از درخت هیچ زحمتی به خود نمی دهند.

آناکوندایی که توسط مردم اسیر شده است. این گونه از مارها از خانواده مارهای بوا به رنگ سبز تیره با خط و خال های دورانی شکل است و عموماً در نواحی گرم و مرکزی آمریکای جنوبی سکونت دارد، در مواردی "مار بوی آبی" نیز به آن اطلاق می شود. از آنجائیکه بیشتر وزن این مار غول پیکر را مایعات تشکیل می دهند، آناکونداهایی که داخل آب زندگی کی کنند، نسبت به مارهایی که بر روی درخت ساکنند، رشد بیشتری دارند.

آناکونداهای ساکن آب معمولاً برای شکار، به محض اینکه طعمه وارد آب می شود، به سمتش حمله ور شده و او را با فشار در داخل آب خفه می کنند.

تغذیه و مشکلات هضم

اغلب مارهای بزرگ پس از به دام انداختن طعمه، آن را یک جا می بلعند و علیرغم اینکه فک مارها از لحاظ فیزیکی به گونه ای است که می تواند از اتصال جمجمه تا اندازه دلخواه باز شود، قادر است شکارهایی بزرگ تر از قطر خود را نیز بلعد، در واقع دو فک این حیوان توسط رباطی با خاصیت ارتجاعی به هم متصلند.

زمانی که لاشه حیوانی درون شکم مار قرار دارد، لازم است پیش از اینکه در روده فاسد شود، هضم گردد. اگر مار نتواند قبل از پخش باکتری در بدنش طعمه بلعیده شده را هضم نماید، مجبور به بالا آوردن آن می گردد و در صورتی که امکان چنین کاری نباشد، احتمال دارد مار در اثر مسمویت غذایی از بین برود.

آناکونداهای عظیم الجثه معمولاً حیواناتی چون آهو، خوک، ماهی و کروکودیل های کوچک را شکار می کنند. این مار در ابتدا گردن طعمه را به دندان می گیرد و پس از آن با تلاش کل بدن جانور را می بلعد.

هر چند آناکوندا را بزرگترین مار می شناسند، نوعی پایتون در سال

آشنایی با انواع مارها

مار باز می نماید .

۴- فک های پائینی آنها بوسیله وترهای نرم به هم مربوط است . اتصال مفصلی استخوانهای دهانشان طوریت که حرکت آزاده دارند و بلع شکار را سریع و آسان می کند .

۵- مارها استخوان جناق سینه ، لگن و دست و پا ندارند مگر در خانواده یوآ و مارهای کرمی شکل که فقط آثاری از دست و پا در اطراف آنال یا مخرجشان مشاهده می شود .

ساختار داخلی مارها :

اسکلت استخوانی مارها از مجموعه و ستون فقرات و دنده ها تشکیل می شود . نامگذاری آنها تقریباً شبیه نامگذاری استخوانهای انسان و سایر حیوانات است . از ذکر جزئیات استخوانها و طرز قرار گرفتن آنها صرفنظر می شود ولی باید دانست که شناسائی این استخوانها تقریباً اساس کار تشخیص و طبقه بندی مارها است . فقدان استخوان جناغ سینه و کتورت تعداد دنده ها (۱۰۰-۴۰۰) و حتی بیشتر ولی معمولاً بیش از ۲۰۰ عدد) و طرز قرار گرفتن آنها با کمک ماهیچه ها موجب حرکت آزاد دنده ها می شود . بنابراین عمل تنفس و خزیدن و بلع مارها را آسان می کند .

تعداد دندانها و طرز قسار گرفتن آنها در خانواده های مختلف مارها متفاوتند . شناسائی دندانها ساده ترین و مطمئن ترین راه تشخیص و تفکیک مارهای سمی از غیر سمی است . ماهیچه های ناحیه سر و وظائف عمل بلع و ترشح غدد سمی را انجام می دهند . طول مری و معده نسبتاً زیاد ولی طول روده ها کم است و نحوه انبساط آنها یکی دیگر از مشخصات مارها است . کیسه صفرا کمی دورتر از کبد و در سمت چپ طحال قرار گرفته است . غدد سمی در دو طرف استخوان فک فوقانی و زیر ناحیه چشم قرار دارند که بوسیله مجرانی به دندان سمی یا فنگ Fang متصل می شوند . شش جفت غدد بزاقی در ناحیه سر قرار دارد . قلب مار کمی پائین تر از ناحیه سر قرار گرفته است . قلب از دو دهلیز مستقل و یک بطن که بطور ناقص تقسیم شده است تشکیل می شود . تغذیه جسم اغلب از خون مختلط سیاهرگ و سرخرگ انجام می شود . مارها فاقد مثانه اند و دارای دو کلیه در قسمت خلفی بدن و نزدیک آنال یا مخرج هستند . در قسمت خلفی کلیه ها ، لوله حالب قرار دارد .

مجرای ادرار مستقیماً در آنال (یا بالوعه یا مخرج) باز می شود . بیضه ها در قسمت قدامی کلیه ها قرار گرفته اند و در قاعده آنال و در امتداد دم یک جفت آلت تناسلی تر وجود دارد که دارای خارکهای مخصوص و مجرای اسپرم (نطفه نر) است (هنگام مقاربت از یک آلت تناسلی نر استفاده می شود) . در جنس ماده به جای بیضه ها تخمدان قرار گرفته که

به مهبل منتهی و به آنال یا مخرج متصل است . از نظر تولید مثل ظاهراً مارها با تخم گذاری یا زنده زا هستند و گاهی حد فاصل این دو می باشند . در حالت اخیر تخم دارای جنین زنده ایست که قسمتی از رشد طبیعی آن در داخل شکم و قسمتی در خارج بدن انجام می گیرد .

دستگاه عصبی مارها از یک مغز کوچک و نخاع شوکی بزرگ تشکیل می شود .

قوی ترین حس مار همان لمس با زبان است که صدا و حرکات مختلف را از راه جذب ارتعاشات به استخوان گوش داخلی منتقل و ضعف بینائی را جبران می کند .

تغذیه مارها بر حسب نوع آنها از پستانداران ، قورباغه ها ، ماهی ها ، مارمولک ها ، تخم پرندگان ، کرمها و حشرات تأمین می شود . عمل هضم به کندی صورت می گیرد و جانور به هضم تمام مواد جز ناخن ، مو و پر قادر است .

واکنش های رفتاری مارها

در مار ها ، رفتار های فردی مثل انگیزه های گرسنگی ، جفت طلبی ، جفتگیری ، انحراف جنسی ، دفاع و تهاجم ، مسکن گزینی ، تغییر مکان و نیز ساعت زیست شناختی دیده می شود .

مار به هنگام گرسنگی در طلب طعمه و صید به حرکت در می آید و به محض شناسایی طعمه بی حرکت بر جای می ماند . تشخیص طعمه به وسیله ی زبان است . تغییر مکان و یا تغییر جهت طعمه را هم به کمک زبان ردیابی می کند . اگر طعمه قصد دور شدن داشته باشد ، مار به آرامی طوری به سوی او می خزد که طعمه متوجه حرکت او نمی شود . پس از آنکه طعمه را در شرایط مناسب یافت ، با حمله ای فوق العاده سریع و برق آسا که به ندرت به خطا می رود به دور شکار می پیچد و یا آن را در دهان می گیرد .

مار های سمی با تزریق مقداری سم به طعمه و مار های غیر سمی با فشار به صید از تحرکش می کاهند و آن را برای بلع آماده می سازند .

اغلب مار ها در هنگام گرسنگی ، برای صید شکار ولع زیادی از خود نشان می دهند و اگر طعمه کوچک باشد ، چندین طعمه را می بلعد . اما مار ها وقتی که سیر باشند به فکر ذخیره سازی غذا و جمع آوری طعمه نیستند .

چه بسا دیده شده که موشی از سر و کول مار سیر در قفس بالا و پایین می رود ، بدون آنکه طعمه ی آن شود .

مار ها در حضور عوامل محرک از قبیل صدا و نور از صید و خوردن طعمه خودداری می کنند .

مار های پرنده خوار برای صید شکار خود را در حالت عمودی به شکل

آشنایی با انواع مارها

در مارهای سمی دندانهای نیش از سایر دندانها بزرگترند در نتیجه در نقطه گزش معمولا جای دو دندان به خوبی قابل تشخیص است در حالی که در مارهای غیر سمی دندان یک اندازه هستند و در نقطه گزش جای دو سری دندان موازی دیده می شود.

مارهای سمی دارا مردمک چشم بیضی شکل هستند در حالی که مارهای غیر سمی مردمکی گرد دارند (مار مرجانی که از مارهای مناطق کویری و بسیار خطرناک است دارای مردمک گرد است ولی حلقه های رنگین موجود در پوست آن را مشخص می کند) مارهای سمی دارای پوستی رنگین و پر خط و خال هستند در حالی که مارهای غیر سمی پوستی ساده دارند

مارهای سمی دارای فرورفتگی در بین دو چشم هستند در حالی که مارهای غیر سمی فرورفتگی در بین دو چشم ندارند. مارهای سمی دارای سری مثلثی، مردمک چشم عمودی، دمی کوتاه و کلفت و طرز حرکت بطنی می باشند.

مارهای غیر سمی دارای سری گرد یا بیضی شکل، مردمک چشم گرد و از قطر میانی بدن تا انتهای نوک دم باریک می شوند و طرز حرکتشان مستقیم و مارپیچ است.

مارهای نیمه سمی کلیه مشخصات مار غیر سمی را دارا می باشند و تنها فرق آنها با مار غیر سمی دم متوسط آنها می باشد که کمی کوتاهتر از غیر سمی و کمی بلندتر از مارهای سمی می باشد. (مثل یله مار و طلحه مار)

سمی ترین مار شناخته شده:

ماری که دارای قوی ترین زهر است، نوعی مار زمینی استرالیایی است، که طبق محاسبات انجام شده، مقدار زهری که این مار در یک بار نیش زدن تزریق می کند برای کشتن ۴۰۰ انسان کافیتست. زهر بیر مار، ده بار قوی تر از مار زنگی بر انسان اثر می گذارد.

مار سمی دیگر در استرالیا "مار تاپان" است. این مار ۳ متر طول دارد و رنگ آن قهوه ای می باشد و دارای زهری تقریبا برابر با بیر مار است. همچنین قوی ترین زهرها به مارهای دریایی نیز تعلق می گیرد. این مارها ۲ متر طول دارند و اغلب در اقیانوس آرام زندگی می کنند.

راه کلی در تشخیص سمی و غیر سمی بودن.

اولی که به نظر خودم هم کارآمده، تشخیص اندازه و نوع حرکت مار هست، مارهای سمی همون طور که قبلا گفتم دم کوتاه و کلفت و طرز حرکت بطنی دارن (با انبساط و انقباض). در حالی که مارهای غیر سمی از قطر وسط بدن تا انتهای دم باریک تر می شن و طرز حرکتشون هم مستقیم و مارپیچ هست.

آشنایی با انواع مارها

توانایی آتزا دارند که در این مدت از اکسیژن محلول در آب استفاده کنند.

- یک مار بزرگ پیتون می تواند یک موجود زنده به وزن ۷۰ کیلوگرم را به راحتی بلعد، اما هضم این لقمه ممکن است برای او بسیار دشوار باشد.

- مارها دارای حس بویایی بسیار قوی هستند و از آن برای جستجو و شکار استفاده می کنند. علاوه بر این برخی از انواع مارها با تشخیص حرارت بدن طعمه، آتزا دریایی و شکار می کنند.

- بسیاری از گونه های مار از جمله مار کبری از طریق ارتعاشات هوا نمی توانند چیزی بشنوند. برعکس آنها لرزش ناشی از حرکت یا صوت را از طریق بدن خود که روی زمین می باشد احساس می کنند.

- مارها توانای حرکت با سرعت بالا را ندارند. بیشترین سرعتی که برای حرکت مارها ثبت شده است حدود ۱۳ کیلومتر بر ساعت می باشد.

- بیشترین طول عمری که برای یک مار مشاهده شده است کمتر از ۳۰ سال می باشد که مربوط به نوع آناکوندا (Anaconda) و مار کبرای سیاه می باشد. - سم مامبابی سیاه (Black Mamba) باعث مختل شدن سریع اعصاب می شود و از قویترین سموم شناخته شده مارها می باشد.

برای همین اغلب پاد زهرهای سم مار را از آن می سازند.

- مارها به دلیل کوچک بودن بخشی از مغزشان که وظیفه یادگیری را بعهده دارد هرگز توانایی یادگیری ندارند.

- اغلب مارها حدود ۲۰۰ دندان دارند که از آن برای نگهداری از طعمه خود استفاده می کنند. آنها هیچ وجه به کمک این دندانها نمی توانند طعمه را بچوند چرا که این دندانها به سمت عقب متمایل می باشند، اما با آنها گاز میگیرند. ۱

مواد سازنده ی سم مارها: ....

سم مار مایعی است روغنی شکل و بر حسب نوع مار به رنگ سفید تا زرد پررنگ، شفاف یا کدر و اندکی اسیدی می باشد. سم مار مخلوطی است از مواد پیچیده پروتئینی با خواص سمی و آنزیمی و مواد غیر پروتئینی از قبیل انواع لیپیدها، کربوهیدراتها، نمکهای مختلف فلزی و شبه فلزی، ربوفلاوین و آب. سم ماده ایست سرشار از آنزیم.

در حدود ۲۶ نوع آنزیم در سم مارها وجود دارد. در حدود ۹۰ تا ۹۲ درصد از وزن خشک سم مار مواد پروتئینی تشکیل می دهند، که برخی از آنها روی دستگاه عصبی تاثیر می گذارند، برخی تراوایی غشای

یاخته را تغییر می دهند و بعضی دیگر موجب تخریب تارهای ماهیچه ای می شوند.

همچنین سم مار حاوی مواد غیر پروتئینی می باشد شامل:

اما یه نکته یی که برای تشخیص این موضوع کمکمون می کنه اینه که

مارها معمولا در روز و نور مستقیم، بی حرکت و ساکت هستن، چون مارها عموما قوه بینایی بسیار ضعیفی دارن و به همین دلیل از روش منحصر به فردی برای جهت یابی استفاده می کنن (زبان، که اگر شد

بعدا در موردش صحبت می کنیم). دید چشم مارها شطرنجیه و به دلیل فقدان پلک، چشم اونها با نور مغایرت داره. در ضمن مارها فاقد گوش شنوایی هستن و بنابراین تحرک اونها در شب و در تاریکی بیشتره.

اکثریت صید مارها هم در شب صورت می گیره.

در نتیجه میشه گفت در جاهایی که نور زیادی هست، حضور مارها هم کمتر دیده میشه.

و اما بحث معالجه بعد از مارگزیدگی که خیلی هم مهم هست و

دوستنتش برای هر کسی فکر می کنم مفید باشه، ولی قبلش اجازه بدین یکم در مورد سم مارها صحبت کنیم.

انواع سم مارها رو میشه به دو دسته کلی تقسیم کرد:

زهرهای مختل کننده جریان خون

زهرهای اعصاب

زهرهای جریان خون، خون، رگها و سایر بافت های بدن رو تجزیه و متلاشی می کنن. از بارزترین علائم این نوع زهر، عدم انعقاد خون هست. زهرهای اعصاب بر عکس قبلی، اثر فلج کننده بر سیستم عضلانی، دستگاه تنفسی و قلب دارن.

معمولا با توجه به نوع مار، هر دو نوع سم با غلظتی متفاوت با یکدیگر مخلوط هستن. مثلا در زهر بسیاری از افعیها، میزان غلظت سم مختل کننده جریان خون بیشتره. در حالی که بسیاری از مارهای کبری و سایر مارهای سمی دارای زهری هستن که بر روی سیستم عصبی بدن اثر میذاره.

هر نوع مار زهری مخصوص به خودش داره که در ترکیب شیمیایی با زهر انواع مارهای دیگه متفاوته. به همین دلیل تشخیص مارگزیده باید با واکنس و سرمی مداوا بشه که در برابر آن نوع زهر اثر و کارایی داره.

افعی سبز جنگلی - بزرگترین مارها در دنیا متعلق به خانواده ای هستن بنام بویدای (Boidae) که مارهای بوآ (Boa) و پیتون (Python) نیز از این خانواده می باشند. طول برخی از این مارها از ۶ متر تجاوز نمی کند. اما تعدادی از انواع آنها هستن که طول آنها به بیش از ۹ متر میرسد.

- مارهایی که در دریا زندگی می کنند دارای آبشش نیستند و برای تنفس مجبور هستن که به سطح آب بیاینند. اما با این حال توانایی آتزا دارند که ساعتها زیر آب بدون آنکه روی سطح آب بیاینند، بمانند. آنها

جنس سراسن Cerastes Genus

مشخصات: سر و گردن مشخص است. ناحیه فوقانی سر از پولکهای کوچک و برجسته که پهلوی هم قرار دارند پوشیده می باشد. مردمک چشم بیضی و بطور عمودی است. سوراخ بینی کوچک و به سمت بالا و جانبی متمایل و در یک پولک منفرد یا منقسم قرار دارد. سطح پشتی تیغه دار و در ۲۵ تا ۳۵ ردیف است. ردیف میانی ظهري آن در یک خط مستقیم و سایر پولکهای سطح پشتی در جهت طولی بدن و ردیفهای جانبی کوچکتر و به شکل مورب و در سمت پائین بدن به طور اره مانند قرار می گیرند. پولکهای سطح شکمی گرد هستند. دم کوتاه و پولکهای سطح زیرین آن منقسم می باشند.

جنس اکیس Genus Echis

مشخصات: سر و گردن کاملا مشخص است. سر از پولکهای کوچک و برجسته پوشیده می باشد. مردمک چشم بیضی و عمودی است. سوراخ بینی کوچک و در یک پولک قرار دارد و جهت آن به طرف بالا و جانبی است. پولکهای سطح پشتی تیغه دار و در ۲۵ تا ۴۰ ردیف می باشد. ردیف میانی ظهري آن در خط مستقیم و سایر پولکها در جهت طولی بدن قرار دارد و پولکهای جانبی آن در خط مستقیم و سایر پولکها در جهت طولی بدن قرار دارد و پولکهای جانبی آن کوچکتر و مورب و به سمت پائین بدن به شکل اره امتداد دارند. پولکهای سطح شکمی گرد و تیغه دار است. دم کوتاه و پولکهای سطح زیرین آن و پولک مخرجی منفرد می باشند.

جنس اریستیکوفیس Eristicophis Genus

مشخصات: سر و گردن کاملا مشخص است. سطح فوقانی سر از پولکهای کوچک پوشیده می باشد. امتداد سوراخ بینی در جهت خارج است و بین پولک بزرگ بینی و پولک بالای بینی و چند پولک کوچک قرار می گیرد. پولکهای سطح پشتی ۲۵ تا ۲۷ عدد و تیغه دار و در امتداد هم قرار دارند. تیغهها کوتاه و به انتهای پولک نمی رسند. پولکهای سطح جانبی مورب و تیغه دار و پولکهای سطح شکمی در قسمت جانبی آن تیغه دار می باشند.

جنس پseudocerastes Genus

مشخصات: ناحیه گردن کاملا مشخص و سر از پولکهای کوچک پوشیده می باشد. مردمک چشم عمودی است. سوراخ بینی در جهت بالا و به سمت خارج متمایل است و در میان دو پولک کوچک بینی قرار دارد. لبه تحتانی پولکهای لب بالا دندانده دندانها یا اره مانند است که با حفره‌های موجود روی آن با لب پائینی جفت می شوند. پولکهای سطح پشتی در ۲۱ تا ۲۵ ردیف طولی تیغه دار قرار می گیرند، تیغهها به

سطح زیرین دم (در این منطقه از جهان) ۳۱ تا ۴۷ عدد و در دو ردیف قرار دارند. پولک مخرجی منفرد است. پولکهای سطح پشتی کم و بیش تیغه دار و در قسمت پائینی سطح جانبی ممکن است فاقد تیغه باشند. پولکهای سطح پشتی ۱۹ تا ۲۷ عدد و در بیشتر گونهها ۲۱ تا ۲۳ عدد می باشد. حداکثر طول را ۱۸۹ سانتیمتر گزارش کرده اند اما در ایران طول به ۶۷ سانتیمتر می رسد. سطح پشتی دارای خالهای عرضی تیره یا نیم دایره ای یا دایره ای شکل است. تعداد خالها بین ۱۰ تا ۵۰ عدد متفاوت است. نقش و نگار سطح شکمی خیلی متغیر و گاهی همراه با خالهای بزرگ یا کوچک یا خطوط مختلف است

مارهای اسی

- مار جعفری
- مار دریایی (اسپیرالیس)
- مار دریایی (اسجینورا)
- مار دریایی (اورناتوس)
- مار دریایی (پلاتروس)
- مار دریایی (سیانوسینکتوز)
- مار دریایی (گراکلیس)
- مار دریایی (لایموتیدز)
- مار دریایی (کورتس)
- مار شاخدار
- مار شاخدار ایرانی
- کبری (مار زنگی)

- افعی البرزی
- افعی نکابی
- افعی دماوندی
- افعی زنجانی
- افعی شاخدار خوزستانی
- افعی قفقازی
- افعی ارومیه ای
- افعی خوی
- خانواده مارهای سمی (Venomous)
- کفچه مار
- کک مار
- گرزه مار

افعی زنجانی

نام علمی: albicornuta Vipera
نام انگلیسی:
نام فارسی: افعی زنجانی

مشخصات: پوزه گرد، سطح فوقانی سر دارای پولکهای تیره دار، پولک بالای چشمی بزرگ، مردمک چشم عمودی، دارای شباهت زیادی به افعی دماوند و افعی تکایی، پولک رسترا متصل به دو پولک بالای پوزه، لب بالا دارای ۸ تا ۱۱ پولک و لب پائین ۱۰ تا ۱۳ پولک، دارای یک یا دو پولک بین چشم و لب بالا، سوراخ بینی درون یک پولک، پولکهای گیجگاهی تیره دار، دارای ۷ تا ۱۱ پولک در فاصله بین دو چشم، دور چشم دارای ۱۱ تا ۱۹ پولک، پولکهای پشتی تیره دار و در ۲۳ ردیف، پولکهای سطح شکمی ۱۶۱ تا ۱۸۱ و سطح زیرین دم ۲۶ تا ۳۹ عدد پولک مخروطی منفرد.

بدن به رنگ قهوه ای روشن، خاکستری تیره یا خاکستری متمایل به سیاه، سطح پشتی دارای یک ردیف خالهای گرد روشن متمایل به قرمز آجری، سطح جانبی دارای خطوط قهوه ای تیره متمایل به سیاه، پشت چشم و گوشه خلفی دهان و قسمت عقبی سر دارای دو خط قهوه ای تیره، سطح شکمی دارای خالهای ریز خاکستری تیره متمایل به سیاه. حداکثر طول ۸۲ سانتیمتر، دم ۵ سانتیمتر. تغذیه از موشها و مارمولکها. زاد و ولد: ۳ تا ۸ نوزاد در فصل تابستان. زیستگاه: مناطق ییلاقی، کوهستانها، علفزارها، زیر تخته سنگها. انتشار جغرافیایی: مناطق شمالی ایران (قسمتهای مختلفی از سلسله جبال البرز و مناطق شمالی کوههای زاگرس) شکل ۴۴. پراکندگی: استانهای گیلان، زنجان، آذربایجان شرقی، قزوین.

افعی شاخدار خوزستانی

نام علمی: Cerastes cerastes
gasperetti
نام انگلیسی: Desert Horned Viper
نام فارسی: افعی شاخدار خوزستانی

مشخصات: سر پهن و به شکل گرز با پولکهای کوچک تیره دار و به اندازه‌های متفاوت، چشم کوچک و مردمک آن عمودی، سوراخ بینی درون یک پولک کوچک، در سطح بالای ناحیه چشم دارای شاخ یا بدون شاخ، لب بالا دارای ۱۳ تا ۱۶ پولک و لب پائین ۱۴ تا ۱۶ پولک، دور چشم دارای ۱۲ تا ۱۶ پولک، بین چشم و لب بالا دارای ۵ تا ۶ پولک، در فاصله بین دو چشم دارای ۱۳ تا ۱۹ پولک، پولکهای سطح پشتی تیره دار و در ۳۱ تا ۳۶ ردیف، پولکهای سطح شکمی ۱۵۴ تا ۱۶۶ و سطح زیرین دم ۳۲ تا ۴۰ عدد، پولک مخروطی منفرد یا منقسم. بدن به رنگ شنی، زرد قهوه ای یا خاکستری، دارای ۴ تا ۶ سری خال قهوه ای، دو سری از خالهای میانی به هم پیوسته و به شکل خطوط قهوه ای، پشت چشمها و در دو طرف قسمت خلفی سر دارای دو خط قهوه ای تیره، سطح شکمی سفید متمایل به زرد و انتهای دم گاهی سیاه. حداکثر طول ۷۵ سانتیمتر، دم ۸ سانتیمتر. تغذیه از مارمولکها و جوندگان، تعداد نوزادان نامعلوم. حرکت مار مانند مار جعفری (اکیس کاریناتوس) از پهلو به صورت حلقه حلقه انجام می گیرد. زیستگاه: مناطق شنی، صحراها. انتشار جغرافیایی: شبه جزیره عربستان - کویت - عراق سوریه - اردن - جنوب غربی ایران (الباچی - اهواز) پراکندگی: استان خوزستان (الباچی نزدیک به اهواز).

افعی قفقاری

نام علمی: intermedius Agkistrodon
caucasicus
نام انگلیسی:
نام فارسی: افعی قفقاری

مشخصات: پوزه باریک و انتهای آن کمی به سمت بالا ممتد، سطح فوقانی سر دارای پولکهای بزرگ و مشخص، مردمک چشم عمودی، دم کوتاه با حرکاتی شبیه مار زنگی (در مار زنده)، پهنای و ارتفاع پولک رسترا برابر با کمی پهن تر، دارای دو پولک بین بینی و دو پولک جلو پیشانی و یک پولک پیشانی، طول پولک پیشانی برابر با کمی کوتاهتر از پولک آهیانه، دارای حفره ای بین چشم و بینی و جدا از لب بالا، دارای سه پولک گیجگاهی، دارای یک پولک جلو چشمی و یک پولک زیر چشمی و دو پولک عقب چشمی، لب بالا دارای ۷ یا ۸ پولک و لب پائین ۹ تا ۱۲ پولک، پولکهای سطح پشتی تیره دار و در ۲۳ (به ندرت ۲۱ یا ۲۵) ردیف، پولکهای سطح شکمی ۱۳۵ تا ۱۷۱ و سطح زیرین دم ۳۱ تا ۴۷ عدد، پولک مخروطی منفرد.

بدن به رنگ خاکستری، قرمز یا قهوه ای روشن، سطح پشتی دارای لکه‌های حلقه ای شکل یا خطوط عرضی تیره، سطح جانبی دارای یک یا دو سری خالهای تیره، پوزه تیره رنگ، دارای دو خط تیره مورب در قسمت خلفی سر، دارای یک خال تیره با حاشیه روشن در قسمت گیجگاه، لبها دارای خالهای ریز قهوه ای، سطح شکمی تیره رنگ با خالهای تیره رنگ با خالهای کم و بیش خاکستری یا قهوه ای در ایران نوع Agkistrodon intermedius caucasicus (Nikolsky, ۱۹۱۶) پراکندگی بیشتری دارد. حداکثر طول ۶۷ سانتیمتر، دم ۶ سانتیمتر. تغذیه از دوزیستان (قورباغه‌ها)، جوندگان کوچک، مارمولکها. زاد و ولد: ۳ تا ۹ نوزاد در تابستان. زیستگاه: بوته زارها، کوهستانها، تپه‌ها، جنگلها، زیر تخته سنگها. انتشار جغرافیایی: عمدتاً مناطق کوهستانی، جنوب غربی و جنوب شرقی دریای خزر، جنوب شرقی آذربایجان، مناطق جنوبی ترکمنستان،

شوروی سابق، شمال ایران، در انتها الیه شمال غربی افغانستان. پراکندگی: استانهای تهران، گیلان، مازندران، گلستان، سمنان.

افعی ارومیه ای

نام علمی: Vipera Wagneri
نام انگلیسی:
نام فارسی: افعی ارومیه ای

مشخصات: سر از پولکهای کوچک پوشیده، پولکهای بالای چشمی بزرگ و به وسیله ۶ پولک از یکدیگر مجزا، بین پولک بالای چشمی و پولک بالای بینی دارای یک پولک، پولکها رسترا به دو پولک متصل، پولک بالای چشمی به چشم متصل، بین چشم و لب بالایی دارای دو ردیف پولک، ردیف اول به صورت حلقه دور چشم و تعداد آن ۱۵ عدد در سمت راست و ۱۴ عدد در سمت چپ، ردیف دوم حلقه چشمی در سمت راست ۱۴ عدد و در سمت چپ ۱۶ عدد، لب بالایی دارای ۹ پولک و لب پائین ۱۲ و ۱۳ عدد به ترتیب در سمت راست و چپ، پولکهای سطح پشتی تیره دار و در ۲۳ ردیف اریبی، پولکهای سطح شکمی ۱۶۱ عدد و سطح زیرین دم ۲۳+۱ عدد، پولک مخروطی منفرد.

بدن به رنگ خاکستری، سطح پشتی دارای خالهای زرد رنگ و مدور با حاشیه قهوه ای تیره، تقریباً ۲۴ خال در ناحیه پشتی، دارای دو خال مورب در ناحیه گردن و یک خط تیره از ناحیه چشم تا گوشه دهان، لب‌ها و سطوح جانبی ناحیه سر دارای رنگ روشن، سطح شکمی با خالهای نامنظم زرد قهوه ای. حداکثر طول ۲۹ سانتیمتر، دم ۲ سانتیمتر. یادداشت: فقط یک نمونه از این مار در سال ۱۸۴۶ توسط موریتس واگنر سیاح طبیعی دان قرن نوزدهم در نزدیکی ارومیه آذربایجان غربی ایران صید شده است. این مار در موزه جانور شناسی بن آلمان نگهداری می شود و تا بحال نمونه دیگری از این گونه گزارش نشده است. سایر مشخصات عادات مار نامعلوم است.

آشنایی با انواع مارها

کفچه مار

نام علمی: Naja oxiana
نام انگلیسی: Cobra
نام دیگر: بسا، ناعلمهر

گشسه توت گ رنگ بک چشم مبرد گشمر تغه با و بک ، دگنر زنه به مردن پا به فش ها ، له با ملاخضگری و میک برابر توشک مثل زهر از ملاخضگری مکل لوشک ، دارای نکلانخک مکل چشک وی ا لالینک جز چشک بخ غریک دارای لالینک یخ غللو م لالینک یگنو مو چرگنو ملاخکنخ غریگنه تغه با چشم ملاخضگری ۳ اربک لهج ت خنجج بدلالخضگری ن لالینک رف ، شم ۹ و گزته اهاک گریچ بو در ۴ درتج ملاخضگری ن یسک جطه ۲ جوی ن زتره م دم ۴ شز ۲ لاج بد ملاخکنک سرکنگنچرد ۹ پ بن با رنگ زرد زوره تسگله ای شم رنگ مسگله ای زوره تر رشعری گشمر تغه پایوره ، پون رل توتل شگشسه ، دارای تک تچه چکرا زوره رنگ درسه عمه صسگنکی ن یسک ، بل زادان دارای کترجوی زوره رنگ دری رنیر ، پ بن ۹

ق باشرطل ل ف ۴ ریومهر ، دم اجی ریومهر ۹

سینلاتا ازیل ریت اجرگل یگر ملارنه بهرن ملارنه بهرن مثل چک ، ملن بهرن ، گورگولخضگر ، و نسملارنه بهرن گندوجوگر ۹

زاد ووخه : نسملار ، م ز ۴ نسمرط تغه زه ریومهر ۹

زعماره : سمرح ، کی چر اکر ، بل نلحر ، یچن هارجو ۹

اعشورس رطوبت گنچیت گ ژور درتی . هر ، نرشچرمون ، ازسرمون ، زومصرمون رطوبت گنچیت گ ژور درتی ، اتران ، ششور لاج لرب ، یجول و یجول بیجک پل چرمون ۹

لارانشچ بک : لی یگری ، رلیون گنرزنه بران ، مکرمون ، بی جرن ۹

کک مار

نام علمی: Eristicophis macmahoni
نام دیگر: حسنه McMahon's viper
نام دیگر: بسا، نکهر

گشسه توت بی رلاگه بهر ، ف نه ق ا مردن بک گشسه به لاجری لالینک ریومهر و گزاز افنوع آن گشمر لالینک ریومهر از می ص مرک پا دو ج بدلالینک بهر فمل یا داکنه تغه با لالینک ریومهر و پو ک لالینک ریومهر مثل چک از جک ۳ ها ، و ملاخکنک یچک و لالینک ملق یچک چرش بار و دارای چ ب ملاخکنک مثل چک ، دور چشم دارا ف ۴ ز شطالینک بخ غریک دارای ش ۴ تیق ملاخکنک یخ غللو م ۴ ت ملاخکنک ، چشم پا ریوکا ری ا رده ح لالینک پا لیرد دو پراپرا لالینک دور چشم انخ غریک گنگ ۳ ها لالینک ریومهر جو مسگنک بهر فوطس لالینک ریومهر جو مسگنک ، پ بن با یخه بشصا و درسه عمه صسگنک و مرک لاک م ، دم پرتک نه ص پای ن یسک و غدار لالینک ریومهر ن لالینک ریومهر ا دار یق لحر با لغری دو طرف لالینک نک ری بقه و اج ز طجج بدلالینک ریومهر ن یسک ۲ خ ۴ ش ۴ ج بد و دارای دوش ا در ح لالینک ریومهر ن زتره دم شج ز لاج ج بد ملاخکنک سرکنگنچرد ۹

گل ا ر د زتر اگشسه توت اگنر لی ص : ۴ قنری سگنک لاله پا ریوکا لالینک بهر ف ریومهر و چرگولینک دتار به ملارولنا دارد یچت دو لغری لالینک ریومهر ن یسک دارای س ا یه ف رده ح لالینک ریومهر ن لالینک گنر زه و پا لرت کرا یخه دم شل زه و حویچ ریوکا ای برای مرطه م و یکرطه م از بل لحر ۹

پ بن با رنگ رشعری رو یه ، دارای اج ز شجدرتج رل یوره مثل چک دری ن مرک ، چگری پ بن بل رنگ تغه نوسه به ریوکا تک رده ح چگری مثل چشک غ لر ، پ بن بل زادان زرتو دارای ۸۲ .) جر لک مسگله ای رنگ در قواظگری و درسه عمه سگنک پ بن وا لن نر ، دارای . لئو به رنگ ازویکی چشم زحل یا دحن ، بی ن ط لریکی ریومهر دارای چگری رته زوره رنگ لالینک به مگر و ز قوا مکل وی ن یسک یوره ، لغری دم با رنگ زرد قحط ا . صه ۹

آشنایی با انواع مارها

ق باشرطل ل ۲ لی ریومهر ، دهن ریومهر ۹
قرش مگر گریچ بگنر شی ری ازلاگل ل کک کچک مبرد متیظ در زتر گنری لک گشک گنک بل ۹ د اگنر ج لیک لی صو چ ارم قنکا ۰ پای حوس حوس زرا ق صسچ به ای دارد ۹
طرز زنه بک گنق کل م ۹
زعماره گنچیت ۰ غراک گنری لحر ۹
اعشورس رطوبت گنچیت ۰ غراک یجول بیجک چرمون ، اتران ، لارشمون ، ملطریومهر
لارانشچ بک : لی یون ریومهر و پل چرمون قحط (تک نملنا از زا بده در راه زاد بان و چ ب نملنا اگنر اتران ولارشمونگ قحط ا . یه لی صه ۹

گرزه مار

نام علمی: obtusa Vipera lebetina
نام دیگر: حسنه
نام دیگر: بسا، گزده هر

لیک م فم ه ، لیک ، رلیک ، لیک داوودی ، لیک یوره ، لیک کوی کیکه گشسه توت : مردن بک گشسه ، بی رگ لک یخه فو لالینک ریومهر ، گنرگنک چشم جمل دی ملارزه مبرد و لالینک ریومهر اگنه تغه با دو تی ا ج بدلالینک ، و مط ککا دور چشم م زج لالینک ، دور چشم ۴۸ ز ط ۴ لالینک ، و م چشم یخ غریک ج ت لالینک ، بی ن لالینک ریومهر ا دار و در اج ت شج ت لجر دتج وی ن زتره دم شج ز خنجج بدلالینک سرک گنچرد ۹
رنگ پ بگشوروت ووشهر با رنگ رشعری رو یه م توره توره ای گشمر تغه پایوره ، ریومهر و قحط ا . ص توی و چگری گشوروت ، چگری مرک پا یخه فو داترموی نی . توی گشمر تغه پلسگه آهری ت زرد زطلک حمراه و چگری مثل چک زوره ، دارای . لاک مسگله ای زوره در دو طرف مردن و پایه صسعمه سگنک چشک ه ، بی ن لالینک ق ک نمل لحر با رنگ مسگله ای رو یه م ت رشعری و . بل مسگله ای زوره یخساری سگه آهری گله باد اتمیلش از ن قوا مبرد و لغری دم ، بی ن یسک یوره ، ت زرد رو یه م مرک و چگری یوره و یوره به ق باشرطل ل ف ۴ ریومهر ، دم اجی ریومهر ۹

آشنایی با انواع مارها

تغذیه از مارمولکها، موشها، گنجشکها و تخم پرندگان .

زاد و ولد : ۳۵ تخم در تابستان و اغلب تخمها حاوی نوزاد است .

زیستگاه : کوهستانها ، لای سنگها و بوته‌ها ، تپه ماهورها ، علفزارها .

انتشار جغرافیایی : قبرس ، جزایر دریای مدیترانه ، شمال آفریقا ،

خاورمیانه ، کشمیر ، افغانستان ، بلوچستان ، زیر گونه (Obtusa) ابتوزا

از ناحیه قفقاز تا لبنان ، شوروی سابق (داغستان ، مناطق مجاور قفقاز)

ترکیه ، عراق ، ایران ، پاکستان و شمال هند انتشار دارد

پراکندگی : استانهای آذربایجان شرقی و غربی ، اردبیل ، زنجان ،

مرکزی ، تهران ، کردستان ، همدان ، لرستان ، کرمانشاهان ، خوزستان ،

اصفهان ، فارس ، گیلان ، مازندران ، گلستان ، خراسان ، سمنان ، قزوین ،

قم .

مار جعفری

نام علمی : Echis carinatus

sochureki

نام انگلیسی: Saw-scaled Viper

نام فارسی: مار جعفری

مشخصات : پوزه پهن و کوتاه ، سر و گردن کاملاً مشخص ، سر کمی

باریک و مثلثی شکل ، پولکها تیغه دار ، مردمک چشم عمودی ، سوراخ

بینی درون دو یا سه پولک ، گاهی دارای پولک باریک فوق چشمی ،

بینی متصل به پولک رسترال ، بین چشم و لب بالا ۱ تا ۳ پولک ، در

فاصله بین دو چشم ۹ تا ۱۴ پولک ، دور چشم ۱۴ تا ۲۱ پولک ، لب بالا

۱۰ تا ۱۲ پولک و لب پایین ۱۰ تا ۱۳ پولک ، پولکهای سطح پشتی تیغه

دار و بطور مورب و در سطح جانبی باریکتر و امتداد آن به سمت پایین و

در ۲۷ تا ۳۹ ردیف ، پولکهای سطح شکمی ۱۶۴ تا ۱۸۶ عدد ، پولکهای

سطح زیرین دم در یک ردیف (منفرد) و از ۲۸ تا ۳۸ عدد ، پولک

مخرجی منفرد .

رنگ بدن خاکستری نقره ای ، شنی ، زرد ، قهوه ای خاکستری متمایل

به آجری ، در سطح جانبی دارای خط سفید زیگزاک همراه با لکه‌های

سفید با کناره‌های تیره متمایل به سیاه ، در ناحیه خلفی سر دارای دو لک

یا خط سفید صلیبی شکل ، سطح شکمی روشن یا سفید گاهی با خالهای

کوچک قهوه ای روشن یا تیره یا سیاه .

حداکثر طول ۹۸ سانتیمتر ، دم ۷ سانتیمتر .

تغذیه از حشرات ، عقربها ، رتیل‌ها، موشها ، مارمولکها ، پرندگان

کوچک .

زاد و ولد : تا ۲۳ نوزاد در فصل بهار .

حرکت مار جانبی است و از پهلو به صورت حلقه حلقه حرکت می کند

زیستگاه : مناطق شنی ، صخره ای ، خاک رسی ، بوته زارها ، زیر تخته

سنگها ، معمولاً از مناطق پاتلاقی و جنگلی دوری می کنند.

انتشار جغرافیایی : هندوستان ، پاکستان ، ایران ، افغانستان ، عراق ، شمال

آفریقا و از جنوب تا مناطق شمالی کنیا ، اوگاندا ، غنا ، کامرون ،

کشورهای متحده امارات ، عربستان ، عمان .

پراکندگی : استانهای سمنان ، خراسان ، سیستان و بلوچستان ، فارس

، کرمان ، هرمزگان ، خوزستان فقط یک نمونه از مازندران (گنبد

طاوس) صید شده و احتمالاً نمونه ای ولگرد و غیر بومی است! - یزد -

بوشر - ایلام.

مار دریایی (اسپیرالیس)

نام علمی : spiralis Hydrophis

نام انگلیسی: Snake Yellow Sea

نام فارسی: مار دریایی

مشخصات : سر تقریباً کوچک ، بدن کمی کشیده ، پهنای پولک

رسترال بیش از ارتفاع آن ، طول پولک پیشانی بیش از عرض آن ،

پولک پیشانی کوتاهتر از پولک آهیانه ، دارای یک پولک جلو چشمی

و یک پولک عقب چشمی ، دارای یک پولک گیجگاهی ، لب بالا

دارای ۶ تا ۷ پولک «دومین آن بزرگتر از سایرین» (سومین و چهارمین

پولک لب بالا متصل به چشم) ، دارای دو جفت پولک چین متصل به هم

، پولکهای سطح پشتی ۲۹ تا ۳۹ ردیف ، پولکهای سطح شکمی نسبتاً

بزرگ و ۲۸۲ تا ۳۷۳ عدد ، در نوزادان پولکهای سطح پشتی به هم

پیوسته ، صاف یا (فاقد تیغه) ، در مارهای بالغ قسمت میانی پولک برجسته

، بدن در سطح پشتی زیتونی و در سطح شکمی زرد رنگ ، دارای

حلقه‌های سیاه رنگ و ممتد در سطح شکمی ، سطح پشتی دارای چند

آشنایی با انواع مارها

سری خال سیاه در فواصل حلقه‌ها ، سطح بالای سر سیاه با شکل نعل

اسبی زرد رنگ و ممتد تا قسمت پولکهای جلو پیشانی ، انتهای دم سیاه .

حداکثر طول ۱۸۰ سانتیمتر ، دم ۱۴ سانتیمتر .

انتشار جغرافیایی : خلیج فارس ، سواحل هندوستان ، سواحل فیلیپین .

پراکندگی : خلیج فارس

مار دریایی (اسجیتوزا)

نام علمی : schistosa Enhydryna

نام انگلیسی:

نام فارسی: مار دریایی

مشخصات : ارتفاع پولک رسترال بیش از پهنای آنست ، پولک پیشانی

کوچک (طول و کوتاهتر از پولک آهیانه) ، دارای یک پولک جلو

چشمی و یک یا دو پولک عقب چشمی ، معمولاً دارای یک پولک

گیجگاهی ، پولکهای چین کوچک یا نامشخص ، پولکهای سطح پشتی

دارای برآمدگی و کمی تیغه دار و در ۵۰ تا ۷۰ ردیف ، پولکهای سطح

شکمی ۲۳۰ تا ۳۱۴ عدد .

سطح پشتی زیتونی یا خاکستری با خطوط عرضی سیاه رنگ ، معمولاً در

مار بالغ این خطوط کمی نامشخص ، در بعضی نمونه‌ها بدن به رنگ

خاکستری متمایل به سیاه و یکنواخت ، سطح جانبی و شکمی به رنگ

روشن .

حداکثر طول ۱۳۰ سانتیمتر ، دم ۱۹ سانتیمتر .

انتشار جغرافیایی : سواحل دریاها از خلیج فارس تا ویتنام و استرالیا .

پراکندگی : خلیج فارس .

مار دریایی (اورناتوس)

نام علمی : ornatus Hydrophis

نام انگلیسی:

نام فارسی: مار دریایی

مشخصات : طول بدن متوسط تا کمی کشیده ، پهنای پولک رسترال

بیش از ارتفاع آن ، پولک بینی کوتاهتر از پولک پیشانی ، طول پولک

پیشانی بیش از عرض آن ، پولک پیشانی کوتاهتر از پولک آهیانه ،

دارای یک پولک جلو چشمی و دو یا سه پولک عقب چشمی ، لب بالا

دارای ۷ یا ۸ پولک «دومین پولک بزرگتر از سایرین» (سومین و

چهارمین پولک لب بالا متصل به چشم) ، پولک چین قدیمی به هم

متصل و پولک‌های چین خلفی به وسیله دو یا سه پولک از هم جدا ،

پولکهای سطح پشتی پنج ضلعی و در ۳۳ تا ۵۵ ردیف قسمت میانی

پولکهای ظهروی برجسته و در نوزادان صاف ، پولکهای سطح شکمی

۲۰۹ تا ۳۱۲ عدد (مشخص و کمی بزرگ).

نوزادان دارای خطوط عرضی سیاه رنگ و در سطح جانبی این خطوط

باریکتر ، با یک یا چند ردیف خالهای تیره ، گاهی خطوط عرضی بهم

متصل و در سطح پشتی به رنگ زیتونی متمایل به سیاه ، سطح شکمی به

رنگ سفید یا روشن .

حداکثر طول ۱۲۰ سانتیمتر ، دم ۱۳ سانتیمتر .

انتشار جغرافیایی : خلیج فارس ، سواحل چین ، گینه نو .

پراکندگی : خلیج فارس

آشنایی با انواع مارها

،سواحل چین ،فیلیپین تا سواحل شمالی استرالیا .
پراکندگی : خلیج فارس .

مار شاخدار

نام علمی : Pseudocerastes persicus
نام انگلیسی : Persian Horned Viper
نام فارسی : مار شاخدار

مشخصات : پوزه کوتاه ، سر پهن و نسبت به گردن کاملاً مشخص ،
مردمک چشم عمودی ، پولکهای سطح فوقانی سر کوچک و تیغه دار ،
دارای دو زائده شاخی شکل در قسمت بالای چشم ، پولکهای سطح
قدامی و فوقانی پوزه صاف ، پولک رسترال کوچک و پهن ، دور چشم
۱۵ تا ۲۰ پولک ، در فاصله بین دو چشم ۱۰ تا ۱۵ پولک، بین چشم و
لب بالا ۲ تا ۴ پولک ، لب بالا دارای ۱۱ تا ۱۴ پولک و لب پائین ۱۳ تا
۱۷ پولک، سوراخ بینی درون پولک، بین پولک بینی و پولک رسترال
دارای یک سری پولک، پولکهای سطح پشتی کاملاً تیغه دار، انتهای
پولکها فاقد تیغه، پولکهای سطح جانبی کمی تیغه دار و پولکهای
نزدیک سطح شکمی نسبتاً صاف ، پولکهای سطح پشتی ۲۳ یا ۲۵ ردیف
، پولکهای سطح شکمی ۱۴۴ تا ۱۶۳ و سطح زیرین دم ۳۸ تا ۵۰ عدد و
در دو ردیف ، پولک مخروطی منفرد .

رنگ بدن مختلف، خاکستری یا قهوه ای روشن یا خاکستری متمایل به
سری یا آبی، سطح پشتی با چهار سری خال درشت تیره که دو سری از
خالهای میانی آن به شکل زیگزاگ و تیره رنگ ، در دو طرف سر تا زیر
چشم دارای دو خط مورب قهوه ای تیره ، سطح شکمی زرد روشن و
گاهی سفید با خالهای ریز تیره رنگ ، سطح جانبی با یک سری خال
قهوه ای تیره ، گاهی با رنگهای گفته شده متفاوت .

حداکثر طول ۱۱۶ سانتیمتر ، دم ۱۳ سانتیمتر . تغذیه از مارمولکها ، موشها
، تعداد نوزادان نامعلوم .

حرکت مار مانند مار جعفری (آکبیس کاریناتوس) از پهلو انجام می
گیرد .

زیستگاه : مناطق شنی ، صخره ای ، بوته زارها ، زیر تخته سنگها .

انتشار جغرافیایی : ایران ، پاکستان ، افغانستان ، عمان ، عراق .
پراکندگی : استانهای خراسان ، سیستان و بلوچستان ، کرمان ، یزد ،
اصفهان ، فارس ، سمنان ، مرکزی ، خوزستان ، زنجان ، تهران ، قم ،
هرمزگان (بندرعباس) .

مار شاخدار ایرانی

نام علمی : Pseudocerastes persicus
fieldi
نام انگلیسی : Persian Horned Viper
نام فارسی : مار شاخدار ایرانی

مشخصات : پوزه و سر پهن ، گردن کاملاً مشخص ، اغلب پولکهای
ناحیه سر تیغه دار ، دارای دو سری پولک بین پولک بینی و پولک
رسترال ، پولک بینی به وسیله یک سری پولک از لب بالایی مجزا ، در
فاصله بین دو بینی دارای چهار پولک و ده پولک بین پولکهای فوق
چشمی ، دارای دو زائده شاخی شکل در بالای چشم ، دور چشم ۱۶
پولک ، دارای دو ردیف پولک بین پولک زیر چشمی و لب بالایی ،
پولکهای سطح پشتی ۲۱ عدد و تیغه دار ، تیغه‌ها کوتاهتر از طول پولکها
، تعدادی از پولکهای سطح جانبی صاف ، پولکهای سطح شکمی ۱۴۲
عدد و سطح زیرین دم ۴۶ عدد .

بدن به رنگ زرد خاکستری روشن یا قهوه ای ، سطح پشتی دارای تقریباً
۳۰ عدد خالهای عرضی در دو ردیف ، گاهی با داشتن خالهای معکوس
شکل متقاطع یا اریبی در ناحیه ظهری همراه با خالهای کوچک عرضی
جانبی دارد . انتهای پولکهای سطح شکمی و سطح زیرین دم همانند
بعضی از پولکهای ظهری دارای خالهای ریز سیاه رنگ ، سطح جانبی سر
دارای خط قهوه ای از ناحیه چشم به سمت عقب و پائین ممتد .

حداکثر طول ۷۵ سانتیمتر ، دم ۸ سانتیمتر .

حرکت مار مانند مار جعفری از پهلو انجام می گیرد . ماری است
محبوب و از اماکن مسکونی گریزان .

تغذیه از مارمولکها ، جوندهگان کوچک .

زاد و ولد : ۲ نوزاد یا بیشتر در سال (طرز زندگی بدرستی معلوم نیست).

زیستگاه : مناطق نیمه صحرائی ، صخره ای .

انتشار جغرافیایی ک عراق – ایران – اردن – عربستان – فلسطین –

آشنایی با انواع مارها

اسرائیل – لبنان – صحرای سینا .
پراکندگی : استان کرمانشاه (گیلان غرب).

کبری (مار زنگی)

نام علمی : Walterinnesia aegyptia
نام انگلیسی : Desert Black
Snake
نام فارسی : کبری (مار زنگی)

مشخصات : سر و گردن مشخص ، چشم کوچک و مردمک آن گرد ،
فاقد پولک گونه ای ، دارای یک پولک جلو چشمی روی سومین پولک
لب بالایی ، دارای یک پولک زیر چشمی و دو پولک عقب چشمی ،
پولکهای گیجگاهی ۲+۳ عدد ، لب بالا دارای ۷ پولک و لب پائین ۹
پولک (سومین و چهارمین پولک لب بالا متصل به چشم) ، پولکهای
پشتی در قسمت قدامی صاف و در قسمت خلفی تیغه دار و در ۲۳ ردیف
ف پولکهای سطح زیرین دم در قسمت قدامی در یک ردیف و در
قسمت خلفی آن در دو ردیف ، پولکهای سطح شکمی ۱۸۰ تا ۱۹۷ و
سطح زیرین دم ۴۱ تا ۴۵ عدد ، پولک مخروطی منقسم . رنگ بدن در
سطح پشتی قهوه ای تیره و سیاه رنگ یکنواخت ، سطح شکمی قهوه ای
تیره متمایل به سیاه .

حداکثر طول ۱۱۷ سانتیمتر ، دم ۱۷ سانتیمتر .

تغذیه از مارمولکها ، پرندگان کوچک ، موشها .

طرز زندگی نامعلوم .

زیستگاه : مناطق صخره ای ، تپه ماهورهای شنی ، لای سنگها و بوته‌ها .

انتشار جغرافیایی : مصر ، فلسطین ، اسرائیل ، لبنان ، سوریه ، عراق ، ایران
، کویت ، اردن ، عربستان .

پراکندگی : استانهای خوزستان ، فارس ، کرمانشاهان ، بوشهر .

مارهای غیر سمی (اگلیفا)

توجه به شکل ، وضع قرار گرفتن و تعداد پولکهای بدن مار ، تشخیص را
تا حدی آسان می کند . مارهای غیر سمی دارای دندانهای ساده هستند
که راهی به غده سمی ندارند . شکل پولکهای ناحیه سر با شکل

پولکهای ناحیه بدن کاملاً متفاوت است . به عبارت دیگر پولکهای ناحیه
سر و ته مشخص و قرینه و غالباً مانند هستند . در بعضی از مارها
پولکهای ناحیه ظهری یا پشتی بدن صاف است بر عکس در بعضی
دیگر پولکهای ناحیه ظهری تیغه دار است یعنی در وسط این پولکها
خطی برجسته یا تیغه مانند مشاهده می شود . پولکهای سطح شکمی
صاف و بزرگتر از پولکهای ناحیه ظهری است .

مردمک چشم اغلب گرد و دم مار معمولاً گرد و دراز است . پولکهای
زیر ناحیه دم در یک یا دو ردیف قرار دارند و پولک آنان یا مخروط
ممکن است یک عدد یا دو عدد یا به عبارت دیگر منفرد یا منقسم باشد
. بطور کلی قرار گرفتن این پولکها و شمارش آنها در تشخیص مارها
حائز اهمیت است . مارهای غیر سمی اصولاً در حرکت خیلی سریع و
چابک هستند .

خانواده مارهای غیر سمی (aglypha)

خانواده تیفلوبیده Typhlopidae Family

مارهای این خانواده عموماً کوچک و کرمی شکل هستند . بدنشان از
پولکهای نسبتاً گرد و صاف پوشیده است . ناحیه دم کوتاه ، هم عرض
سر و منتهی به یک زائده شاخی است . پولکهای سطح شکمی
کوچک و شکل آنها با پولکهای ناحیه پشتی تفاوت چندانی ندارد .
پولکهای دور بدن بیش از ۱۴ عدد چشم کوچک و در زیر پولک
شفاف قرار دارد . دارای یک پولک جلو پیشانی و یک یا دو پولک بینی
نسبتاً وسیع در ناحیه سر و فک پائینی دهنشان فاقد دندان است . در دو
طرف مخروط خارک یا زائده شاخی دیده می شود . بدن این مارها در
یک گونه ایرانی به نام تیفلوپس ورمیکولاریس به رنگ قهوه ای
یکنواخت و فاقد خطوط و نقوش است .

جنس تیفلوپس Typhlops Genus

مشخصات : ناحیه سر و گردن نامشخص است . پولکهای رسترال، بینی،
چشمی و جلو چشمی بزرگ هستند . پولک بینی کم و بیش به قسمت
قدامی پائینی و قسمت خلفی و بالایی تقسیم شده است . شکاف پولک
بینی در جهت سوراخ بینی امتداد دارد . شکاف پائینی پولک همیشه
وجود دارد ولی شکاف پائینی پولک بینی ممکن است باشد یا نباشد .
لب پائینی دارای چهار پولک است . دهان کوچک و در قسمت تحتانی
ناحیه سر قرار دارد . فاقد پولکهای وسیع سطح شکمی و کیسه مخروطی
است .

خانواده لیپتوتیفلوبیده LEPTOTYPHLOPIDAE FAMILY

مارهای این خانواده عموماً کوچک و کرمی شکل هستند . قطر بدن
تقریباً به یک اندازه و از پولکهای حلقوی یکنواخت پوشیده می باشد .
چشم کوچک و در زیر پولک قرار دارد . گونه‌هایی ایرانی از نظر

ظاهری با تیفلوپس که پولک بینی و چشمی آن به لب بالایی متصل است قابل تفکیک می باشد. در این خانواده پولک جلو مخرجی بزرگ است و دور بدن دارای ۱۴ پولک است. فک پایینی دارای دندان و فک بالایی فاقد دندان می باشد. در دو طرف مخرج خارک یا زائده شاخی دیده می شود. بدن مارها در گونه‌های ایرانی در قسمت قدامی بدن رنگ پریده و بقیه بدن به رنگ خاکستری روشن و یکنواخت و فاقد خطوط و نقوش است.

جنس لیتوتیفلوپس *Leptotyphlops Genus*

مشخصات: پولک‌های رسترال پایینی و چشمی بزرگ هستند. پولک پیشانی کوچک و همانند پولک‌های سطح پشتی است. پولک بینی تقسیم شده یا نیمه تقسیم شده می باشد و از سطح بالایی سر در دو طرف پولک رسترال تا لب پایینی امتداد دارد. پولک چشمی به دهان متصل است.

خانواده بوئیده (بوآ) *FAMILY BOIDAE*

بزرگترین مارهای دنیا (آناکندا یا بوآ) جزء این خانواده است. بدن این مارها از پولک‌های پهن طولی و مورب پوشیده می باشد. در اطراف پولک مخرجی آثاری از اندام خلفی یا زائده شاخی مشاهده می شود که در جنس نرها بهتر مشخص می باشد. مردمک چشم عمودی و فک بالایی و پایینی دارای دندان است. مارهای این خانواده معمولاً دارای دو ریه می باشند. در این خانواده ۲۰ تا ۳۳ جنس و بیش از ۶۰ گونه در سطح جهانی وجود دارد. در ایران از این خانواده تنها یک جنس که شامل ۸ گونه است شناسایی شده است.

جنس اریکس *Eryx Genus*

مشخصات: دندان‌های قسمت قدامی فک بالایی و پایینی این مارها بلندتر از دندان‌های قسمت خلفی است. گردن کم و پیش نامشخص و ناحیه سر از پولک‌های کوچک پوشیده شده است. دارای پولک رسترال بزرگ، چشم کوچک یا خیلی کوچک که مردمک آن عمودی است. دم کوتاه و پولک‌های سطح زیرین آن غالباً در یک ردیف قرار دارند. پولک‌های سطح پشتی صاف یا تیغه دار و طول مار معمولاً کمتر از یک متر است. تخم این مارها حاوی نوزاد کوچکی است. آثاری از استخوان لگن و دست و پا در این مارها وجود دارد که به صورت خارک یا زائده شاخی در دو طرف مخرج پنهان می باشد. به این مارها به علت داشتن چشم کوچک کور مار و به سبب کلفتی و کوتاهی دم که گاهی با ناحیه سر مشتمی می شود مار دو سر نیز می گویند. البته مار دو سر حقیقی را که موجودی غیر طبیعی است نباید با این نوع مار اشتباه کرد.

عدد پولک گونه ای مشاهده می شود. پولک گیجگاهی قدامی یک عدد است. هر دو پولک چین خلفی خیلی کوتاهتر از دو پولک چین قدامی می باشند. پولک‌های سطح پشتی صاف و ۱۵ یا ۱۷ عدد است. پولک‌های سطح شکمی گرد و پولک‌های سطح زیرین دم منقسم می باشند. فک بالایی دارای ۱۰ تا ۲۲ دندان است که ۳ یا ۴ عدد قدامی آن کوچکتر و سایر دندان‌ها تقریباً هم اندازه هستند.

جنس لیکودن *Lycodon Genus*

مشخصات: سه تا شش دندان قدامی فک بالایی در جهت عقب دهان به طولشان افزوده می شود. بعد از یک فاصله یا فضای خالی تعداد ۷ تا ۱۵ دندان به سمت عقب دهان افزایش طول دارند. دندان قدامی فک پائین از سایر دندان‌ها بلند تر است. گردن نامشخص یا ناحیه سر کمی از گردن متمایز می باشد. چشم کوچک و مردمک آن عمودی است. سوراخ بینی نسبتاً وسیع و بدن کم و بیش کشیده و استوانه ای شکل است. پولک‌های سطح پشتی صاف یا تیغه دار و در سطح جانبی برجستگی دارد. اندازه دم متوسط و پولک‌های سطح زیرین آن منفرد یا منقسم است.

جنس لیئورینکوس *Lytorhynchus Genus*

مشخصات: سطح فوقانی سر از پولک‌های بزرگ و قرینه پوشیده می باشد. پوزه پهن و برجسته است. سوراخ بینی دو پولک بزرگ و به طور مورب قرار دارد مردمک چشم عمودی است، پولک‌های سطح پشتی صاف یا کمی تیغه دار و فاقد حفره‌های پولکی (اپیکال پیت) و در قسمت میانی بدن پولک‌های سطح پشتی به تعداد ۱۹، ۱۷ و یا ۱۵ عدد به طور طولی قرار دارند. پولک‌های سطح زیرین دم در دو ردیف قرار می گیرند. فک بالایی این مارها بین ۶ تا ۹ دندان دارد و دندان‌های خلفی آن بلندتر از دندان‌های قدامی است. دو دندان آخری با سایر دندان‌های قدامی فاصله دارد و فاقد شیار می باشد. فک پایینی بین ۳ تا ۵ دندان دارد. بدن کشیده و استوانه ای شکل با دم نسبتاً کوتاه است.

جنس ناتریکس (مار آبی) *Natrix Genus*

مشخصات: ناحیه سر پهن از گردن متمایز است. سطح فوقانی سر از پولک‌های بزرگ و قرینه پوشیده می باشد. دارای بدنی کشیده و استوانه ای شکل است. سوراخ بینی در پولک بینی تقسیم شده ای قرار دارد. دارای پولک گونه ای است. پولک‌های ناحیه سر بزرگ و منظم می باشد. مردمک چشم گرد است. پولک‌های سطح پشتی به طور مشخص تیغه دار و دارای حفره‌های پولکی است (اپیکال پیت). پولک‌های سطح

شکمی پهن و گرد است، پولک‌های سطح زیرین دم در دو ردیف قرار دارند. پولک مخرجی منفرد یا منقسم می باشد.

جنس اولیگودن *Oligodon Genus*

مشخصات: سر کوتاه و کمی از ناحیه گردن متمایز. پولک‌رسترال کاملاً به سمت سطح فوقانی پوزه خمیده می باشد. مردمک چشم گرد و پولک پیشانی خیلی پهن است. ۶ تا ۱۶ دندان در فک بالایی و ۵ تا ۲۰ دندان در فک پایینی وجود دارد. پولک‌های سطح پشتی صاف و ۱۳ تا ۲۳ عدد است. پولک‌های سطح زیرین دم در دو ردیف می باشند.

جنس پسدوسیکلوپس *Pseudocyclophis Genus*

مشخصات: همانند جنس ارنیس است ولی پولک‌های سطح پشتی ۱۵ عدد و شیار پولک بین بینی برابر یا بزرگتر از شیار پولک جلو پیشانی است. سر کوچک و مردمک چشم رم می باشد. دارای دو پولک بین بینی و پولک بینی منفرد یا تقسیم نشده است. پولک جلو چشمی یک عدد و پولک گیجگاهی قدامی یک عدد است. دو پولک چین خلفی کوتاهتر از دو پولک چین قدامی است. پولک‌های سطح شکمی در نرها بیش از ۱۸۰ عدد و در ماده‌ها بیش از ۲۰۰ عدد می باشد.

جنس رینکوکالاموس *Rhynchocalamus Genus*

مشخصات: دندان‌های فک بالایی ۶ تا ۸ عدد و خلفی آن بلندتر و محکم تر و شیار طولی دندان را ندارد. دندان‌های قدامی فک پائین بلندتر از خلفی است. سر کوچک و ناحیه گردن نامشخص می باشد. چشم کوچک و مردمک آن گرد است. دارای پولک گونه ای یا فاقد آن است. سوراخ بینی در پولک بینی منفرد (تقسیم نشده) قرار دارد. طول پولک پیشانی نصف طول پولک آهیانه می باشد. پولک‌های سطح پشتی صاف و ۱۵ عدد است. پولک مخرجی و پولک‌های سطح زیرین دم منقسم می باشند.

جنس اسپالروزوفیس *Spalerosophis Genus*

مشخصات: قسمت قدامی سطح فوقانی سر به وسیله ۲۰ تا ۲۵ پولک نامنظم پوشیده می باشد. این پولک‌ها جای پولک‌های بین بینی، جلو پیشانی، پیشانی، بالای چشمی و آهیانه را می گیرند. چشمها به وسیله ۱۰ تا ۱۳ پولک متفاوت محصور می شوند و باعث عدم اتصال پولک لب بالا به چشم می شود. پولک رسترال در انتهای پوزه شکل خمیده پیدا می کند. پولک بینی منقسم است. پولک گیجگاهی به تعدادی پولک کوچک تقسیم می شود. لب بالایی دارای ۱۰ تا ۱۷ پولک است. پولک‌های سطح پشتی در قسمت میانی بدن ۲۵ تا ۴۵ عدد می باشند. اندازه دندان‌های فک بالایی یکسان است.

مار غیر سمی

- مار آتشی (سیاه سوچه)
- مار الماسی
- مار پلنگی
- مار پلنگی راورگیر
- مار خالدار
- مار درختی
- مار درفش
- مار دستی (دسملینتا)
- مار دستی (ماکولاتوس)
- مار دستی بلوچستانی
- مار سر سیاه
- مار سوچه یا آتشی
- مار شتری
- مار شلاقی
- مار قیطانی
- مار کرمی شکل
- مار کوتوله
- مار کوتوله (مدا)
- مار کوتوله (مدستا)
- مار کوتوله پارسی
- مار گرگی
- مار گورخری

- توله مار
- توله مار (رشنگری)
- تیرک مار
- خامواده مارهای غیر سمی (aglypha)
- سوله مار
- شتر مار شیرازی
- قمچه مار
- کور مار بلوچستانی
- کور مار تاتاری
- کور مار خالدار
- کور مار خراسانی
- کور مار سلیمانی
- کور مار عربی
- کور مار معمولی
- کور مار یا مار دو سر
- گرگ مار
- گوند مار (دیون)
- گوند مار ایرانی
- گوند مار قفقازی
- لوس مار
- مار آبی (ناتریکس)
- مار آبی ، چلیپیر
- مار آتشی

توله مار

نام علمی: Eirenis coronella
 نام انگلیسی: coronella
 نام فارسی: توله مار

مشخصات: پهنای پولک رسترا بیش از ارتفاع آن و از سمت بالا قابل رؤیت، شیار بین پولکهای بین بینی برابر یا کمی کوتاهتر از شیار بین پولکهای جلو پیشانی، دارای یک پولک بینی، طول پولک پیشانی بیش از فاصله آن تا انتهای پوزه و تقریباً برابر با طول پولکهای آهیانه یا تقریباً برابر با یک برابر و نیم پهنای پولک بالای چشمی، دارای یک پولک کوچک گونه ای چهار گوش و یک پولک جلوی چشمی و دو پولک عقب چشمی، پولکهای گیجگاهی ۱+۲ عدد، لب بالا دارای ۷ پولک و لب پائین ۷ یا ۸ پولک، (سومین و چهارمین پولک لب بالا متصل به چشم)، چهار پولک لب پائین متصل به پولکهای چین قدامی، پولکهای چین خلفی کوچکتر از پولکهای چین قدامی و به وسیله یک ردیف پولک از هم مجزا، پولکهای پشتی ۱۵ عدد و صاف، پولکهای سطح شکمی ۱۲۹ تا ۱۵۵ عدد و سطح زیرین دم ۳۷ تا ۴۵ عدد، پولک مخرجی منقسم.

رنگ بدن نخودی متمایل به قهوه ای روشن با خالهای عرضی قهوه ای تیره ممتد از سطح پشتی تا انتهای دم، لبها زرد با خطوط سیاه عمودی در زیر چشم و آخرین پولکهای لب، سطح شکمی زرد، لیمویی روشن متمایل به سفید همراه با خالهای ریز و گرد قهوه ای.

حداکثر طول ۳۳ سانتیمتر، دم ۸ سانتیمتر.

تغذیه از عنکبوتیان و کرمها.

زاد و ولد: تخمگذار.

زیستگاه: مناطق خشک صخره ای، کوهستانها، بوته زارها.

انتشار جغرافیایی: ترکیه - اردن - فلسطین - سوریه - اسرائیل - عراق - ایران - عربستان سعودی - مصر.

پراکنندگی: استان خوزستان - گیلان

توله مار (رشنگری)

نام علمی: Eirenis rechingeri
 نام انگلیسی:
 نام فارسی: توله مار

مشخصات: سر مار پهن و از گردن متمایز، پوزه عریض و از سمت بالا قابل رؤیت، پولک گونه ای به شکل مربع و به اولین پولک لب بالا متصل، دارای یک پولک جلوی چشمی و دو پولک عقب چشمی که به پولک آهیانه متصل، پولکهای گیجگاهی ۱+۲ یا ۱+۳، پولکهای لب بالا ۷ عدد (سومین و چهارمین آن به چشم متصل)، پولکهای سطح پشتی ۱۵ عدد و صاف، پولکهای سطح شکمی ۱۵۷ عدد و سطح زیرین دم ۵۸ یا ۵۹ عدد، پولک مخرجی منقسم.

بدن به رنگ زرد مایل به قهوه ای با دو خط طولی در سرتاسر بدن ممتد، خطوط قسمت قدامی بدن تیره و قسمت خلفی بدن رنگ پریده و سفید، خالهای ناحیه سر تیره رنگ و متمایل به سیاه، سطح شکمی زرد رنگ و فاقد نقش و نگار، طرفین سطح شکمی دارای خط تیره و زیگزاک مانند، ناحیه دم دارای ۵ خط طولی، طرفین گردن دارای دو خط سیاه و کوتاه.

حداکثر طول ۳۴ سانتیمتر، دم ۸ سانتیمتر.

طرز زندگی نامعلوم.

زیستگاه: مناطق کوهستانی، تپه ماهورها، دشتها، زیر سنگها.

انتشار جغرافیایی: ایران - سایر مناطق نامعلوم.

پراکنندگی: استان فارس (۸ کیلومتری دشت ارزن) این مار توسط

آیزلت (Eiselt) شناسایی و گزارش شده است.

تیرک مار

نام علمی: Punctatolineata Eirenis
نام انگلیسی:
نام فارسی: تیرک مار

آشنایی با انواع مارها**سوله مار**

نام علمی: Leptotyphlops macrorhynchus
نام انگلیسی: slender blind snake
نام فارسی: سوله مار یا مار خاکی

مشخصات: رنگ و شکل ظاهری مانند مارهای کرمی شکل، پوزه برجسته و به شکل قلاب، پولک رسترال در قسمت خلفی متصل به چشم و پهنای آن بیش از یک سوم عرض سر، چشم مانند نقطه ای سیاه و به اندازه نصف قطر پولک چشمی در زیر پولک‌های شفاف ناحیه سر و بین اولین و دومین لب بالا، لب بالا دارای دو پولک اولین پولک آن بین پولک‌های بینی و چشمی و دومین پولک در قسمت خلفی چشم، دارای دو پولک بینی بین پولک لب و رسترال و در دو طرف پولک مخرجی دارای دو زائده شاخی است.

گونه *Leptotyphlops hamulirostris* (Nikolsky, ۱۹۱۶) که فقط از ایران شهر گزارش شده همانند گونه مشروحه قبلی است. مرتز (۱۹۴: ۱۹۵۶) این گونه را مفصلاً شرح می دهد و از نمونه و نشانین (۱۹۵۱: ۴۴۲) یاد نموده و اظهار می دارد که آیا این دو نمونه شبیه هم هستند یا گونه‌های متفاوتی می باشند. پوزه مار در هر گونه از نیمرخ به شکل قلاب است ولی در گونه لیتوتیفلوپس ماکرورنیکوس سطح زیرین پولک رسترال مقعر و نسبت طول تمام مار به طول دم مار کمتر از ۱۲/۶ برابر در صورتی که در گونه لیتوتیفلوپس هامولیرستریس سطح زیرین پولک رسترال محدب و نسبت طول تمام مار به طول دم مار بیش از ۱۳ برابر می باشد. بدن این مارها در قسمت قدامی زرد کم رنگ، سایر اندام به رنگ خاکستری روشن و یکنواخت.

حداکثر طول ۲۵ سانتیمتر. تغذیه از مورچه‌ها؛ زاد و ولد: تخمگذار. زیستگاه: زیر خاک‌ها، تپه ماهورها. انتشار جغرافیایی: گونه لیتوتیفلوپس ماکرورنیکوس از غرب آفریقا تا ترکیه و از شرق تا شمال غربی هندوستان، سودان - مصر - عربستان - عراق - ایران - پاکستان - هندوستان؛ گونه لیتوتیفلوپس هامولیرستریس فقط از ایران (استان سیستان و بلوچستان) و آن هم از

آشنایی با انواع مارها

ایران شهر گزارش شده است.

پراکنندگی: استان خوزستان - کرمانشاهان - تهران - آذربایجان شرقی و غربی - مازندران - گلستان - قزوین - تهران

شتر مار شیرازی

نام علمی: Spalerosophis diadema schiraziana
نام انگلیسی:
نام فارسی: شتر مار شیرازی

مشخصات: پولکهای جلو پیشانی منقسم به چندین پولک کوچک، دارای سه ردیف پولک یک در میان بین پولک پیشانی و پولک رسترال، طول پولک پیشانی کمتر از فاصله پولک تا انتهای پولک و کوتاهتر از پولک آهیانه، دارای ۳ تا ۵ پولک گونه ای و یک ردیف پولک زیر چشمی، لب بالایی به وسیله پولکها از چشم مجزا، پولکهای گیجگاهی متعدد و کوچک، دارای ۸ پولک دور چشم، لب بالا دارای ۱۱ تا ۱۳ پولک و لب پائین ۱۱ تا ۱۴ پولک، پنج پولک لب پائین متصل به پولکهای چین قدامی، طول پولکهای چین خلفی و قدامی تقریباً برابر، پولکهای ناحیه پشتی ۲۷ تا ۲۹ عدد، برجسته و تیغه دار، پولکهای زیرین دم ۸۰ تا ۹۱ عدد، پولک مخرجی منفرد.

بدن به رنگ نخودی، خاکستری روشن، قهوه ای روشن با خالهای تیره رنگ چند ضلعی در سطح میانی پشت همراه با خالهای کوچک سیاه رنگ یک در میان در سطح جانبی، خالهای ناحیه گردن بیضی شکل با حاشیه روشن، ناحیه سر با خالهای متعدد قهوه ای تیره، سطح شکمی معمولاً روشن و فاقد خال.

حداکثر طول ۱۴۸ سانتیمتر، دم ۲۸ سانتیمتر. تغذیه بالغین از مارمولکها و نوزادان از حشرات. زاد و ولد: تخمگذار، تعداد تخمها ۳ تا ۵ عدد. زیستگاه: مناطق صحرایی و نیمه صحرایی، بوته زارها. انتشار جغرافیایی: از مناطق مجاور دریای خزر و جنوب به کوههای زاگرس ایران و از شرق تا تاجیکستان و کویت و غرب تا بلوچستان - ترکمنستان - افغانستان - پاکستان - هندوستان - کشورهای آسیای مرکزی - قزاقستان.

پراکنندگی: استانهای مرکزی - تهران - خراسان - زنجان - سیستان و بلوچستان - فارس - کرمان - خوزستان - بوشهر - قم - زنجان - قزوین - همدان - هرمزگان - یزد - لرستان - سمنان - گلستان - اصفهان.

قمچه مار

نام علمی: najadum Coluber
نام انگلیسی: Dahl's Whipsnake
نام فارسی: قمچه مار

مشخصات: بدن استوانه ای شکل، سر باریک و پوزه برجسته، پولک گیجگاهی طویل، دارای یک پولک جلو چشمی (معمولاً به پولک پیشانی متصل) و دو پولک عقب چشمی، دو پولک لب بالا متصل به چشم (چهارمین و پنجمین پولک) لب بالا دارای ۸ پولک و لب پائین ۹ یا ۱۰ پولک، پولک رسترال کمی پهن و از بالا قابل رؤیت، پولک پیشانی هم عرض و با کمی پهن تر از پولک بالای چشمی و کوتاهتر از پولک آهیانه، پولکهای گیجگاهی ۲+۳ (ندرتاً ۲+۲، ۱+۲، ۳+۲ عدد) پولکهای چین خلفی بلندتر از پولکهای چین قدامی و به وسیله چند پولک از هم مجزا، پولکهای سطح پشتی ۱۹ عدد باریک و صاف، پولکهای سطح شکمی ۲۱۱ تا ۲۳۹ عدد مشخص و قسمت جلویی آن گوشه دار، پولکهای سطح زیرین دم ۸۹ تا ۱۴۲ عدد، پولک مخرجی منقسم.

قسمت قدامی بدن زیتونی روشن با خال‌های سیاه که حاشیه آن سفید رنگ و ممتد در دو طرف بدن، سر به رنگ زیتونی، خاکستری یکنواخت، لبها و قسمت جلو چشم به رنگ زرد یا سفید، بیشتر ناحیه بدن مخصوصاً قسمت خلفی آن به رنگ زیتونی، زرد صورتی و یا قهوه ای یکنواخت، سطح زیرین بدن به رنگ زرد یا سفید یکنواخت. حداکثر طول ۱۱۵ سانتیمتر، دم ۳۷ سانتیمتر. تغذیه از مارمولکها و جونندگان کوچک. زاد و ولد: ۳ تا ۵ تخم نسبتاً بزرگ در اواخر تابستان. زیستگاه: مناطق کوهستانی و صخره ای، بوته زارها و مناطق دیگر. انتشار جغرافیایی: فلسطین، سوریه، بالکان، سواحل شرقی دریایی

آدریاتیک ، آسیای میانه ، عراق ، ایران ، گرجستان ، ارمنستان ، آذربایجان ، شمال قفقاز ، ترکمنستان ، ترکیه ، شوروی سابق .
 پراکندگی : استان‌های گیلان - همدان - خراسان - مازندران - گلستان - آذربایجان شرقی و غربی - اردبیل - کردستان - کرمانشاهان - اصفهان - خوزستان - سیستان - سمنان - سراسر - عاووگ - سمنان - زیمان - پیس

کور مار بلوچستانی

نام علمی : persicus Eryx Johnii
 نام انگلیسی: Persian sand boa
 نام فارسی : کور مار بلوچستانی

مشخصات : پوزه پهن و بزرگ ، ناحیه گردن نامشخص ، دارای دو جفت پولک کوچک در عقب پولک رسترال ، سوراخ بینی به شکل چاک در پولک بینی ، پولک رسترال پائینی (متال) دارای شیار ، لب بالا دارای ۹ تا ۱۲ پولک و لب پائینی ۱۳ تا ۱۸ پولک ، فاقد پولک‌های چین قدامی و خلفی ، دور چشم دارای ۱۰ یا ۱۱ پولک و در فاصله بین دو چشم ۶ تا ۹ پولک ، بدن استوانه ای شکل ، دم کوتاه و انتهای آن مدور ، پهنای سر و دم برابر ، پولک‌های سطح پشتی در قسمت قدامی صاف و در قسمت خلفی تیغه دار و ۵۱ تا ۶۵ عدد ، پولک‌های سطح شکمی باریک و ۱۹۲ تا ۲۱۲ عدد ، پولک‌های سطح زیرین دم ۲۵ - ۴۰ عدد ، پولک مخروطی کوچک و منفرد . بدن به رنگ شنی ، خاکستری ، متمایل به صورتی یا قهوه ای روشن یکنواخت یا دارای خطوط عرضی کم و بیش مشخص به رنگ قهوه ای تیره متمایل به سیاه و در قسمت دم خطوط واضح تر و از هم مجزا، سطح شکمی به رنگ قهوه ای با خال‌های ریز سیاه رنگ .
 حداکثر طول ۹۰ سانتیمتر ، دم ۶ سانتیمتر .
 طرز زندگی نامعلوم .
 زیستگاه : صحراها ، مناطق شنی .
 انتشار جغرافیایی : هندوستان - پاکستان - ایران - افغانستان .
 پراکندگی : استان سیستان و بلوچستان (زابل) .

کور مار تاتاری

نام علمی : tataricus Eryx tataricus
 نام انگلیسی: Boa Tartar Sand
 نام فارسی : کور مار تاتاری

مشخصات : گردن نامشخص ، پوزه ضمیم و کمی برآمده یا مسطح ، دارای دو یا سه پولک در عقب پولک‌های بین بینی ، چشم در سمت جانبی و گاهی متمایل به سمت فوقانی ، دارای ۴ تا ۸ پولک نامنظم میان دو چشم ، فاصله بین دو چشم و فاصله چشم تا گوشه لب متغیر ، دومین پولک لب بالا کوتاه تر از سومین پولک آن ، دارای ۷ تا ۱۲ پولک دور چشم ، پولک‌های سطح پشتی از قسمت قدامی تا انتهای دم به ترتیب صاف و تیغه دار و تعداد آن ۴۳-۴۹ عدد ، پولک‌های سطح شکمی ۱۶۹-۱۸۸ عدد و سطح زیرین دم ۲۰-۳۲ عدد .
 رنگ بدن شبیه کور مار دو سر Eryx jaculus ولی سطح شکمی آن دارای خال‌های قهوه ای تیره تر و متراکم تر ، نمونه‌های فاقد خال‌های سطح شکمی کم و نایاب .
 حداکثر طول ۷۲ سانتیمتر ، دم ۶ سانتیمتر .
 تغذیه از مارمولک‌ها و جوندگان کوچک مانند موش .
 زاد و ولد : ۱۱ تا ۱۲ نوزاد به طول بیش از ده سانتیمتر .
 زیستگاه : دشتها، مناطق نیمه صحرايي ، شنزارها ، بوته زارها .
 انتشار جغرافیایی : قزاقستان - آسیای مرکزی - غرب چین - مغولستان - ایران - افغانستان - شوروی سابق - پاکستان .
 پراکندگی : استانهای مرکزی - خراسان - سیستان و بلوچستان - خوزستان - آذربایجان شرقی - مازندران - زنجان آذربایجان غربی - اردبیل - گلستان - گیلان - کردستان - همدان - قزوین .

کور مار خالدار

نام علمی : Eryx elegans
 نام انگلیسی:
 نام فارسی : کور مار خالدار

مشخصات : شبیه مار دو سر ولی با پولک‌های بزرگتر، میان چشم و پولک بینی دارای سه پولک ، در قسمت خلفی بین بینی دارای دو پولک ، دور چشم دارای ۸ تا ۹ پولک هم حجم و در فاصله دو چشم ۵ تا ۷ پولک ، سطح فوقانی پوزه مسطح یا کمی محدب ، فاصله بین دو چشم بیش از فاصله قسمت خلفی چشم تا گوشه دهان ، پولک‌های قسمت خلفی بدن و ناحیه دم فاقد برجستگی ، پولک‌های سطح پشتی ۴۱ یا ۴۲ عدد ، پولک‌های سطح شکمی ۱۶۱ تا ۱۸۱ عدد و پولک‌های سطح زیرین دم ۳۰ تا ۴۳ عدد .
 بدن به رنگ زیتونی روشن ، سطح پشتی با خال‌های قهوه ای بزرگ و سطح جانبی دارای خال‌های کوچکتر با حاشیه سیاه رنگ ، سطح شکمی سفید رنگ با خال‌های سیاه .
 حداکثر طول ۶۵ سانتیمتر ، دم ۷ سانتیمتر .
 طرز زندگی و زاد و ولد : نامعلوم .
 زیستگاه : زیر سنگها ، لای صخره‌ها و بوته‌ها .
 انتشار جغرافیایی : جنوب ترکمنستان ، شمال شرقی ایران ، افغانستان ، شمال غربی هندوستان .
 پراکندگی : استان‌های خراسان ، آذربایجان شرقی و غربی ، اردبیل ، خوزستان

کور مار خراسانی

نام علمی : vittatus Eryx tataricus
 نام انگلیسی: Tartar Sand Boa
 نام فارسی : کور مار خراسانی

مشخصات : گردن نامشخص ، پوزه کلفت و کمی برآمده ، عرض پولک رسترال بیش از ارتفاع آن ، سوراخ بینی همانند چاک در پولک بینی ، دارای سه پولک یا بیشتر در عقب پولک‌های بینی ، چشم در سمت جانبی و گاهی متمایل به سمت فوقانی ، پولک‌های لب بالایی ۱۱-۱۲ عدد و لب پائینی ۱۶ عدد . پولک رسترال پائینی (متال) دارای شکاف ، فاقد پولک‌های چین ، دور چشم دارای ۷-۱۲ پولک کوچک ، دارای ۴ تا ۸ پولک نامنظم میان دو چشم ، پولک‌های سطح پشتی در قسمت قدامی صاف و در قسمت خلفی تا انتهای دم تیغه دار و تعداد آن ۴۷-۵۹ عدد ، پولک‌های سطح شکمی ۱۸۷-۲۱۳ عدد و سطح زیرین دم ۲۸-۴۵ عدد .
 بدن به رنگ زرد نخودی و در سطوح جانبی به رنگ روشن متمایل به سفید ، در قسمت پشتی دارای تقریباً ۵۰ خال قهوه ای رنگ عرضی نامنظم و در سطح جانبی خال و خطوط تیره رنگ ، سطح شکمی یکدست سفید .
 حداکثر طول ۷۰ سانتیمتر ، دم ۶ سانتیمتر .
 تغذیه از مارمولک‌ها و جوندگان مانند موش .
 زاد و ولد : ۱۱ تا ۱۲ نوزاد به طول بیش از ده سانتیمتر .
 زیستگاه : دشتها، مناطق نیمه صحرايي ، شنزارها ، بوته زارها .
 انتشار جغرافیایی : جنوب غربی تاجیکستان - ایران - افغانستان .
 پراکندگی : استان خراسان .

آشنایی با انواع مارها

کور مار سلیمانی

نام علمی: pallas Eryx milliaris
نام انگلیسی: Black Sand Boa
نام فارسی: کور مار سلیمانی

کور مار عربی

نام علمی: Eryx (Pseudogongylophis) jayakari
نام انگلیسی: Arabian Sand Boa
نام فارسی: کور مار عربی

مشخصات: سر و پوزه کمی برآمده، چشم‌ها متمایل به سمت بالا، دارای چهار پولک در عقب پولک‌های بین بینی، فاصله میان دو چشم کمتر از فاصله قسمت خلفی چشم تا گوشه دهان، دارای ۶ تا ۹ پولک میان دو چشم و چشم و ۱۰ تا ۱۴ پولک دور چشم، لب بالا دارای ۱۰ تا ۱۴ پولک (سه پولک اولین آن بزرگتر از بقیه) سومین پولک لب بالا معمولاً کوتاه‌تر از دومین پولک آن، پولک‌های ناحیه پشتی و دم صاف یا کمی برجسته و تعداد پولک‌های پشتی ۴۵ تا ۵۲ عدد پولک‌های سطح شکمی ۱۷۴ تا ۲۰۲ و سطح زیرین دم ۲۱ تا ۳۲ عدد.

بدن به رنگ قهوه ای با خال‌های قهوه ای و حاشیه روشن، در بعضی نمونه‌ها خالها بطور زیگزاک و منظم و در برخی دیگر خالها نامنظم و در هم، خالهای قسمت قدامی بدن قابل تشخیص و در قسمت خلفی بدن گاهی در هم و تیره رنگ، بعضی خالها دارای حاشیه سیاه رنگ، سطح جانبی روشن و بعضی از پولک‌های آن دارای حاشیه قهوه ای تیره یا سیاه رنگ.

حداکثر طول ۶۵ سانتیمتر، دم ۶ سانتیمتر.

تغذیه از مارمولکها و جونندگان کوچک، زاد و ولد: تا ۱۰ نوزاد در فصل تابستان.

زیستگاه: صحرای شنی، شنزارها، لای صخره‌ها، دشتها، چمن زارها.

انتشار جغرافیایی: آسیای مرکزی تا غرب تاجیکستان و از غرب تا سند و شرق قفقاز - ایران.

پراکندگی: استان‌های همدان - خراسان - مازندران - گلستان - اصفهان - خوزستان - سیستان و بلوچستان - آذربایجان غربی - مرکزی

مشخصات: چشم کوچک و از سمت بالای سر قابل رؤیت، پولک رسترا ل پهن و بزرگ و در قسمت خلفی متصل به پنج پولک بین بینی، در فاصله بین دو چشم دارای ۵ یا ۶ پولک و دور چشم ۹ تا ۱۰ پولک، لب بالا دارای ۱۰ تا ۱۱ پولک و لب پایین ۱۵ تا ۱۶ پولک و یک ردیف پولک بین چشم و لب بالایی، پولک‌های سطح پشتی صاف و ۴۵ تا ۴۹ عدد، پولک‌های سطح شکمی باریک و ۱۷۲ تا ۱۸۱ عدد و سطح زیرین دم ۲۱ تا ۲۴ عدد دم کوتاه و نوک تیز و منتهی به زائده شاخی. پولک مخرجی کوچک و منفرد.

بدن به رنگ خاکستری متمایل به قهوه ای با خال‌های نامنظم قرمز تیره رنگ، خالها دارای حاشیه سفید و در طول بدن ممتد، سطح شکمی زرد روشن بل سفید.

حداکثر طول ۵۷ سانتیمتر، دم ۳ سانتیمتر.

تغذیه در اسارت از موش‌های کوچک؛ طرز زندگی نامعلوم.

زیستگاه: مناطق صحرایی، زیر سنگ‌ها، زیر ماسه‌ها و خاک‌های نرم.

انتشار جغرافیایی: انتشار وسیع در شبه جزیره عربستان - ایران (جنوب غربی خوزستان) - کویت.

پراکندگی: استان‌های خوزستان - بو شهر.

تغذیه از جونندگان کوچک، زاد و ولد: ۸ - ۱۲ نوزاد در فصل تابستان.

زیستگاه: لای صخره‌ها، زیر سنگ‌ها، ماسه‌ها و خاک‌های نرم، لای بوته‌ها، چمن زارها، مناطق نیمه صحرایی.

انتشار جغرافیایی: شمال مرکز آفریقا - از طرف شرق به جنوب غربی آسیا به آسیای میانه - عراق - قفقاز و مناطق مجاور آن - ترکمنستان - ایران.

پراکندگی: استان‌های مرکزی - تهران - خراسان - سیستان و بلوچستان

آشنایی با انواع مارها

کور مار معمولی

نام علمی: jaculus Eryx jaculus
نام انگلیسی: Javelin Sand Boa
نام فارسی: کور مار معمولی

مشخصات: اندام مار کلفت و کوتاه، چشم کوچک با مردمک عمودی و متمایل به سمت جانبی سر، دور چشم دارای ۸-۱۳ پولک و در فاصله میان دو چشم ۵-۸ پولک، یک یا دو پولک بین چشم و لب بالایی، پولک رسترا پائینی (متال) دارای شیار یا فرورفتی، فاصله بین دو چشم بیش از فاصله قسمت خلفی چشم تا گوشه دهان، دومین پولک لب بالایی معمولاً بلند تر از سومین پولک لب بالا، دارای دو پولک بزرگ در عقب پولک بین بینی، پولک‌های سطح شکمی ۱۶۶-۲۰۵ عدد و معمولاً یکنواخت و فاقد خال، زائده شاخی در دو طرف پولک مخرجی کوچک، پولک‌های سطح پشتی گرد و کمتر از ۵۴ عدد و بیش از ۴۳ عدد، پولک‌های سطح زیرین دم ۱۹-۳۶ عدد، دم پهن و کوتاه و پولک مخرجی منفرد. سطح پشتی بدن به رنگ‌های روشن یا تیره خاکستری، صورتی یا قهوه ای با خال‌های تیره تر ممتد یا منقطع، همراه با خال‌های کوچک یک در میان، وجود یک خط تیره بین قسمت خلفی چشم تا انتهای گوشه دهان، وجود خطوط تیره رنگ در دو طرف دم، سطح زیرین شکم به رنگ‌های سفید یا زرد یکنواخت یا کوچک تیره رنگ.

حداکثر طول ۹۰ سانتیمتر، دم ۷/۵ سانتیمتر.

تغذیه از جونندگان کوچک، زاد و ولد: ۸-۱۲ نوزاد در فصل تابستان.

زیستگاه: لای صخره‌ها، زیر سنگ‌ها، ماسه‌ها و خاک‌های نرم، لای بوته‌ها، چمن زارها، مناطق نیمه صحرایی.

انتشار جغرافیایی: شمال مرکز آفریقا - از طرف شرق به جنوب غربی آسیا به آسیای میانه - عراق - قفقاز و مناطق مجاور آن - ترکمنستان - ایران.

پراکندگی: استان‌های مرکزی - تهران - خراسان - سیستان و بلوچستان

تغذیه از جونندگان کوچک، زاد و ولد: ۸ تا ۱۲ نوزاد در فصل تابستان.

(تا بیست نوزاد گزارش شده است)

زیستگاه: لای صخره‌ها، زیر سنگ‌ها، ماسه‌ها و خاک‌های نرم، لای بوته‌ها، چمن زارها، مناطق نیمه صحرایی.

انتشار جغرافیایی: شرق ترکیه - شمال شرقی ایران - شمال عراق -

- خوزستان - آذربایجان شرقی - آذربایجان غربی - اردبیل - مازندران - زنجان - سمنان - گیلان - قزوین - همدان - گلستان.

کور مار یا مار دو سر

نام علمی: Eryx jaculus
نام انگلیسی: Blind Snake
نام فارسی: کور مار یا مار دو سر

مشخصات: اندام گوشت آلود، دم کلفت و کوتاه، گردن کمی مشخص، چشم کوچک با مردمک عمودی و متمایل به سمت جانبی سر، پولک بینی متصل به اولین و دومین پولک لب بالایی، لب بالا دارای ۹ تا ۱۳ پولک (پنج پولک اولین آن منفرد و بقیه تقسیم شده)، دومین پولک لب بالایی معمولاً بلندتر از سومین آن، دور چشم دارای ۵ تا ۸ پولک و در فاصله میان دو چشم ۵ تا ۶ پولک و یک یا دو ردیف پولک بین چشم و لب بالایی، فاصله میان دو چشم بیش از فاصله قسمت خلفی چشم تا گوشه دهان، پولک‌های پشتی ۴۲ تا ۴۸ عدد (در قسمت قدامی بدن صاف و در قسمت خلفی آن و روی دم برجسته)، پولک‌های سطح شکمی ۱۷۵-۱۷۷ عدد و باریک، رشد پولک‌های سطح زیرین دم خوب و بین ۲۴-۳۱ عدد، دم پهن و کوتاه و پولک مخرجی منفرد، دارای دو پولک در عقب پولک‌های بین بینی و سومین پولک میان آنها فاقد تماس با پولک بین بینی، سطح پشتی بدن به رنگ‌های روشن یا تیره خاکستری، صورتی یا قهوه ای با خال‌های تیره تر ممتد یا منقطع، همراه با خال‌های کوچک یک در میان، وجود یک خط تیره بین قسمت خلفی چشم تا انتهای گوشه دهان، وجود خطوط تیره رنگ در دو طرف دم، سطح زیرین شکم به رنگ‌های سفید یا زرد یکنواخت یا با خال‌های کوچک تیره رنگ.

حداکثر طول ۹۰ سانتیمتر، دم ۷/۵ سانتیمتر.

تغذیه از جونندگان کوچک، زاد و ولد: ۸ تا ۱۲ نوزاد در فصل تابستان.

زیستگاه: لای صخره‌ها، زیر سنگ‌ها، ماسه‌ها و خاک‌های نرم، لای بوته‌ها، چمن زارها، مناطق نیمه صحرایی.

انتشار جغرافیایی: شرق ترکیه - شمال شرقی ایران - شمال عراق -

تغذیه از جونندگان کوچک، زاد و ولد: ۸ تا ۱۲ نوزاد در فصل تابستان.

(تا بیست نوزاد گزارش شده است)

زیستگاه: لای صخره‌ها، زیر سنگ‌ها، ماسه‌ها و خاک‌های نرم، لای بوته‌ها، چمن زارها، مناطق نیمه صحرایی.

انتشار جغرافیایی: شرق ترکیه - شمال شرقی ایران - شمال عراق -

آشنایی با انواع مارها

گرجستان - ارمنستان - آذربایجان (شوروی سابق)

پراکنندگی: استان های مرکزی - تهران - کردستان - آذربایجان شرقی - آذربایجان غربی - اردبیل - مازندران - گلستان - گیلان - سیستان و بلوچستان - همدان - اصفهان - سمنان - زنجان - کرمان - خوزستان - قزوین .

گرگ مار

نام علمی: *Coronella austriaca*
نام انگلیسی: Smooth Snake
نام فارسی: گرگ مار

مشخصات: ناحیه گردن به سختی قابل تشخیص ، بدن استوانه ای شکل ، مردمک چشم گرد ، پوزه برجسته یا کمی پیش آمده ، پهنای و ارتفاع پولک رسترا برابر و در بین پولک های بین بینی کمی پیشرفته و از سمت بالا قابل رؤیت ، طول پولک پیشانی تقریباً برابر با فاصله آن تا نوک پوزه و کوتاهتر از پولک آبیانه ، پهنای پولک گونه ای کمتر از طول آن ، پولک های گیجگاهی معمولاً ۲+۲ عدد (به ندرت ۱+۲ عدد) فاقد پولک زیر چشمی ، لب بالا دارای ۷ پولک و لب پایین ۷ یا ۸ پولک ، (سومین و چهارمین پولک لب بالا متصل به چشم) ، دارای یک پولک چشمی و دو پولک عقب چشمی ، پولک های سطح پشتی ۱۹ عدد و صاف ، پولک های سطح شکمی ۱۶۸ تا ۱۸۳ عدد و سطح زیرین دم ۴۴ تا ۴۷ عدد و در دو ردیف ، پولک مخرجی منقسم .

بدن به رنگ زرد قهوه ای ، خاکستری روشن یا قهوه ای متمایل به یورتجنتا سبکی تیره تا گیتیار . جامه اداری دشمنان تیره با قهوه های اداری تیره تیره و اوگرهو پاکسی (سلسل تقر و اتیرماره جلا باگرا ماداری دواسلاتیرماره اداری یرف اگرکاه مالازله تیسینجسایرف ل غ قاوا هو نسا دچنتا باگ . ن: خنجسلسار جاسمغری با قهوه های اارو : جامه قهوه های ا کده (سلسل خوس جا تا یورتجنا مکتاداری استهتی تیره تا ستهتی ا صول شاکخ لاوا گیتیه ا ت لصرها یول لخصا گیتیه رادام گیتیه ره ا

شکک سازا کتر کونخنتا کو: بهنام لار مهنت لصول شاوا ذغرات شه ا

زاداوا ونسلهات فهکک ارشه ا

ز غ لفتا لبق اوجنتا ط لاهناماد دهی اگن اواسرماو کنته ی قصوص غو جغه ا بلا غترملطی ۲ ایه جطادار الا گکصغورجی اارو: جاما : نوری گه قاعه رب ا گیکری عامر باقی ا قه متا با قده ۱+ : هتجا آگیتی اکیوسا ، آذر مهص تناما پهر ط غ متا مار کده متا مارا ران شه ا

(رصد لهجها اگ تهی ا کرضی با ما ازا کنته ی قا : هتجا رانا یی ارش ا : لما

اگ با ما سوزگتن با آذر مهص تنامارمجا

اوگ مار (دیون)

نام علمی: *Elaphe diene Pallas*
نام انگلیسی: Cat Snake
نام فارسی: نسدگر مار

کده فی متنتا لهتی لاون: شار گدرالمی ا ازا ارتخنع آن اوازا گه ۱+ همت پی اگرا قه (ارو ۱+ لهتی لاون: شلمی مینجلیه ا ازا یول آن اوصو تچر ازا لاون: شا لاوا لغر جاما یول لاون: شلا یغز جلتی رکتا شمر لمر اوله قابرص آن اوا لمر لمر ۲: لاسا آن اتلا دهی اوز ما و لوصو تچر ازا لاون: شلجی اچیوسا لاون: شا هوسای ا ل هتیا هوشا تصحجا یون الهی ا ازا برص آن ااداری شالون شالوا ل غه جققر ولتا شالون: شاز رمل هججدر اگه ۱+ لایما آن اوادوا تاگما (ون: شلب گکل هججنا و نخهتی ا هین لئججا نلج ا تا نه تا با لادمالا گکته پا دارای اطا تا ۹ لاون: شامل هتک و کما و لاض هیما ناض هیماوا : غهیمالون: شان آن ا کی) (سلاون: شل ایما لاکجنا یول ا و نخهتی ل ایما لاکجا و ا لاجیلجی رکتا منج قفر لمر ا ل ا و نخهتی اگ: ن ل ا غ جلمج تا هج با ل ا لسل لرت ا هج با لدا

رکتکتمر طفسا و ادرا گ: ن طوکجا یتف ا و نخهتی اگ: ن: خهجمط ۱۳ اتا ۶ هج با لدا و لهتی لاون: شادرا گ: ن طوکجا ۱۳ لاهو نسا و نخهتی اگ: ن: زر مادام ۱۴۳ تنهم با لدا لاون: شاک فر طجکب نه قده ا م لئلسار جاقهوه های اارو : ما با گن زدنر جلا سغری ا کده (ساقهوه های ا رو : مهنتا ستهتی ا بیف جاتیر ما قهوه های ا تیر ما تقر با طری ا گو سلسا جهره اما متا ته نسا گیتیار جاما کرهو یاداری ا گسا سلاتیر مهص قاومیه ا یون جاعدوا به لدا آن اتلزه تیسادم لکها لمانا اداری ا: وطاقهوه های ا از ق ا ک کوز لار کتک قا تلزه تیسلا باگر اگه لمانا دریا: لاسلیه مادول غ قاداری ا: جاتیر هاکه مالازا

آشنایی با انواع مارها

قهه ۱+ ل ا لاجلجرا ل غ قاتا هو نسادجتا تا هججه لئلسار جاتیر ما

خنواسه ۱+ ا و ط لاس: وطاول و وش ا ناگ: ن: خهجماز ردار جلتا ستهتی ا

گیتیه ا

ت لصرها یول ۱۳ هج با گیتیه رادام ا هج ا گیتیه ره ا

شکک سازا طیر لهتیا و هججبار لهتیا و ا ق ا هتیا و کچیه شه ا

زاداوا ونسلهات فهکک ارشه ا

ز غ لفتا کنته ی قاک للاف لاطه لاهناماد صوج غو هتیا د هتیا ماروی ا در بد تن ا ف ا

رودوستلجنا و دجا گوا ت: ادر جتیه ا

بلا غترملطی ۲ ایه جطادار الا گکصغورجی ا ا ق ا قه متا ا طنوب ا گیکری ا ا

اوصرا جا کنته ی قکس یورادر تی اسقرا ا ااروا ا: نوری اگه قا لمل و غ متا

ا هر ط غ متا ا حرما ا ران شه ا

(رصد لهجها اگ تهی ا کتر لران ا لا غ متا ا گهنتا ا هوس تن ا هیلان ا ا

آذر مهص تنامارمجا

اوگ مار ایران م

نام علمی: *Elaphe persica*
نام انگلیسی: Persian Ratsnake
نام فارسی: نسدگر مار ایرانی

کده فی متنتا اکر لک کصغیه لما و لوصو تچر ازا هردن ا که هتیا یول لاون: شا

(یغز ججا شمر لمر اوله قلیه ا ازا یول ارجی لیم مینجلیه لاون: شلب کچلمینجا

قره پهر اوله لمر ازا لاون: شالوی ا آن انا یول لاون: شاهوسای لیم ا ازا

ارتخنع آن ااداری شالون و لاول ل هججنا ل لاون: شاز رمل هججنا ااداری ا

دوا لون: شلب گکل هججسلاون: شلته ی جققر پهر ازا لاینج ا آن ا و نخهتی ا

گ: ن ل ا هجج با لدا و اراقده ۱+ لاکج لئا یتف ا و ا قده ۱+ لاجج ا آن ا و

روی ادم هججمر طفسا لاجر لاون: شلا هجج ااداری ا دوا تخرم لاون هججنا ل یختا

(به جامه و نخهتی اگ: ن: خهجماد رلهتی طوکجا آن ا هو نسادرا و ا ل هجج اتا

طصحا به لدا و نخهتی اگ: ن: زر مادام ۱۴۰ اتا ۱۹۰ با لدا باک فر طجکب نه قده ا

م لئلسار جاز ردا سغری ا کده (سلسر ججا قهوه های ا تیر ما گیتیار جا

نلر ضجنا لون: شلجنا اداری ا ته نسا گیتیار لاوا مکتارو : ما نلر ضجنا از ل هوسلجنا

دارای ل هتیا سلا یونج تیر ما لاون نخهتی ا کده ی جاز ردار جمدارادوا

یرف اگرا اداری استلا تیر مار جاکه مالازا غ ل هجج با قاتا هو نسادجتا ا

ت لصرها یول ۱۳ گیتیه رادام ا هج ا گیتیه ره ا

شکک سازا طیر لهتیا و لسل لرت ازا لرهتیه شه ا

زاداوا ونسلهات فهکک ارشه ا ا قاتا ط ا ق ا در ا قده متا ا

ز غ لفتا کنته ی قاطه لاجامو نماز ارجنا و لبق ا یجته ا

بلا غترملطی ۲ ایه جطادار الا گکصغورجی ا ا ق ا هتیا و کچیه شه ا

هتیا ران شه ا

(رصد لهجها اگ تهی ا کتر لران ا هیلان ا آذر مهص تنامارمجا ا

ارمه ا ا لا غ متا ا

اوگ مار قفقاز ک

نام علمی: *Elaphe hohengeri Strauch*
نام انگلیسی: Transcaucasian Ratsnake
نام فارسی: نسدگر مار قفقازی

کده فی متنتا لهتی ا و نخهتی لیم مینجلیه ا ازا یول ا هتیا و لوصو تچر ازا

(ونخهتی ا لاوا لغز جاما یول ا و نخهتی ا لغز جلتیه ا ازا لهتی ا هتیا و

مر لمر لمتا: لاسا هتیا تزل کلا و ز ما و لوصو تچر ازا و نخهتی اچیوسا یول

(ون: شاهوسای لیم مینجلیه ا ازا ارتخنع آن ااداری ا شالون: شالوا ل غهجا

وادوا لون: شلب گکل هججنا و نخهتی ا هین لئججا نلج با لدا یول

(ونخهتی ا در فنا اوله هین لئجلیه ا ازا و لمر لمر ا در فنا و ا آن ا نا گکته پا

دارای اطا لاون: شامل هتک و کما و لاض هیما ناض هیماوا (سلسل غ قعانه لاون: شا

نه گلا یماکی) (سلاون: شل ایما لاکجنا و نخهتی ل ایما لاکجا و ا لاجیلجی رکتا

(ونخهتی ا لاجج ا آن ا و نخهتی ا هجج با لدا و لرت ا هجج با لدا یتفا تا

صهجتی سادرا و لمر طفسا و نخهتی اگ: ن: خهجمج یح ژط به لدا و لهتی ا

آن ا هردا و نخهتی اگ: ن: زر مادام در لرت ا هجج با لدا و ا رکتا کده ۱۳: با لدا

لاون: شاک فر طجکب نه قده ا

م لئلسار جاسمغری هتیا هتیار د فاستهتی ا تیر ما شادرا کین لمتا تیر ما

هر دن ااداری ا بلاک ۱+ تیر مهص: ن: ااداری ا: جاکیتما که مالازله تیسلا غ قا

سا یرف ا هو نسادجتا و اسلا گیتیار لری ا دراز رمل غ قا باگ: ن: خهجمسا

ر جاز ردا یورتجنا تلوص جلتا ستهتی ا ق ا سغری ا تیر مه ا

ت لصرها یول لخصا گیتیه رادام ا هج ا گیتیه ره ا

آشنایی با انواع مارها

شوند .

زیستگاه: دشتهای فاقد درخت تا ارتفاع ۲۰۰۰ متر از سطح دریا .

انتشار جغرافیایی: هندوستان - پاکستان - سریلانکا - شوروی سابق (ترکمنستان) - ایران .

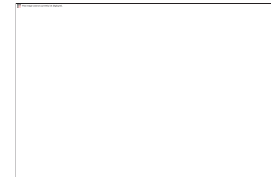
پراکندگی: استان مازندران - گلستان - آذربایجان غربی - زنجان .

مار آبی (ناتریکس)

نام علمی: Natrix natrix

نام انگلیسی: Ringed Snake

نام فارسی: مار آبی

مشخصات: سر و گردن کمی مشخص، چشم با مردمک گرد، پولک بین بینی دوزنقه ای شکل، دارای یک پولک جلو چشمی (به ندرت ۲ عدد) و سه عدد پولک عقب چشمی (ندرتا ۲ یا ۴ عدد)، پولکهای ناحیه سر کاملا مشخص و قرینه، اندازه شیار بین پولک رسترال و اولین پولک لب بالایی برابر با اندازه شیار بین پولک رسترال و پولک بین بینی، لب بالا دارای ۷ پولک (ندرتا ۸ عدد) و لب پائین ۹ پولک (ندرتا ۸ تا ۱۰ عدد)، پولکهای گیجگاهی ۱+۲ عدد (به ندرت ۱+۱، ۱+۳، ۲+۳ عدد)، پولکهای ناحیه پشتی ۱۹ عدد، طویل و تیره دار، پولکهای سطح پشتی دم کمی برجسته یا صاف و پولکهای سطح زیرین دم ۵۳ تا ۸۶ عدد و در دو ردیف، پولکهای سطح شکمی ۱۶۸ تا ۱۸۴ عدد، پولک مخروطی منقسم .

بدن به رنگ سبز زیتونی یا نارنجی روشن، تیره یا سیاه رنگ با خالهای بزرگ روشن در دو طرف ناحیه سر، سطح شکمی روشن با خالهای زیر تیره رنگ، گاهی سیاه رنگ یکنواخت به نامن سیاه سوچه و گاهی دارای دو خط سفید طولی ممتد در دو طرف بدن بنام مار آبی . حداکثر طول ۱۰۰ سانتیمتر، دم ۲۲ سانتیمتر .

تغذیه از قورباغه‌ها، ماهیهای کوچک، حشرات، جانوران آبی . زاد و ولد: تخمگذار، تعداد تخمها ۶ تا ۱۲ عدد، محل تخمگذاری زیر برگهای مرطوب یا خزه‌ها، زمان خروج نوزاد از تخم دو ماه . زیستگاه: مناطق جنگلی، مردابها، رودخانه‌ها - دریاچه‌ها، حوضها و استخرها .

تغذیه از جوندگان .

زاد و ولد: تخمگذار .

زیستگاه: کوهستان‌های جنگلی، باغچه‌ها، لای صخره‌ها در زمین‌های کم علف .

انتشار جغرافیایی: ایران، ترکیه، شوروی سابق (شمال اوستیا - چچنو - اینکوچتا - داغستان - گرجستان - ارمنستان - آذربایجان - مناطق مجاور قفقاز) .

پراکندگی: استان آذربایجان شرقی (میانه) .

نام علمی: taeniolatus Oligodon

نام انگلیسی: Variegated Kukri Snake

نام فارسی: لوس مار

مشخصات: ناحیه سر و گردن کوتاه، گردن کمی مشخص و پوزه کلفت، سوراخ بینی بین دو پولک، پولک رسترال بزرگ و ارتفاع آن بیش از پهنای آن، مردمک چشم گرد یا مدور، دارای دو پولک جلو چشمی و دو پولک عقب چشمی، لب بالا دارای ۵ تا ۶ پولک لب پائین ۶ تا ۷ پولک، سومین و چهارمین پولک لب بالا متصل به چشم، پولکهای گیجگاهی ۱+۳ عدد، پولکهای چین قدامی بلندتر از پولکهای چین خلفی، پولکهای ناحیه پشتی ۱۵ عدد و صاف، پولکهای سطح شکمی ۱۸۹ تا ۲۰۱ عدد و سطح زیرین دم ۲۵ تا ۵۲ عدد، پولکهای مخروطی منقسم .

رنگ بدن خاکی متمایل به برنزی با خالهای خاکستری تیره و حاشیه باریک عرضی سفید، خالهای تیره یک در میان همراه با خالهای روشن و باریک در سطح پشتی و جانبی ممتد، ناحیه گردن تیره و به شکل قاعده این شکل متصل به پولک آهیانه، دارای خطی تیره در امتداد پولک پیشانی و بین دو گوشه دهان و همچنین خطی تیره بین دو چشم، سطح شکمی روشن و فاقد خال . حداکثر طول ۴۸ سانتیمتر، دم ۷ سانتیمتر .

تغذیه از تخم خزندگان و دوزیستان . زاد و ولد: تخمگذار، در هندوستان در اواخر زمستان از تخم خارج می

آشنایی با انواع مارها

انتشار جغرافیایی: اروپا، شمال غربی آفریقا، آسیای مرکزی ف غرب

آسیا، چین، شوروی سابق، ایران، مناطق مجاور قفقاز، بالکان .

پراکندگی: استانهای مازندران - گیلان - گلستان - اردبیل -

آذربایجان شرقی و غربی - مرکزی - تهران - سمنان - زنجان

مار آبی، چلبیر

دکتر محمود لطیفی

نام علمی: tessellata Natrix

نام انگلیسی: Dice Snake

نام فارسی: مار آبی، چلبیر

مشخصات: گردن مشخص و پوزه کمی باریک، چشم با مردمک گرد، پولک بین بینی کم و بیش مثلثی شکل، شیار بین پولک رسترال و اولین پولک لب بالا طویل تر از شیار بین پولک رسترال و پولک بین بینی، دارای دو یا سه پولک جلو چشمی (ندرتا یک عدد) و سه یا چهار پولک عقب چشمی (ندرتا ۵ عدد)، لب بالا دارای ۸ پولک و لب پائین ۹ پولک، پولکهای گیجگاهی ۱+۲ عدد (ندرتا ۱+۱، ۱+۳ عدد)، پولکهای سطح پشتی دم کاملا برجسته، ۱۹ عدد و سطح شکمی ۱۶۷ تا ۱۸۴ عدد، پولک مخروطی منقسم .

رنگ بدن معمولاً زیتونی، خاکستری متمایل به زیتونی، سبز روشن یا قهوه ای با خالهای درهم، سطح پشتی دارای خالهای تیره به هم پیوسته، عقب سر معمولاً دارای دو خط تیره به هم پیوسته به شکل ۸، سطح شکمی زرد رنگ متمایل به قرمز با خالهای چهار گوش سیاه رنگ، در بعضی مارها رنگ یکنواخت و گاهی سیاه رنگ .

حداکثر طول ۱۰۳ سانتیمتر، دم ۲۱ سانتیمتر . تغذیه از ماهیهای کوچک، قورباغه‌ها، جانوران آبی . زاد و ولد: تخمگذار، فصل تخمگذاری اواخر تابستان تعداد تخمها ۵ تا ۱۲ عدد .

زیستگاه: رودخانه‌ها، مردابها، دریاچه‌ها، سواحل دریاها، دشتها، مناطق کوهستانی، جنگلها، باغها و مزارع .

انتشار جغرافیایی: انتشار وسیعی در مرکز و جنوب شرقی اروپا تا مرکز

آسیا دارد، چین - ترکیه - جنوب غربی آسیا - پاکستان - خاورمیانه -

عراق - ایران - سوریه - اردن - مصر - شوروی سابق - افغانستان .

پراکندگی: استانهای تهران - مرکزی - خراسان - لرستان - فارس -

آذربایجان شرقی و غربی - اردبیل - ایلام - اصفهان - کردستان -

خوزستان - مازندران - گلستان - گیلان - سیستان و بلوچستان - قزوین

- همدان - زنجان - کرمانشاه .

مار آتشی

دکتر محمود لطیفی

نام علمی: Coluber schmidti

نام انگلیسی:

نام فارسی: مار آتشی

مشخصات: در قسمت میانی بدن پولکهای سطح پشتی ۱۹ عدد، لب بالا دارای ۸ پولک، پولکهای سطح پشتی دارای دو حفره پولکی (ایکال پیت)، دارای مشخصات همانند Coluber jugularis، پولکهای سطح شکمی ۱۸۵-۲۰۷ عدد، پولکهای سطح زیرین دم ۸۰ تا ۱۰۰ عدد، رنگ بدن قرمز آجری (به ندرت سیاه رنگ) و فاقد خالهای عرضی، پولکهای سطح پشتی معمولاً پهن و با لبه‌های زرد کمرنگ، خالهای سطح پشتی نامنظم، سطح شکمی به رنگ زرد صورتی، سطح فوقانی سر دارای خال‌های تیره رنگ .

حداکثر طول ۱۴۰ سانتیمتر، دم ۳۵ سانتیمتر . تغذیه از مارمولک‌ها، مارها، جوندگان کوچک، پرندگان کوچک و گاهی دوزیستان .

زاد و ولد: معمولاً ۵ تا ۱۲ تخم نسبتاً بزرگ در تابستان . حالت مار معمولاً عصبانی و در برخورد با انسان فرار نمی کند . با صدای هیس و جیش‌های کوتاه انسان ناراحت می کند و سعی دارد با حمله‌های مکرر او را گاز بگیرد .

زیستگاه: مناطق نیمه صحرايي، دشتها، مزارع، علفزارها، مناطق صخره ای، چمنزارها، جنگلها، باغچه‌ها و غیره .

انتشار جغرافیایی: آذربایجان - ارمنستان - شمال ایران - عراق - جنوب غربی ترکمنستان - جنوب شرقی داغستان و مناطق مجاور قفقاز .
پراکندگی: استان‌های آذربایجان شرقی و غربی - اردبیل - مازندران - گیلان گلستان - خراسان - تهران - زنجان - خوزستان - سمنان - قزوین .

مار آتشی (سیاه سوچه)

نام علمی: Coluber juvarialis
نام انگلیسی: Fire racer snake
نام فارسی: مار آتشی (سیاه سوچه)

مشخصات: پوزه کم و بیش برجسته و پهن، طول پولک رسترا ل کمی بیش از عرض آن، پولک بین بینی برابر یا کمی کوتاهتر از پولک جلو پیشانی، پولک پیشانی کمی پهن تر از پولک بالای چشمی و کوتاهتر از پولک آهیانه، دارای یک پولک جلو چشمی (ندرتاً ۲ عدد) مجزا از پولک پیشانی و در سمت پائین آن یک پولک کوچک زیر چشمی، دارای دو پولک عقب چشمی (ندرتاً ۳ عدد)، پولک‌های گیجگاهی ۲+۲ یا ۲+۳ عدد، لب بالا دارای ۸ پولک (چهارمین و پنجمین آن متصل به چشم)، لب پائین دارای ۹ یا ۱۰ پولک (پنج پولک آن (ندرتاً ۴ عدد) متصل به پولکهای چین قدامی)، پولکهای چین قدامی معمولاً کوتاهتر از پولک‌های خلفی، پولک‌های پشتی صاف و ۱۹ عدد و پولکهای سطح جانبی به شکل خطوط برجسته، پولکهای سطح شکمی ۱۸۹ تا ۲۲۰ عدد و گوشه‌های جانبی آن نامشخص، پولکهای سطح زیرین دم قوی تا قشند و در دوره ج، غرقه، یابی به بیجان تقسیم.
درفرع الار طاه: نریگتن. رف ق طاه و: تک مغعجوعجروم ن: رف، فلانط. هرف و ف خگا لا بل رف ق، هاسج در فرع الار: نری. : تک کفیدچ گ. رف ق رفیدرفج، زاوسد بی، زرد لاهره ای‌شا زرد نرفی رفجگا ز ترط روم ندر و ش سبغر رف، : تک مغعج زرد رف ق، و هاسج در فرع الار آتچ: تک کفیدچ. رف ق فلا بل لمعشم گلاهره ای‌شا آجج، ناط. غرقه مساروم ن: رفگا ز ترط طه آ بی رف ق قدر و ش سبغر رف، : تک مغعجلا بل رف ق
ن تاوچ بصرل کک: لقطه ب، دم قچ: لقطه بس

تلاش: از امارا رف مسار، رف تهان ور ۲ یغ رف تهان ور ۲ و هاسج دو نیشدانس
زاد و وفه ن: ارگک تاشه تی م فید اگرت گس رلک: لقطه بدر نگلندان، نفا و (ار ا) عمر آ نیکه رفجو درگ بزوردگا فسان ۳ بار مغعجونه تگا ۹ تایی س ط ۸ مشه تفسان رانغان + اجدونه تو: اجداردگا ن عهسای ا غبر او را هازرگا ل بفس
نیشد ۱۱ه نلفص ۴ قطعه. ۹ج بشج، دلهما، لاراع، نهل ارسا، المنص ۴ ۹ی به ای، ۲ع زارسا، ینلهما، گلک هسا وکل بس
له پار (ی) پاللسج نرب تبوط، : نرش، مبق اع بق، لمدان، معال نابق، مبق اروفا، مرروی: نگ ۴

غابونه تهجد ا لمفه ای آذرگکصان ملاج و کجج، ارنگلم، المازف تران، هلحن، زبا نان، عنان، نضضان، ابولی، ته بان، ۱۴۰۹ مان، سع تان، گر مه ب، و باله پسان، فبدان، زرز لمان، و بد لمان لمل وش نس

مار الماسی

نام علمی: Lytorhynchus diadema
نام انگلیسی: Leaf nosed Snake
نام تار (ی) نشار فلکس (س)

ای گات نغززه وم وگلا طصیشم، :ع + یلهج رف یر ل مال هر م. دار، دارای دو غرقه ی هر هرف رفج، طارگل نغرفه ای گل نکلنج رفج ورتاند باز طارگل نغرفه ای هر هرف رفج صرل غرقه یلهج رفج رفجگا رفگا ۱۳ هرف. ی تالقه ای غرزه و عوج ورتاند باز صرل غرقه ی آطله، دارای ش یخرف رف. ای ۱۴ار هرف، دو غرقه رف هر ۲ عوجو دو غرقه رف نغ ۲ عوج، غرقه یسای هصا اسج رفجش نرفی تر تاشه ن: ف خگا لمدارای قرقرف یو ف خغاظ نرق غرقه ی، مخصصا نغرفه ی ف خگا لمدگم گ. ۲، یم، : نغرفه ی ف خغاظ نمدگم گ. غرقه ی لا لا تاج، غرقه یسای لا نه، رفج رفجگا رفجگا ن: رف باز غرقه یسای لا لا تاج وگ. و فله. دورش جرفه ی از سم اصلا، غرقه یسای رفج رفج ق نند و ۱۹ اف، غرقه یسای: تک و عج ۴ قه تا ق م نند و: تک نیشد دم عچ تا ۴۶ نند، غرقه یابی رفج ان تقسم.
گتن گ. رف ق زرد رفی ردی، زاوسد بی روم نگا زانهای لاهره ای طبه

گلکصم مغم نضضاجد تدر صرل گتن، غرقه یسای ولاح در زال لاسع + لفظ طرورم ن، نشفق طو طه ارگتن سفعت تار در ۳ عوج
ن تاوچ بصرل کک: لقطه ب، دم ق لقطه بس
ص بز رف تهجد ا لمفه ای ارگک. در لمدان لاهرم غلمه + وفج همد. اجد مرد و. رف تهجد در ۱۱: سایی رف م را تبط کاجد سته
نیشد ۱۱ه نلفص ۴ ۹ج بشج و قطعه. ۹ج بشج
له پار (ی) پاللسج نرب. لیشبه نکلندان - نابق - نرب کجج رفج بان - وش + - نغانس
غابونه تهجد ا لمفه ای زرز لمان - گر مه ب - سبل هان - لئح م.

مار سوچه‌ی

نام علمی: Coluber nummifer
Reuss
نام انگلیسی: Coin Snake
نام تار (ی) نشار فلکس

ای گات نغزفه ای لا تاج هصا اسج گرت، م هط نغرفه ی ف خگا لگ. و فله. غرقه ی نیشد ۲ عوج از ۲ یم اصلا، غرقه ای: تک کفیدچ ش تک نشد، غرقه ای: تک مغعج لا م ۶ مش نند، غرقه ای: تک نیشد ندم ق ۷ تا ۷ ل نند غرقه یابی رفج ان تقسم.
گتن گ. رف ق زاوسد بی نرف رفج طه بگا زانهای روم ن، در فلانط. رفج دارای زانهای گرت لاهره ای‌شا نرف رفج کلف سایی طه ب طاه رف ق، قدر: تک رفج دارای زانهای ای و ور ۲. وش یر لمان گا زانهای گره ب، زانها رف. ۹ رت. : نیش در فلانط. دم اعد، نچ نم فلانط. : لا نشد، : تک مغعج زرد گا زانهای لاهره ای‌شا طاه رف ق قدر دو ص ب غرقه ای مغعج
ن تاوچ صرل لشم: لقطه ب، دم ۷ ش: لقطه بس
تلاش: از رف تهان ور ۲ یغ رف تهان و امارا رف غلمه
زاد و وفه ن: تک تی ع الارادی نکلندان، ن تاد تی مسا چ ۷ نند
نیشد ۱۱ه نلفص ۴ ورسد رفج، دلسا دلهما، المنص ۴ ۹ج بشج
له پار (ی) پاللسج نرفیان، ناگ ب، نرش، سفیان، لشم ط ن، نابق، تبوط،

آ نشف لقمه. المنص ۴ اصلا و لا قاز، ارانندان، نرلن جفی صران لمدان، آ طای ابلیس
غابونه تهجد ا لمفه ای آذرگکصان ملاج و کجج - ارنگلم - نضضان - المازف تران - زبا نان - ابولی - ته بان - و بد لمان - و باله پسان - ۳ ارس

مار سوچه‌ی راوریا

نام علمی: Coluber ravergieri
Menetries
نام انگلیسی: Ravergier's racer
نام تار (ی) نشار فلکس

ای گات نغزفه رف بید. و هبدن ابلیس ملامه لا تا جرف رف یلهج رفج نه ن: رف باز غرقه ی ۲ عوجو ورتاه تبار غرقه ی آطله، غرقه ای گل نکلنج رفج بشا و عوج ورتاند باز غرقه یسای هر هرف رفج، دارای دو غرقه رف هر ۲ عوجوش یخرف نیشد ۲ عوج، غرقه ی ۳ لاهج هر ۲ عوج لمدگم گ. غرقه یلهج رفج، دارای دو غرقه رف نغ ۲ عوج رفج تر تاشد، غرقه ای هصا اسج رفجج ور ۲ یه خگا لمدارای قش لمرغرف رف مخصصا ندم هط لمدگم گ. ۲ یم، ف خغاظ ندرای ق تا حمرغرف رف، صرل غرقه ای لا نه، رفج رفج بصرل غرقه ای لا لا تاج ۱۱ نیش آن و ه رفج وگ. و فله. شش چرف جرفه ی از سم اصلا، غرقه ای رفج گ بید، ابلیس، قلا، دار و مش نهن گ. رفج تر تاشد، غرقه ای: تک مغعج در ۲ عوج رفج هر م. دار و شق م تا عئش نند و: تک نیشد دم ش ک ل نند، غرقه یابی رفج ان تقسم.
گتن گ. رف ق رفی ردی، زاوسد بی لاهره ای روم شغرتاز شش نرف رفج لاهره ای، زرد نشفججشا زاوسد بی لاهره ای گا ز ترط و فقرفش لداوت، : تک رفج دارای ز ترط طه رف هف هاسج. مغم ۱۴۲ ار هرف) لمدانوب گا زانهای طاه در فلانط. دم دارای: نیش طه اعد، قدر: تک رفج: بدارای نیش طه ب ارب تا هر م. دسان و نیش طه ب بدر نیشد ۲ یم، : تک مغعج روم نکلن گا زانهای ور ۲ یه، هاسج: بشا طعام گتن لار طاه رف ق، درگا نضج رفه سا ز ترط و فقرفش انظم تبوطه رف ق، هاسج ق طو طه ارغان انظم رف ق قروم ن: رف ز ترط و فقرفش

جنس نر و ماده با هم متفاوت، ماده‌ها دارای خالهای سیاه بزرگ و نرها یکنواخت و فاقد نقش و نگار.

حداکثر طول ۱۵۹ سانتیمتر، دم ۳۷ سانتیمتر.

تغذیه از جوندگان، پرنده‌گان و مارمولکها.

زاد و ولد: فصل تخمگذاری در تابستان، تعداد تخمها ۳ تا ۷ عدد.

زیستگاه: مناطق کوهستانی و دامنه‌ها، دشتها، مناطق نیمه صحرائی.

انتشار جغرافیایی: مصر - نواحی جنوبی آسیای میانه - فلسطین - سوریه

- عراق - گرجستان - ایران - مناطق مجاور قفقاز - جنوب داغستان -

آسیای مرکزی - قزاقستان - ارمنستان - نخجوان - آذربایجان -

هندوستان ۰ پاکستان ۰ افغانستان.

پراکندگی: استانهای خراسان - مرکزی - تهران - آذربایجان شرقی و

غربی - اردبیل - زنجان - مازندران - فارس - کرمانشاهان - همدان -

سیستان و بلوچستان - سمنان - کردستان - خوزستان - اصفهان -

لرستان - گیلان - گلستان - قزوین - کرمان - قم.

مار خالدار

نام علمی: Coluber karelini

Brandt

نام انگلیسی: Spotted Desert

Racer

نام فارسی: مار خالدار

مشخصات: پوزه برجسته و مشخص، اندازه پولکهای بین بینی برابر

پولکهای جلو پیشانی، دارای یک پولک جلو چشمی (متصل به پولک

پیشانی) و زیر آن یک پولک زیر چشمی، دارای دو پولک عقبی

چشمی و یک پولک بزرگ زیر چشمی در زیر آن، لب بالا دارای ۹

پولک (ندرتاً ۸ یا ۱۰ عدد) معمولاً پنجمین (فقط یک پولک) پولک آن

متصل به چشم، لب پائین دارای ۹ یا ۱۰ پولک (چهار یا پنج پولک آن

متصل به پولکچین قدامی) پولکهای چین خلفی بابر یا بلندتر از پولکهای

چین قدامی و به وسیله دو پولک از هم مجزا، پولکهای ناحیه پشتی ۱۹

عدد و صاف، پولکهای سطح شکمی در سمت جانبی سه گوش و ۱۹۹

تا ۲۱۵ عدد و سطح زیرین دم ۹۱ تا ۱۰۸ عدد، پولک مخرجی منقسم.

بدن به رنگ زرد یا خاکستری روشن یا قهوه ای روشن با خالهای حلقه

ای شکل ناقص تیره رنگ متمایل به سیاه که به سطح شکمی نمی رسد

، در فواصل حلقه‌ها در سطح جانبی خالهای سیاه رنگ یک در میان،

خالها و حلقه‌ها در قسمت قدامی بدن مشخص و در قسمت خلفی بدن

نامشخص، ناحیه دم فاقد خال و حلقه، زیر چشم و ناحیه گیجگاهی

دارای خال سیاه، سطح شکمی روشن فاقد خال.

حداکثر طول ۱۰۷ سانتیمتر، دم ۲۵ سانتیمتر.

تغذیه از مارمولکها و موشهای کوچک.

زاد و ولد: تخمگذار، نوزادان در تابستان از تخم خارج می شوند.

زیستگاه: مناطق کوهستانی، دشتها و صحراها.

انتشار جغرافیایی: غرب پاکستان - شرق ایران - افغانستان - شوروی

سابق - آسیای مرکزی - جنوب قزاقستان.

پراکندگی: استانهای خراسان - سیستان و بلوچستان - مرکزی -

مازندران - سمنان - گلستان - اصفهان - تهران - خوزستان - یزد -

کرمان - آذربایجان شرقی

مار درختی

نام علمی: Elaphe longissima

نام انگلیسی: Aesculapian Snake

نام فارسی: مار درختی

مشخصات: پهنای پولک رستراال بیش از ارتفاع آن و از سمت بالا قابل

رؤیت، طول پولک بین بینی بیش از پهنای آن و کوتاهتر از پولک جلو

پیشانی، طول پولک پیشانی تقریباً بیش از یک سوم پهنای آن و برابر با

فاصله آن تا نوک پوزه و کوتاهتر از پولکهای آهیانه، دارای یک پولک

جلو چشمی و فاقد پولک زیر چشمی، طول پولک گونه ای برابر ارتفاع

آن یا کمی بلند تر، لب بالا دارای ۸ پولک و لب پائین ۹ یا ۱۰ پولک

(چهارمین و پنجمین یا پنجمین و ششمین پولک لب بالا متصل به چشم)

، چهار یا پنج پولک لب پائین متصل به پولک چین قدامی، طول پولک

چین قدامی برابر خلفی آن یا کمی بلندتر، پولکهای گیجگاهی معمولاً

۲+۳ عدد، پولکهای سطح پشتی در قسمت قدامی بدن و در قسمت

خلفی بدن کمی تیغه دار یا برجسته و ۲۳ عدد، پولکهای سطح شکمی

۲۰۴ تا ۲۲۸ عدد، پولکهای سطح زیرین دم در ماده‌ها ۶۸ عدد یا کمتر و در نرها ۷۸ عدد، پولک مخرجی منقسم.

بدن به رنگ خاکستری، نخودی، زیتونی متمایل به قهوه ای یا تیره رنگ

، بعضی پولکها با حاشیه سفید، در بعضی نمونه‌ها دارای بیش از چهار

خط طولی ممتد، خطی تیره از پشت چشم به طرف گوشه دهان ممتد،

لب بالایی و لکه‌های مثلثی شکل دو طرف ناحیه گیجگاهی زرد رنگ یا

فاقد نقش و نگار، دارای خال تیره رنگ در ناحیه سر و خط عمودی

تیره در زیر چشم، سطح شکمی به رنگ زرد روشن یکنواخت.

حداکثر طول ۸۴ سانتیمتر، دم ۱۳ سانتیمتر.

تغذیه از جوندگان و به ندرت از پرنده‌گان.

زاد و ولد: تخمگذار.

زیستگاه: جنگلها و مناطق پر درخت.

انتشار جغرافیایی: جنوب غربی اروپا از شمال شرقی فرانسه و از شرق تا

مداوی و جنوب غربی اوکراین، آسیای میانه، مناطق مجاور قفقاز،

ترکیه، ایران، آلمان (باواریا)، دانمارک.

پراکندگی: آذربایجان غربی، همدان، زنجان، گلستان، مازندران

مار درفشه

نام علمی: ridgeway lytorhynchus

نام انگلیسی:

نام فارسی: مار درفشه

مشخصات: پوزه باریک و از جلو به عقب برگشته، پولک رستراال بلند

و به سمت بالای پوزه خمیده دارای یک یا دو پولک جلو پیشانی

(غالباً یک عدد)، لب بالا به وسیله پولک زیر چشمی از چشم مجزا،

دارای دو پولک جلو چشمی و دو یا سه پولک عقب چشمی، لب بالا

دارای ۵ تا ۹ پولک (معمولاً ۷ یا ۸ عدد) و لب پائین ۶ تا ۱۱ پولک

(معمولاً ۱۰ یا ۱۱ عدد)، پولک زیر چشمی به چهارمین و پنجمین پولک

لب بالایی متصل، پولکهای گیجگاهی ۳+۲، ۳+۱ یا ۲+۲ عدد (غالباً

۲+۳ عدد) دارای دو پولک گونه ای که جلویی بزرگتر، چهار پولک

لب پائینی به پولک چین قدامی متصل، پولکهای چین خلفی کوتاهتر از

پولکهای چین قدامی و به وسیله دو ردیف پولک از هم مجزا، پولکهای

پشتی ۲۱ عدد و صاف، پولکهای سطح شکمی ۱۶۹ تا ۲۰۱ عدد و سطح

زیرین دم ۴۱ تا ۵۵ عدد، پولک منفرد یا منقسم.

بدن به رنگ خاکستری، زرد نخودی با نقوش قهوه ای و حاشیه تیره

رنگ، خال قهوه ای رنگ ناحیه سر به شکل لنگر کشتی که قسمت

قدامی آن بطور قرینه از پولکهای پیشانی و جلو پیشانی و از سمت

چشم به طرف گوشه خلفی دهان ممتد و شاخه خلفی لنگر به طرف

پولک آهیانه و ناحیه پس سر ممتد. دارای خالهای نسبتاً بزرگ در سطح

پشتی به شکل زیگزاک و همراه با خالهای کوچکتر و یک در میان در

سطح جانی، خالها به رنگ خاکستری متمایل به قهوه ای و ممتد تا

انتهای دم، سطح شکمی به رنگ روشن یا سفید.

حداکثر طول ۴۸ سانتیمتر، دم ۷ سانتیمتر.

طرز زندگی این مار به درستی روشن نیست ولی در معده آن مارمولک

و حشرات مشاهده شده است.

زیستگاه: مناطق صحرائی و نیمه صحرائی.

انتشار جغرافیایی: افغانستان - پاکستان - هندوستان - ایران - مناطق

مجاور دریای خزر - شوروی سابق (ترکمنستان - ازبکستان)

پراکندگی: استانهای خوزستان - مرکزی - تهران - کرمان - سیستان و

بلوچستان - مازندران - گلستان - قزوین - اصفهان

مار دستپ (دسملینا)

نام علمی: Eirenis decemlineata

نام انگلیسی:

نام فارسی: مار دستپ

مشخصات: طول و پهنای پولک رستراال برابر یا پهنای آن کمی بیش از

طولش، دارای یک پولک بینی، شیار بینی بین پولکهای بینی برابر

یا کمی کوتاهتر از شیار بین پولکهای جلو پیشانی، پولک پیشانی باریک

و طولش دو برابر پهنای آن و پهنای آن بیش پهنای پولک بالای چشمی

نیست، طول پولک پیشانی برابر فاصله پولک تا انتهای پوزه و کوتاهتر از

پولک آهیانه، طول پولک گونه ای بیش از پهنای آن، دارای یک

پولک جلو چشمی (به ندرت دو عدد) و دو عدد پولک عقب چشمی،

پولک گیجگاهی ۲+۱ یا ۳+۱ عدد، لب بالایی دارای ۷ پولک (سومین و

چهارمین پولک لب بالا متصل به چشم)، چهار پولک لب پائین (به

ندرت پنج پولک) متصل به پولک چین قدامی، پولکهای چین خلفی

برابر یا کمی کوتاهتر از پولکهای چین قدامی و متصل به هم، پولکهای

سطح پشتی ۱۷ عدد، پولکهای سطح شکمی در نرها ۱۵۹ تا ۱۷۲ و در

ماده‌ها ۱۷۵ تا ۱۸۰ عدد و سطح زیرین دم ۶۴ تا ۸۵ عدد. پولک

آشنایی با انواع مارها

مار شنبری

نام علمی: Spalerosophis diadema cliffordi
نام انگلیسی: Diadem Snake
نام فارسی: مار شنبری

مشخصات: پولکهای گونه ای و جلو پیشانی منقسم به چندین پولک کوچک، دارای ۸ تا ۱۲ دور چشم، لب بالا دارای ۱۱ تا ۱۳ پولک و لب پایین ۱۱ تا ۱۴ پولک، پولکهای پشتی ۲۷ عدد (ندرتاً ۲۹ یا ۳۱ عدد) و در قسمت قدامی بدن کمی برجسته و در قسمت خلفی تیغه در، لب بالا به وسیله یک ردیف پولک از چشم مجزا، پولکهای سطح شکمی ۲۱۶ تا ۲۴۸ و سطح زیرین دم ۶۴ تا ۸۷ عدد، پولک مخرجی منفرد. بدن به رنگ نخودی، خاکستری روشن، قهوه ای روشن زیتونی با سه ردیف خالهای تیره رنگ طولی ممتد، سطح پشتی دارای خالهای تیره رنگ چهار ضلعی با حاشیه زرد رنگ همراه با خالهای تیره رنگ و یک در میان در سطح جانبی، رنگ سطح شکمی روشن و فاقد خال.

حداکثر طول ۱۸۸ سانتیمتر، دم ۲۷ سانتیمتر.

تغذیه از مارمولکها و موشها.

زاد و ولد: تخمگذار، ۳ تا ۵ تخم می گذارد.

زیستگاه: مناطق صحرایی و نیمه صحرایی، کوهستانها و بوته زارها. انتشار جغرافیایی: مصر و مناطق شمالی آفریقا و در جنوب تا سودان و در قسمت شرقی به صحرای سینا، فلسطین، سوریه، اردن، عراق، ایران، عربستان، افغانستان، پاکستان.

پراکندگی: استانهای تهران، مرکزی، خوزستان، فارس، کرمان، سیستان و بلوچستان، هرمزگان، یزد، اصفهان، بوشهر، قم، قزوین، همدان، زنجان، گلستان، لرستان، خراسان، سمنان.

مار شلاقی

نام علمی: Elaphe quatuorlineata
نام انگلیسی: Four-lined Snake
نام فارسی: مار شلاقی

مشخصات: پهنای پولک رسترال بیش از ارتفاع آن و از سمت بالای سر قابل رؤیت، پهنای پولکهای بین بینی بیش از طول آنها و کوتاهتر از پولکهای جلو پیشانی، طول پولک پیشانی تا یک برابر و نیم عرض آن و برابر با فاصله آن تا پولک رسترال و کوتاهتر از پولک آهیانه، عدم تداخل پولک رسترال به داخل پولک بین بینی و فقدان شکل زاویه یا گوشه خلفی آن، پولک گونه ای تقریباً چهار گوش، پولکهای گیجگاهی ۲+۳ یا ۳+۴ عدد، دارای یک پولک جلو چشمی، یک پولک زیر چشمی در پائین پولک جلو چشمی، دو یا سه پولک عقب چشمی، لب بالا دارای ۸ پولک به ندرت ۹ عدد (چهارمین و پنجمین یا پنجمین و ششمین آن متصل به چشم)، چهار یا پنج پولک لب پائین متصل به پولک چین قدامی، پولکهای چین خلفی کوتاهتر از قدامی آن، پولکهای سطح پشتی ۲۵ عدد (به ندرت ۲۳ تا ۲۷ عدد) تیغه دار و در سمت جانبی صاف، پولکهای سطح شکمی ۲۰۰ تا ۲۱۳ و انتهای سمت جانبی آن گرد، پولکهای سطح زیرین دم ۶۱ تا ۷۴ عدد، پولک مخرجی منقسم.

رنگ بدن نوزادان قهوه ای با سه تا پنج سری خالهای قهوه ای تیره یک در میان با حاشیه سیاه، در مار بالغ رنگ بدن خاکستری متمایل به قهوه ای با چند سری خالهای بیضی شکل تیره با دایره ای مورب و زیگزاک مانند، همراه با چهار خط تیره طولی ممتد، رنگ ناحیه سر معمولاً قهوه ای و غالباً همراه با خط مورب تیره و باریک و ممتد از سمت چشم به گوشه دهان، سطح شکمی زرد روشن و در نوزادان همراه با خالهای قهوه ای. دارای چهار ردیف خال تیره رنگ از ناحیه گردن تا قسمت دم ممتد، سطح پشتی دارای خطوط عرضی قهوه ای تیره رنگ به شکل زیگزاک و در سطح جانبی همراه با یک ردیف خال کوچک.

حداکثر طول ۱۴۱ سانتیمتر، دم ۲۶ سانتیمتر.

تغذیه از جوندگان و پرندگان و تخم پرندگان از آشیانه های بالای

آشنایی با انواع مارها

درختان (جوندگان حداکثر به اندازه موش صحرای، پرندگان حداکثر به اندازه کبوتر)
زاد و ولد: تخمگذار، معمولاً ۶ تا ۱۶ تخم در تابستان، به اندازه ۶ سانتیمتر.
زیستگاه: باغها، علفزارها، حفره ها، زیر سنگها، مناطق سبز و دارای درخت.

انتشار جغرافیایی: فرانسه - ایتالیا - رومانی - آسیای میانه - ایران ترکیه - ماداوی - مناطق جنوب اکراین - مناطق جنوبی شوروی سابق در قسمت اروپایی - مناطق شمالی قفقاز، مناطق شرق گرجستان - ارمنستان - آذربایجان - داغستان - جنوب نواحی آستراخان - غرب قزاقستان تا قسمت شمال غربی سواحل دریای اورال.
پراکندگی: استانهای آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، همدان، کرمانشاهان، زنجان، گلستان، سمنان، مازندران، تهران.

مار قیطانی

نام علمی: Coluber rhodorachis
نام انگلیسی: Braid Snake
نام فارسی: مار قیطانی

مشخصات: بدن کشیده و باریک، پوزه نسبتاً تیز و مشخص، پهنای پولک رسترال بیش از ارتفاع آن، پولکهای بین بینی برابر یا کوتاهتر از پولکهای جلو پیشانی، قسمت قدامی پولک پیشانی پهن تر از پولک بالای چشمی، طول پولک به گونه ای بیش از ارتفاع آن، دارای یک پولک جلو چشمی (معمولاً به پولک پیشانی متصل) و در سمت پائین آن یک پولک زیر چشمی، دارای دو پولک عقب چشمی، پولکهای گیجگاهی ۲+۳ عدد (ندرتاً ۲+۲ عدد)، لب بالا دارای ۹ پولک (پنجمین و ششمین پولک آن متصل به چشم)، چهار یا پنج پولک لب پائین متصل به پولک چین قدامی، پولکهای چین خلفی برابر یا کمی بلندتر از پولکهای چین قدامی و به وسیله دو ردیف پولک از هم مجزا، پولکهای ناحیه پشتی ۱۹ عدد و صاف، پولک مخرجی منقسم. د.ن به رنگ زیتونی، سبز روشن متمایل به خاکستری، زیتونی متمایل به قهوه ای یکنواخت یا دارای خطوط و نقوش متفاوت، در بعضی از نمونه ها ناحیه

پشت (از پس سر تا انتهای دم) دارای یک خط قرمز رنگ یا نارنجی متمایل به قهوه ای ممتد، پولکهای سطح شکمی ۲۱۴ تا ۲۳۵ عدد و سطح زیرین دم ۱۰۶ تا ۱۲۶ عدد، گاهی سطح پشتی فاقد خط قرمز اما رنگ قسمت قدامی بدن و قسمت خلفی آن متفاوت، در قسمت قدامی خطوط با رنگ تیره یا سیاه به شکل زیگزاک نامنظم با خالهای کوچکتر در سطح جانبی، قسمت خلفی بدن یکنواخت و به رنگ زیتونی خاکستری.

حداکثر طول ۱۲۹ سانتیمتر، دم ۳۵ سانتیمتر.

تغذیه از مارمولکها و گاهی پستانداران و پرندگان کوچک.

زاد و ولد: در تابستان ۳ تا ۷ تخم نسبتاً بزرگ می گذارد.

زیستگاه: مناطق کوهستانی، مناطق صحرایی، دامنه تپه ها.

انتشار جغرافیایی: در جنوب غربی آسیا دارای انتشار وسیع، از لیبی تا شمال غربی هندوستان - مصر - سومالی - عربستان - سوریه - عراق - ایران - افغانستان - پاکستان - هندوستان - شوروی سابق - ترکمنستان.

پراکندگی: استانهای مرکزی - تهران - اصفهان - قم - قزوین -

خراسان - فارس - سیستان و بلوچستان - سمنان - آذربایجان شرقی -

کرمان - خوزستان - هرمزگان - همدان - گلستان - یزد - ایلام -

زنجان - کردستان.

مار کرمی شکل

نام علمی: vermicularis Typhlops
نام انگلیسی: Worm Snake
نام فارسی: مار کرمی شکل

مشخصات: پوزه گرد و گردن نامشخص، ناحیه دم کوتاه و ضخیم، چشم کوچک و در زیر پولک شفاف واقع و قابل رؤیت، پولکهای ناحیه سر نسبتاً بزرگ و متعدد، پولک رسترال بزرگ به طول تقریبی یک سوم پهنای سر، دارای یک پولک بینی و یک پولک جلو چشمی هم عرض چشم و متصل به دومین و سومین پولک لب بالایی، لب بالایی دارای چهار پولک، طول و عرض دم یکسان و منتهی به یک زائده شاخی، فک بالایی دارای دندان و دور بدن بیش از ۱۴ پولک (۱۶ تا ۳۶ عدد)، سطح پشتی بدن به رنگ قهوه ای یا خاکستری روشن و

بیش از ارتفاع آن و قابل رؤیت از سمت بالای سر، طول پولک پیشانی بلندتر از فاصله تا پولک رسترال و کوتاهتر از پولک آهیانه، دارای یک پولک جلو چشمی و دو پولک عقب چشمی، پولکهای گیجگاهی ۲+۲ یا ۳+۲، لب بالا دارای ۸ یا ۹ پولک و لب پائین دارای ۱۰ یا ۱۱ پولک (سومین، چهارمین و پنجمین پولک لب بالا متصل به چشم)، چهار یا پنج پولک لب پائین متصل به پولک چین قدامی، چین خلفی کوتاهتر از پولک چین قدامی و منفک از هم با چند پولک، بدن کم. بیش فشرده با پولکهای صاف یا فاقد تیغه استخوانی، پولکهای سطح پشتی مورب و در ۲۱ ردیف و در قسمتهای جانبی باریکتر، پولکهای سطح شکمی ۲۲۲ تا ۲۳۸ و سطح زیرین دم ۷۴ تا ۹۴ عدد، پولک مخروطی مفرد.

سطح پشتی به رنگ خاکستری یا زرد زیتونی یا قهوه ای آجری با خالهای سفید و حاشیه تیره رنگ، در دو طرف بدن خالهای سفید بهم پیوسته به شکل زیگزاک، سطح شکمی سفید و بدون خالهای تیره رنگ جانبی.

حداکثر طول ۱۰۵ سانتیمتر، دم ۱۶ سانتیمتر.

تغذیه از مارمولکها و پرندگان.

زاد و ولد: تخمگذار. در ایران مطالعه نشده است ولی در هندوستان تا ۱۱ تخم در فصل تابستان می گذارد. در تخمها جنین به طول ۷ میلی متر گزارش شده است.

محلآسایش: در اهابد لمانونانک؛ پیهایشایدانایم باجمزارهاوشل یجهاق؛

محلآسایش: در اهابد لمانونانک؛ پیهایشایدانایم باجمزارهاوشل یجهاق؛

محلآسایش: در اهابد لمانونانک؛ پیهایشایدانایم باجمزارهاوشل یجهاق؛

محلآسایش: در اهابد لمانونانک؛ پیهایشایدانایم باجمزارهاوشل یجهاق؛

نام علمی: rhinopoma Telescopus
نام انگلیسی: Cat Snake
نام فارسی: افعی بلنگی

و فی ۱۳ تکب نه زهونین+ ۴۰۰ ال ۲۰۰ بگ دنو فی کبیه تزه نه بگاکه ابر
دارای دوام ۹ اهنه به ۹ اهنه کی میای ب ۲ بو ۳ لیمبج ف به ۹ ابر
هن تچ فم ه بو ۳ لیمبج ۹ اهنه فی به بداری دوام ۹ اهنه تچ فم ه به
۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ ۰ بو هلی چیت ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
دارای بجای ۳ ۹ بو ۹ نضاه هرج جاصج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
۹ نضاه هپو ۳ لیمبج ۹ اهنه هپو ۳ لیمبج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ ۰ بو هلی چیت ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
دارای بجای ۳ ۹ بو ۹ نضاه هرج جاصج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
۹ نضاه هپو ۳ لیمبج ۹ اهنه هپو ۳ لیمبج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ

شچنشمی ۴ بجاقظای وطمث لیمبج نه نای بوا هپایچه نانکب نه نای چه ه
هم ایشایچه نای بقم تددت ۸ بدروهان بدرپ شطصن به بپ شمی گک نه
ای به ۹ د نای بچه پهر و ا هپوب شطرا ادمگک نه نای چه مشابه نای بتز
سجاهی ۴ ۵ بو طوطب ط بچه نای شطه ط ۴ ۵ بو بقدبه ۹
سجاقه بلال بل بچیی لیمبج بدم بسیی لیمبج ۹
جلممبازو ۹ د نای ۹
زاد بو یوچکچیمس عاریق ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

و فی ۱۳ تکب نه زهونین+ ۴۰۰ ال ۲۰۰ بگ دنو فی کبیه تزه نه بگاکه ابر
دارای دوام ۹ اهنه به ۹ اهنه کی میای ب ۲ بو ۳ لیمبج ف به ۹ ابر
هن تچ فم ه بو ۳ لیمبج ۹ اهنه فی به بداری دوام ۹ اهنه تچ فم ه به
۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ ۰ بو هلی چیت ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
دارای بجای ۳ ۹ بو ۹ نضاه هرج جاصج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
۹ نضاه هپو ۳ لیمبج ۹ اهنه هپو ۳ لیمبج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ ۰ بو هلی چیت ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
دارای بجای ۳ ۹ بو ۹ نضاه هرج جاصج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ
۹ نضاه هپو ۳ لیمبج ۹ اهنه هپو ۳ لیمبج ۹ د نای بگه ۰ ساه به ۲ تچ

شچنشمی ۴ بجاقظای وطمث لیمبج نه نای بوا هپایچه نانکب نه نای چه ه
هم ایشایچه نای بقم تددت ۸ بدروهان بدرپ شطصن به بپ شمی گک نه
ای به ۹ د نای بچه پهر و ا هپوب شطرا ادمگک نه نای چه مشابه نای بتز
سجاهی ۴ ۵ بو طوطب ط بچه نای شطه ط ۴ ۵ بو بقدبه ۹
سجاقه بلال بل بچیی لیمبج بدم بسیی لیمبج ۹
جلممبازو ۹ د نای ۹
زاد بو یوچکچیمس عاریق ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹
محلآسایش: کبانه پیهای بجمزارها بقم تدهلاظی نای ۹

آشنایی با انواع مارها

انتشار جغرافیایی: بالکان، بعضی از جزایر دریای مدیترانه ف آسیای میانه، سوریه، ایران، عراق، ترکیه، شوری سابق (گرجستان)، ارمنستان، آذربایجان، داغستان).
پراکندگی: استانهای مرکزی، تهران اصفهان، سمنان، آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، همدان، سیستان و بلوچستان، زنجان، قزوین، قم.

طلحه مار

نام علمی: Malpolon moidensis
نام انگلیسی: Hooded Malpolon
نام فارسی: طلحه مار

مشخصات: پوزه باریک و نسبتاً تیز، انتهای سر مثلثی شکل، گردن غالباً به شکل کفچه (در مار زنده)، پولکهای بین بینی برابر با کمی کوتاهتر از پولک جلو پیشانی، پولک پیشانی هم عرض پولک بالای چشمی و هم طول یا کمی بلندتر از پولک آهیانه یا بلندتر از فاصله آن تا انتهای پوزه، دارای یک پولک جلو چشمی و مجزا از پولک پیشانی، دارای سه پولک عقب چشمی و دو پولک گونه ای، پولک گیجگاهی ۲+۲ یا ۳+۲ عدد، لب بالا دارای ۸ و به ندرت ۷ پولک (چهارمین و پنجمین یا سومین و چهارمین پولک لب بالا متصل به چشم)، لب پائینی ۱۱ یا ۱۲ پولک، چهار یا پنج پولک لب پائین متصل به پولک چین قدامی، پولک چین قدامی کوتاهتر از پولک چین خلفی، فرورفتگی وسط پولکهای بدن نامشخص، پولکهای سطح پشتی ۱۷ ردیف، پولکهای سطح شکمی ۱۶۷ تا ۱۸۵ و سطح زیرین دم ۵۶ تا ۹۵ عدد، پولک مخرجی منقسم.

بدن قهوه ای متمایل به زرد یا خاکستری با خالهای تیره، دو خط قهوه ای یا سیاه رنگ در دو طرف سر و در پشت گوشه های دهان، سطح شکمی سفید یا متمایل به زرد و یکنواخت یا با خالهای صورتی.

حداکثر طول ۱۱۷ سانتیمتر، دم ۲۰ سانتیمتر.

تغذیه از مارمولکها، سوسکها.

زاد و ولد: تخمگذار.

زیستگاه: صحراها، بوته زارها.

انتشار جغرافیایی: شمال آفریقا از الجزایر تا مصر - جنوب تا سودان - عربستان - صحرای سینا - شرق تا اردن - سوریه - عراق - جنوب غربی ایران - چگاسیری (۱۹۸۸:۲۵۵) دو نمونه از اکرا «غنا» در موزه تاریخ طبیعی انگلستان گزارش می کند.ج.
پراکندگی: استانهای خوزستان - هرمزگان.

ممیز مار

نام علمی: schokari Psammophis
نام انگلیسی: Striped Belly Dune Snake
نام فارسی: ممیز مار

مشخصات: سر باریک و طویل، گردن مشخص، پهنای پولک رسترا ل بیش از ارتفاع آن و قابل رؤیت از سمت بالای سر، پولک گونه ای بلند و باریک، بین بینی دو یا سه پولک، پولکهای بین بینی خیلی کوتاهتر از پولکهای جلو پیشانی، طول پولک گونه ای سه تا چهار برابر ارتفاع آن، دارای یک پولک جلو چشمی متصل به پیشانی و دو یا سه ندرت سه پولک عقب چشمی، پولکهای گیجگاهی ۲+۲ یا ۲+۳ و به ندرت ۲+۱ عدد، لب بالا دارای ۹ پولک و لب پائین ۱۰ یا ۱۱ پولک (پنجمین و ششمین پولک لب بالا متصل به چشم) پنج یا شش پولک لب پائین متصل به پولک چین قدامی، پولک چین قدامی کوتاهتر از پولک چین خلفی، پولکهای سطح پشتی ۱۷ ردیف، پولکهای سطح شکمی ۱۷۲ تا ۱۹۵ عدد و سطح زیرین دم ۷۶ تا ۱۲۵ عدد، پولک مخرجی منقسم. بدن به رنگ زیتونی رنگ پریده با صورتی، دارای یک خط طولی سفید خالدار بین دو خط طولی قهوه ای از ناحیه سر تا انتهای دم، وسط پولک بالای چشمی سفید و اطراف آن قهوه ای، دارای دو خط تیره در دو طرف بدن، سطح شکمی سفید متمایل به زرد با خالهای تیره رنگ. حداکثر طول ۱۴۱ سانتیمتر، دم ۴۵ سانتیمتر.

تغذیه از مارمولکها.

زاد و ولد: تخمگذار، در تابستان ۲ تا ۶ تخم می گذارند.

زیستگاه: صحراهای شنی، دشتها، بوته زارها.

انتشار جغرافیایی: شمال غربی آفریقا تا مصر - چاد - اتیوپی -

آشنایی با انواع مارها

سومالی - عربستان - جنوب غربی آسیا - هندوستان - شوری سابق - ایران - افغانستان - پاکستان - ترکمنستان - سوریه - عراق.
پراکندگی: استانهای سیستان و بلوچستان - کرمان - سمنان - مرکزی - تهران - اصفهان - خوزستان - یزد - فارس - مازندران - خراسان - قم.

یله مار

نام علمی: Malpolon monspessulana
نام انگلیسی:
نام فارسی: یله مار

مشخصات: سر و گردن کمی مشخص، پوزه برجسته و گرد با فرورفتگی ثلثی شکل، پهنای ارتفاع پولک رسترا برابر و از سمت بالای سر قابل رؤیت، چشم با مردمک گرد، دارای پولک و به ندرت سه پولک عقب چشمی، پولکهای بین بینی کوتاهتر از پولکهای جلو پیشانی، پولک پیشانی خیلی باریک و برابر یا کمی بلندتر از پولک آهیانه، دارای دو پولک گونه ای، پولکهای گیجگاهی ۳+۲ یا ۴+۲ عدد، لب بالا دارای ۸ پولک و به ندرت ۹ پولک، لب پائین دارای ۱۰ یا ۱۱ پولک (چهارمین و پنجمین یا پنجمین و ششمین پولک لب بالا متصل به چشم)، چهار یا پنج پولک لب پائین متصل به پولک چین قدامی، طول پولک چین قدامی برابر یا کوتاهتر از پولک چین خلفی، پولکهای بدن اریبی شکل با کمی فرورفتگی در وسط پولک، پولکهای سطح پشتی ۱۷ ردیف، پولکهای سطح شکمی ۱۶۸ تا ۱۸۳ و سطح زیرین دم ۷۲ تا ۹۵ عدد، پولک مخرجی منقسم.

سطح پشتی به رنگ زیتونی یا قهوه ای خاکستری تیره یکنواخت یا با خالهای قهوه ای تیره با حاشیه یا بدون حاشیه سفید رنگ، سطح شکمی سفید مایل به زرد، نوزادان دارای خطوط و نقوش قرینه و بالغین فاقد

حشرات.

زاد و ولد: تخمگذار، در تابستان تا بیست تخم می گذارند.

زیستگاه: صحراها، تپه ماهورها، چمنزارها.

انتشار جغرافیایی: شمال آفریقا، از الجزایر تا مصر، عربستان، جنوب شرقی اروپا، ترکیه، شرق ایران، مناطق مجاور دریای خزر، نواحی شرقی قفقاز.

پراکندگی: استانهای آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، مرکزی، تهران، خراسان، همدان، زنجان، کرمانشاهان، مازندران، خوزستان، هرمزگان، قزوین.

منابع:

- کتاب دکتر صادقی
- سایت های اینترنتی

